

ÚVOD

Při vyřčení slov „Francouzská revoluce“ se mnohým vybaví zlověstná silueta gilotiny, jež postupně stíná hlavu nejen skutečným nepřátelům Revoluce, ale posléze i většině jejích „dětí“. Jak k tomu mohlo dojít? Jakým způsobem se tyto její děti staly jejími oběťmi?

Není tomu tak dávno, co jsem na katedře historie Filozofické fakulty UP obhájil práci,¹ která se zabývala dvěma velkými osobnostmi Francouzské revoluce – Dantonem a Saint-Justem. Mimo jiné pro mě bylo u této dvojice montagnardů zajímavé i to, že se jejich cesty, resp. snahy a vize se v určitou dobu zkřížily natolik, že v důsledku přičinění Saint-Justa skončil Danton pod gilotinou, aby prve jmenovaný za necelé čtyři měsíce sám našel prostřednictvím tohoto symbolu revolučního teroru smrt. Smrt, na kterou oba revolucionáře poslal stejný soudní orgán, přičemž týž orgán předtím nechal popravit velký počet jejich kolegů z řad poslanců francouzského Národního konventu.

Začal jsem se proto blíže zajímat o roli této instituce v dějinách Revoluce, a vůbec o strategii, jakou byli během oněch hektických let odstraňovány konkurenční či nepřátelské politické subjekty na politické scéně revoluční Francie. Tato strategie v sobě obsáhla značnou snahu vzbudit zdání legality a spravedlnosti, proto se během revolučních let odehrála řada soudních procesů, které však plnily čistě politické cíle ve jménu nikoli zákona, ale Revoluce. V těchto procesech, jejichž rozběh, průběh a výsledek neležel v rukou nezávislé justice, ale byl vymáhán ze strany politické moci, byl osud obžalovaných dávno předurčen a přelíčení mělo jen demonstrativně představit lidu jeho „nepřátele“, seznámit ho s obžalobou a verdiktem a zároveň vyslat důrazné varování. Jistou výjimku snad představuje proces s králem, neboť „až do konce – až do vynesení rozsudku – měl Ludvík XVI. skutečně šanci... musíme konstatovat: byl možný i jiný výsledek. ... To je v dějinách politických procesů vzácné – neboť, jak známo, při politických procesech dopadnou rozhodnutí vždycky jednomyslně – tady přece nejde o pravdu a spravedlnost, ale o to, aby byl eliminován nepřítel“.² I tento nanejvýš netypický politický proces jsem tudíž zařadil do této práce, aby vynikl jeho rozdíl oproti těm „typickým“, kde obžalovaní podobnou šanci nikdy neměli. V roce, kdy si připomínáme dvacáté výročí pádu totalitního režimu v naší zemi, je užitečné si znovu připomenout, že praktiky,

¹ CHLEBEK, Tomáš: *Georges Jacques Danton — Louis-Antoine Léon de Saint-Just: Obraz dvou revolucionářů v historiografii v letech 1837–1927*. Diplomová práce, obhájená 22. 5. 2006 na Katedře historie FF UP v Olomouci, vedoucí práce: Mgr. Radmila Slabáková, Ph.D.

² Jürg ALTWEGG, *Královská oběť revoluce a přesto žádný monstrproces: Ludvík XVI. před soudem*. In: Uwe SCHULTZ (ed.), *Velké procesy: právo a spravedlnost v dějinách*. Praha 1997, s. 212.

kteřé používal, měly svůj dávný předobraz v tom, co se odehrávalo v určité fázi Francouzské revoluce. Stejný režim zapustil v roce 1917 své kořeny v Rusku, a jestliže marxistická historiografie ztotožňovala bolševiky s montagnardy, v otázce politického teroru shodné rysy nelze pominout.

Jelikož problematika politických procesů je bezprostředně spjata s trestněprávní oblastí a trestní represí fungující v dané zemi, rozhodl jsem se v první části této práce přiblížit proměnu trestního práva ve Francii s nástupem revolučních let. Bylo proto nutné přiblížit situaci za starého režimu – tzn. jak podstatu tradičního trestního práva, tak proměnu postojů v 18. století – a následně analyzovat výdobytky prvních let revoluce. V souvislosti s vyústěním politických procesů, tedy fyzickou likvidací patřičných osob, jsem pokládal za nezbytné připojit i nastínění situace s aplikací trestu smrti v patřičném období.

Danou problematikou se v české historiografii zabývala pouze D. Tinková. Její vynikající příspěvek k tématu³ jsem však pokládal za nutné doplnit a rozšířit, proto bylo nutno k detailnějšímu rozpracování vytyčené tematiky využít prací zahraničních autorů. Kromě načerpání poznatků z prací zabývajících se trestněprávními dějinami v Evropě či přímo ve Francii⁴ bylo nezbytné se blíže zabývat samotnými právními normami vzniklými na půdě francouzského Národního/Ústavodárného shromáždění po vypuknutí revoluce. Zásadní texty v této oblasti představují zejména *Deklarace práv člověka a občana* z r. 1789 a *Code pénal* (trestní zákoník) z r. 1791. Nechal jsem skrze jejich vlastní slova promluvit také samotné hlavní aktéry revolučního dění.

Druhá a třetí část jsou pak věnovány konkrétním kauzám. Zaměřil jsem se v nich tedy na nejvýznamnější politické procesy, které významně zasáhly do vývoje Francouzské revoluce a ovlivnily její další chod. Zajímaly mě nejen podmínky úpadku a pádu dané oběti na politické scéně revoluční Francie, ale zejména ustavování specifických soudních orgánů mimo stávající institucionální rámec, úpravy soudní procedury a nacházení „legální“ cesty ke konečnému vyřčení trestu smrti. Cílem tedy bylo přiblížit, jaký mechanismus dané osoby dovedl na lavici obžalovaných a důsledněji prozkoumat, jakým způsobem se z ní následně dostaly až pod gilotinu. U každého zmíněného případu se vymezené fenomény lišily, kromě svého zásadního důsledku pro subjekty, které se jim octly tvář v tvář. Tímto důsledkem bylo porušení jejich základní lidského práva – práva na život. Je nezbytné se proto také blíže seznámit

³ Jedná se o kapitulu „Sociální kontrola, sociální a zdravotní péče“ v knize Daniely Tinkové *Revoluční Francie 1787–1789* z r. 2008.

⁴ BAR, Carl Ludwig von: *A History of Continental Criminal Law*. Boston 1916. ESMEIN, Adhemar: *History of Continental Criminal Procedure (with Special Reference to France)*. Boston 1913. ELLIOTT, Catherine: *French Criminal Law*. Portland 2001.

s mocenskou strukturou francouzské republiky a její proměnou, uvědomit si kdo skutečně disponoval státní mocí a jejím prostřednictvím i s životy lidí. Zároveň pokládám za vhodné také blíže charakterizovat souzené osobnosti, stejně jako soudní orgány, před nimiž stanuly.

Ve druhé části jsem se soustředil na proces s králem Ludvíkem XVI. Přestože se jedná o druhý soud s panovníkem v evropské historii a mezník v dějinách Francie, je s podivem, jak málo prostoru se mu zatím v historiografii či právní literatuře věnovalo. Přitom právě společenské postavení souzené osobnosti jak z vnitrostátního, tak mezinárodního hlediska natolik znesnadňovalo úkol revoluční vládní moci, že byla kvůli tomuto procesu nucena uchýlit se ke zcela novým postupům a bezprecedentním krokům. V mnohých syntézách revolučních dějin je proces králem příliš zjednodušen a mnohé jeho důležité aspekty pomíjeny, přesto jistou rámcovou představu poskytují významné práce historiků J. Micheleta, F. Fureta, S. Schamy či D. Tinkové.⁵ K upřesnění této představy bylo však nutno sehnat statě zabývající se blíže samotným procesem, jako např. od M. Ozouf⁶ či J. Altwegga,⁷ popř. monografii D. Jordana.⁸ Pro pochopení vývoje tohoto soudního procesu jsem považoval za nezbytné dát opět prostor samotným poslancům Konventu, resp. uvést některé klíčové projevy, jež zazněly na parlamentní půdě a ovlivnily konečný rozsudek. Ty zatím vyšly jen ve francouzských edicích,⁹ proto předkládám překlady jejich důležitých pasáží v češtině v patřičném rozsahu.

Ve třetí části jsem se pak zaměřil na období, kdy revoluce pozřela řadu svých dětí, tzn. období teroru a „reakce“ na tento teror. Blížší pozornost jsem zaměřil na první oběti z řad revolucionářů, ba dokonce z republikánského tábora – girondiny. Ti od podzimu 1791 až do jara 1793 významnou měrou ovlivňovali chod Revoluce, jakmile se ji však pokusili brzdit, byli jejími nepředvídatelnými silami – a za užití protiprávních postupů – smetení.¹⁰ Girondou se zabývá většina historiků, ale většinou hlavně jejím zápasem s Horou. Poměrně vyčerpávající charakteristiku této skupiny politiků přinesla D. Tinková,¹¹ bližší informace o soudním procesu a okolnostech, které k němu vedly, pak lze nalézt v biografii Vergniauda od C.

⁵ MICHELET, Jules: *Francouzská revoluce*. Praha 1989. FURET, François: *Francouzská revoluce, díl 1. Od Turgota k Napoleonovi (1770–1814)*. Praha 2004. SCHAMA, Simon: *Občané: kronika Francouzské revoluce*. Praha 2004. TINKOVÁ, Daniela: *Revoluční Francie 1787–1799*. Praha 2008.

⁶ OZOUF, Mona: *King's Trial*. In: François FURET – Mona OZOUF (eds.), *A Critical Dictionary of the French Revolution*. Boston 1989, s. 95-105.

⁷ ALTWEGG, Jürg: *Královská oběť revoluce a přesto žádný monstrproces: Ludvík XVI. před soudem*. In: Uwe SCHULTZ (ed.), *Velké procesy: právo a spravedlnost v dějinách*. Praha 1997, s. 208-217.

⁸ JORDAN, David P.: *The King's Trial: Louis XVI vs. the French Revolution*. Los Angeles 2004.

⁹ SAINT-JUST, Louise-Antoine Léon de: *Discours et rapports*. Ed. Albert SOBOUL, Paris 1957. VERMOREL, Auguste (ed.): *Oeuvres de Robespierre*. Paris 1866. VERMOREL, Auguste (ed.): *Oeuvres de Vergniaud, Gensonné, Gudadet*. Paris 1867.

¹⁰ Aneb jak to krásně vystihl François Furet ve své *Francouzské revoluci* na s. 200: „Od roku 1789 se v ní [Revoluci] vystřídalo mnoho aktérů, kteří se všichni nesli na její vlně, aniž by kterýkoli z nich byl schopen její hrozivý pohyb poněkud usměrnit. »Velká«, bezprecedentní a ničemu nepodobná je totiž událost Revoluce sama o sobě, ona do nicoty uvrhla všechny ty, kdo se postupně pokusili ji ukončit, ať to byli monarchisté nebo feuillanti, girondini nebo dantonovci.“

¹¹ TINKOVÁ, Daniela: *Gironda mezi rudou a bílou I. Otázka „republiky bez Teroru“ ve francouzské historiografii 19. století*. In: Jiří HANUŠ – Radomír VLČEK (eds.), *Interpretace Francouzské revoluce*. Brno 2004, s. 40-53.

Bowserse¹² či Micheletově práci o Revoluci. Využil jsem i publikace zaměřené na Revoluční tribunál, před kterým se poslední dny života girondinů odehrávaly. Je zajímavé, že tato jedna z nejdůležitějších institucí revoluční vlády není v žádných dějinách či slovníku¹³ Francouzské revoluce podrobněji rozebrána. Zmiňována je často, mnohde se však nacházejí jen kusé informace vztáhnuté pouze k určité fázi vývoje tohoto nástroje teroru. Komplexnější představu o struktuře a fungování Revolučního tribunálu, a to po celou dobu jeho existence, si lze tak učinit pouze na základě dvou starších monografií, ke kterým se mi naštěstí podařilo dostat. Jedná se o práce G. Lenôtreho¹⁴ a A. Dunoyera,¹⁵ některé zajímavosti pak lze nalézt i ve slovníku politických procesů od R. Christensona.¹⁶ Považoval jsem opět za vhodné seznámit čtenáře s významnými, leč dosud v češtině neznámými klenoty řečnického umění provázanými s dramatickými událostmi, stejně jako s právními normami, jež rozhodovaly o smrti tolika lidí (zákon z 8. brumairu, zákon z 22. prairialu)

Co se týče tohoto dalšího politického procesu, který jsem se rozhodl analyzovat, je třeba opět pochopit přesun v držbě moci a vlastně celkovou proměnu mocenské a institucionální struktury na jaře a v létě roku 1793. Z dostupných prací a pramenného materiálu jsem se tedy pokusil v této části jak vyabstrahovat specifické rysy dění, kterým byla Gironda postupně eliminována na politické scéně, ponížena a posléze v rámci realizace politického teroru zničena. Snažil jsem se zachytit všechny význačné faktory, které osud těchto řádně zvolených „zástupců lidu“ determinovaly až do okamžiku, kdy vystoupali na popraviště. Jelikož politický teror a systematická likvidace politických protivníků vlády je bezprostředně spjata s činností speciálního trestního soudu, analyzoval jsem v této části zároveň vývoj a roli pařížského Revolučního tribunálu. Tento soud, který vznikl mimo zavedený třístupňový systém soudů, aplikoval „právo“ na základě svých vlastních zásad a byl posléze úzce provázaný s revoluční vládou a jí prosazovanou politikou, představoval sám o sobě zlověstnou „úchylku“ z principu oddělné a nezávislé soudní moci a stal se hlavní scénou sebestravujícího procesu, do něhož revoluce v letech 1793–94 zdegenerovala. Pozornost jsem tedy zaměřil i na způsob, jakým byl politický teror vykonáván v dalších významných kauzách, zejména v r. 1794.

Vzhledem k povaze práce hojně cituji, přičemž veškeré citace z anglických textů jsou mými vlastními překlady, s těmi francouzskými mi velice pomohla Bc. et Bc. Laura Trimajová z Université Montesquieu Bordeaux, za což jí patří velký dík.

¹² BOWERS, Claude G.: *Pierre Vergniaud: Voice of the French revolution*. New York 1950.

¹³ Např. jinak vynikající *A Critical Dictionary od the French Revolution* od François Fureta a Mony Ozoufové.

¹⁴ LENÔTRE, Georges: *The Tribunal of Terror. A Study of Paris in 1793–1795*. Philadelphia 1909.

¹⁵ DUNOYER, Alphonse: *The Public Prosecutor of the Terror*. Londýn 1914.

¹⁶ CHRISTENSON, Ron: *Political Trials in History: From Antiquity to the Present*. New Brunswick 1991.

I.

REFORMA FRANCOUZSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA

I.1 Francouzské trestní právo v posledním století *ancien régime*

Francouzské předrevoluční právo mělo dvě klíčové charakteristiky: spočívalo na libovůli a sankcionování ovládala krutost. Královská ordonance Ludvíka XIV. z r. 1670, která stanovovala trestní proces, neposkytla seznam potenciálních zločinů a jejich trestání. Takže činnosti, které mohly vést k trestnímu postihu, zůstaly neurčité, stejně jako druh trestu, jež za ně měl být vyměřen. Soudci tak těžili ze široké volnosti jednání při rozhodování o usvědčení a potrestání obviněného. Nicméně všechna spravedlnost pramenila od panovníka, ten mohl vydat rozkaz s královskou pečeti (*lettres de cachet* – „zapečetěné dopisy“) ohledně ukončení trestního stíhání, nebo naopak k usvědčení či zatčení a uvěznění jedince bez řádného soudního procesu a dokonce bez spáchání nějakého deliktu. Ačkoli tedy výkon královny moci konat spravedlnost byl svěřen tribunálům, on sám si jí zachoval skrze právo zastavit zákon či zrušit trest, stejně jako jej naopak nechat dopadnout v plné tíži. Neexistovala rovnost mezi subjekty v rámci trestního práva, jelikož šlechta a duchovenstvo požívali procesních výhod a privilegií, pro které na ně byl uplatňován mírnější režim.

Předrevoluční systém trestů byl v 17.–18. stol. ovládán filosofií pomsty. A to, jak upozorňuje Foucault, přímo a doslova královské pomsty za abstraktní útok na osobu vladaře a jeho suverenitu. Tento útok byl totiž vepsán v každém překročení zákona, každém zločinu, neboť „fyzicko-politická síla panovníka je v jistém smyslu v zákoně přítomna“¹⁷ a proto jako by „i v tom nejmenším zločinu existuje potenciálně malá královražda“.¹⁸ Tato pomsta – prostřednictvím těch, jimž svěřil svou moc – je tedy ceremoniálem, kterým se rekonstruuje na okamžik poškozená suverenita krále, proto nemá ani nic společného s mírností, adekvátností či spravedlností, ale podívanou „která ukazuje nerovnováhu a exces; v této trestní liturgii mu-

¹⁷ Michel FOUCAULT, *Dohlížet a trestat*. Praha 2000, s. 88. Na téže straně cituje autor slavného konzervativního předrevolučního juristy Muyrata De Vouglans, který v r. 1780(!) napsal: „V definici samotného zákona vidíme, že nesměřuje pouze k obraně, nýbrž i k pomstě za opovrhování jeho [královou] autoritou potrestáním těch, kdo překročí jeho zákazy.“

¹⁸ *Tamtéž*, s. 95.

sí být zřejmě okázalé potvrzení moci a její niterné nadřazenosti“.¹⁹ Šlo o demonstraci síly panovníka, který se zmocňuje těla zločince a skrze následné „divadlo hrůzy“ nechává pocítit svoji přítomnost.

Trestní právo se tedy nepokoušelo o nápravu zločinců a nejevilo pražádný zájem o jejich osobní budoucnost: jeho představou bylo, že je nezbytné ochránit zdravou část populace „obětováním“ té nezdravé. Proto byly ukládány tvrdé tresty směřující vedle fyzické likvidace hlavně k zahanbujícímu „označení“ pomocí destrukce těla i netělesnými tresty. Vedle poprav (jež mohla být vykonána podle zvyklostí, povahy zločinů a postavení odsouzených oběšením, stětím [*la décollation*], rozčtvrcením neboli roztrháním tahem čtvera koní [*l'écartèlement*]²⁰ nebo jiným umučením, např. upálením za živa nebo lámáním v kole) se široce uplatňovaly tělesné tresty jako zbičování (*le fouet*) a zohavení (useknutí končetiny či vytržení jazyka). Existovala rozsáhlá škála veřejného ponížení, které mělo směřovat ke vštípení hanebné povahy kriminálního chování do veřejného povědomí. Zahrnovala železný obojek (*le carcan*), vystavení zločince na veřejnosti (*l'exposition publique*), pranýř (*le pilori*), ocejchování rozžhaveným železem (*le marque au fer rouge*) a veřejné pokárání (*un amende honorable*). Osoba mohla být vykázána z města, provincie nebo království. Uvěznění nebylo koncipováno jako skutečný trest: bylo uplatňováno často, ale buď administrativně anebo během procesu. Trest smrti byl zcela běžný a užívaný i za takové činy jako krádež, a navíc mnohdy doprovázený krutým mučením. Některé metody mučení byly tak strašné,²¹ že soudci občas do svého rozsudku posléze vložili výminku (*retentum*), díky níž směl být odsouzenec tajně uškrcen před ukončením tortury.²²

Útrpné právo svým významným podílem na soustavě trestů mělo být zároveň důraznou manifestací moci, která trestá. Kromě působeného utrpení, vyznačujícího nesmazatelné stopy na těle odsouzence, byla klíčová také podívaná na toto utrpení, vyznačující zase stopy do představitosti a paměti lidí. Šlo jak o veřejné, „rituální“ zhanobení subjektu, vůči němuž

¹⁹ Tamtéž, s. 88.

²⁰ To podle Foucaulta představovalo pomyslný vrchol v hierarchii trestů smrti podle stupně působeného utrpení, na jejímž opačném pólu je setnutí hlavy. Zatímco u stětí je vše omezeno na jedno gesto probíhající v jediném okamžiku a je u něj tedy nulový stupeň mučení, u rozčtvrcení bylo utrpení stupňováno takřka donekonečna. Viz FOUCAULT, *Dohlížet a trestat*, s. 69.

²¹ Obraz takového strašlivého umučení k smrti podává Foucault, který cituje dobové záznamy o popravě François Damiense. Ten byl 2. března 1757 odsouzen za pokus o atentát na krále Ludvíka XV. k „veřejnému pokání před hlavní bránou Chrámu v Paříži... [kam byl] přivezen v popravčí káře, nahý, jen v košili... v řečené káře vezen na náměstí Grève a na popravišti, které tu bylo uchystáno, jeho tělo bylo na prsou, pažích, stehnech a lýtkách trháno kleštěmi, jeho pravá ruka držící onu dýku, již spáchal řečenou královraždu, byla pálena vřelou sítou a do míst, kde bylo jeho tělo trháno kleštěmi, bylo lito zároveň roztavené olovo, vroucí olej, horká smůla, roztavený vosk a síra a poté bylo jeho tělo vlečeno a roztrháno tahem čtvera koní a jeho údy i trup spáleny v ohni, rozdrčeny na popel a tento popel rozprášen ve větru.“ Citováno in FOUCAULT, *Dohlížet a trestat*, s. 33.

²² Catherine ELIOTT, *French criminal Law*. Portland 2001, s. 5-6.

justice uplatňovala násilí, tak o „obřad, při němž se justice předvádí ve své síle“.²³ Proto se užívalo také „mučení“, které probíhalo ještě i po smrti: spálení mrtvolvy, rozprašení popela ve větru, smýkání těla veřejným prostranstvím či jeho vystavení u cesty.

V 18. století se však myšlení začalo ubírat jiným směrem – nový filosofický směr připouštělo uplatňování pouze dvou principů při řešení všech společenských problémů – rozumu a humanity. Na vlivné osvícenské filosofy, kteří vybudovali „ideologickou základnu“ Revoluce“, při jejich pátrání v minulosti i současnosti zapůsobily především vzory starověkého Říma a hlavně soudobé Anglie. Montesquieu a posléze Voltaire často vzhlíželi k anglickému trestněprávnímu systému jako vzoru, jehož výdobytky byly konfrontovány s aktuálním stavem ve Francii.

V r. 1721 Montesquieu ve svých „*Perských listech*“ formuloval své pronikavé axiomy o povaze a efektivitě trestání, a později v Knihách VI a XII díla „*O duchu zákonů*“ (1748) vymezil skutečné principy trestního práva a trestního procesu.²⁴ Avšak byl to teprve stručný spis Montesquiova mladého obdivovatele, milánského literáta a ekonoma Cesare Beccarii, který způsobil senzaci v osvícenské Evropě. „*Dei Delitti e delle pene*“ vyšel v italském Livornu v r. 1764,²⁵ avšak jeho úspěch a vliv byl ještě daleko větší ve Francii, kde byl překlad z iniciativy tehdejšího předsedy *Cour des aides* pařížského parlamentu Gillauma Malesherbese (budoucího obhájce Ludvíka XVI.[!]) k dispozici o dva roky později.²⁶ „Baccaria v Itálii vyvrátil barbarské zásady francouzské jurisprudence“²⁷ – byl první, kdo precizně zformuloval vady starého systému a navrhnul plán reformy, a tak jeho pojednání „*O zločinech a trestech*“ ve Francii odstartovalo dvě desetiletí vášnivých projevů touhy po změně. Tradiční trestní právo se stalo předmětem ostré kritiky, která v něm spatřovala často přímé ztělesnění libovůle a nespravedlnosti celého systému *ancien régime*.

Beccariova doktrína, nadšeně přijatá Voltairem a Diderotem, byla nejen bezprostředně komentována celou řadou obdivovatelů a následovníků, ale posléze se i dále rozvíjela. Nejen tortura (zrušená ve velké části Evropy v 70. letech 18. století), ale i zneužívání trestu smrti a jeho uplatňování v případě takových drobnějších deliktů, jako byly domácí krádeže, mrzačící tresty, drakonické postihy náboženských deliktů, utajení a neveřejnost v rámci trestního procesu, se stávaly předmětem reformních návrhů. Často bývaly i tématy veřejných pamfletů či esejí soupeřících o ceny v akademických soutěžích. Kromě takových autorů jako již zmíněný

²³ FOUCAULT, *Dohlížet a trestat*, s. 70

²⁴ Adhemar ESMEIN, *A history of continental criminal procedure*. Boston 1913, s. 362.

²⁵ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 326.

²⁶ ESMEIN, *A history of continental criminal procedure*, s. 364.

²⁷ Slova, která pronesl markýz de Condorcet. Citováno *tamtéž*.

Voltaire, jenž byl „nejvýznačnějším apoštolem a propagátorem doktríny“ v tomto směru,²⁸ se tématu věnovali i mnozí budoucí revolucionáři jako Brissot,²⁹ nebo i Marat³⁰ a Robespierre,³¹ které lze také najít mezi jmény oceněných esejistů. Jejich kritika se do značné míry začala překrývat s kritikou samotného absolutismu.

Stávající, konzervativní podoba trestního práva a jeho institucí nacházela sice i několik obhájců z řad významných, leč staromódních juristů,³² nejen v odborném, ale i veřejném mínění však byla postupně odepsána prostřednictvím stále populárnějších požadavků reformátorů. V nich šlo především o legalitu zločinů a trestů, systém fixních trestů, úměrnost a proporcionalitu trestů vůči zločinům, omezení pravomoci soudců, omezení trestu smrti, zrušení mrzačících a dalších drakonických trestů, zrušení „zločinů“ proti náboženství, dekriminalizaci sebevražd, zmírnění postihu mravnostních deliktů nebo například krádeží z hladu.

Francie vykazovala v trestním právu řadu specifík: například mučení bylo postupně rušeno až v letech 1780³³–1788 a ještě na prahu 70. let se lze v samotném hlavním městě setkat s potupným „vláčením“ sebevrahova těla za koně. V proslulých Sešitech stížností (*Cahiers de doléances*), připravovaných volebními shromážděními po celé zemi pro zasedání generálních stavů svolaných na květen 1789, se objevily požadavky, které ztělesňovaly myšlenky filosofů 18. století – rovnoprávnost stíhaných, zásada personality trestu a zmírnění penitenciárního systému; potlačení diskreční pravomoci soudců, a to jak definováním trestného jednání, tak stanovením trestů; zrušení zločinů proti náboženství a proti mravům; veřejnost procesu; pomoc advokáta; zrušení vynucené přísahy obžalovaného; povinnost oznámit zdůvodnění rozhodnutí, a vyhlásit jej veřejně; zavedení poroty. To byly hlavní modernizační prvky, jež představovaly bázi pro novou trestněprávní úpravu.

²⁸ *Tamtéž*, s. 362. Neustále se k ní vracel a rozvíjel ji v mnoha svých spisech, jako např. „*Mémoires pour les Calas*“, „*Historie d'Elisabeth Canning*“, „*Relation de la mort du chevalier de La Barre*“, „*La méprise d'Arras*“, „*Procès criminel du sieur Montbailly et de sa femme*“, „*Commentaire sur le Traité de délits et des peines*“, „*Traité de la tolerance*“ či „*Prix de la justice et de l'humanité*“.

²⁹ Jeho práce byla oceněna Akademií v Châlons-sur-Marne v r. 1780. Viz ESMEIN, *A history of continental criminal procedure*, s. 385

³⁰ *Tamtéž*. V roce 1781 napsal Marat práci „*Plan de législation criminelle*“, která byla publikována v Paříži v r. 1790.

³¹ Tento advokát z Arrasu byl autorem „*Mémoire sur le préjugé qui étend à la famille du coupable la honte des penies infamantes*“, eseje, jež získala cenu Akademie v Métách v r. 1784. Viz BAR, *A History of Continental Criminal Law*, s. 318, pozn. 10.

³² Např. dva přední tehdejší kriminalisté – Daniel **Jousse** (1704-1781), profesor na univerzitě v Orléansu a slavný expert na trestní právo, a Pierre-François **Muyart de Vouglans** (1713-1791). Druhý jmenovaný dokonce shrnul protiargumenty k Beccariově *O zločinech a trestech* v titulu *Lettre contenant la réfutation de quelques principes hasardés dans le traité des délits et des peines*. Jousse pak ve předmluvě ke svému dílu *Traité de la justice criminelle* vyjádřil, že „traktát *O zločinech a trestech* směřuje k nastolení systému nejnebezpečnějšího druhu. Vyjevuje nové myšlenky, které, kdyby byly přijaty, by nezpůsobily nic menšího než potření zákonů až dosud uznávaných nejvíce civilizovanými národy; ublížily by náboženství, mravům, a svatým zásadám vlády“. Viz Carl Ludwig von BAR, *A History of Continental Criminal law*. Boston 1916, s. 318.

³³ V tomto roce pouze „to nejhanebnější užití“ tortury, tedy předběžné mučení. Viz ESMEIN, *A history of continental criminal procedure*, s. 382.

I.2. Proměna trestního práva po vypuknutí Revoluce

Dobytí Bastily 14. července 1789 představuje sice jakýsi mytický počátek Francouzské revoluce, klíčová pro právní postavení jednotlivce však byla jiná událost nedlouho poté – zrušení feudálního řádu 4. srpna 1789, což znamenalo „odstranění aristokratické společnosti, kterou absolutní monarchie uhnětla na troskách feudálního systému“.³⁴ Se zánikem všemožných privilegií, výsad a všech přežitků osobního poddanství byla zavedena teoretická rovnost všech před zákonem. Vzhledem k dalšímu vývoji není bez zajímavosti, že Ludvík XVI., přizvaný na ono slavné zasedání Národního shromáždění, které během noci ze 4. na 5. srpna v euforii odhlasovalo totální proměnu francouzské společnosti, byl tehdy prohlášen „obnovitelem svobody Francie“! Základy právní a politické jednoty národa byly položeny.

Idea rozchodu s dřívější společností a založení společnosti nové pak měla být zhmotněna v oficiálních právních aktech. Na Ústavodárné shromáždění čekal úkol jednak „zaprotokolovat“ nové principy zformulované v 18. století, a jednak zavést tyto principy do výkonu spravedlnosti a kodifikovat trestní právo.

Důležité změny či alespoň počátek uplatňování nových principů v trestní proceduře ohlašovala již *Deklarace práv člověka a občana (La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen)* z 26. srpna 1789,³⁵ základní ideový dokument Francouzské revoluce. Ta ve svém prvním článku potvrzovala základní výdobytek 4. srpna: „Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech.“ Podle čl. 2 je účelem každého politického společenství „zachování přirozených a nezadatelných práv člověka“. To byl princip vypůjčený z teorií společenské smlouvy, z něhož plynuly následující důsledky: pro zločiny a pro tresty. První, pokud jde o *zločiny*: ustanovení upozorňující na limity, které musí zákonodárce respektovat, když definuje zločin: „zákon má právo zakazovat pouze činy škodlivé společnosti“ (čl. 5 věta první) a „nikomu se nesmí dít újma pro jeho názory, a to ani náboženské, ledaže by jejich projev rušil pořádek stanovený zákonem“ (čl. 10). Jediným určujícím atributem „zločinnosti“ se tedy stala společenská škodlivost. Druhý důsledek se pak vztahoval na *tresty*: „Zákon má stanovit pouze tresty, které jsou nezbytně a zřejmě nutné“ (čl. 8, část věty před středníkem).³⁶

K harmonizaci trestního práva s těmito principy Ústavodárné shromáždění usilovalo o odstranění všech neslučitelných rysů starého trestněprávního systému. Proto *Deklarace ob-*

³⁴ François FURET, *Francouzská revoluce*. Praha 2004, s. 107

³⁵ Úplný text Deklarace v původním znění text viz Jean Baptiste DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, réglements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome troisième*. Paris 1834, s. 240.

³⁶ BAR, *A History of Continental Criminal Law*, s. 320.

sáhla i některé další zásady moderního trestního práva: články 5 a 8 požadují zvedení legality zločinů a trestů dle zásady *nullum crimen/nulla poena sine lege*. V článku 5 větě druhé je tedy obsaženo, že vše, co není zakázáno zákonem, je povoleno, článkem 8 (resp. částí věty za středníkem) pak Shromáždění reagovalo na situaci, kdy za starého režimu byly tresty ukládány v podstatě podle libovůle soudce. Proto formulovalo, že „nikdo nesmí být trestán jinak než na základě zákona, schváleného a vyhlášeného před spáchaným činem a zákonně prováděného“. Články 7 a 9 plédovaly pro princip legality procedurálních pravidel (nikdo nesmí být obžalován, zadržen ani uvězněn, pokud se tak nestane na základě zákonných norem) a princip presumpce neviny (obviněný musí být považován za nevinného až do okamžiku, než je mu bude prokázána vina). Reformu procedur i celého soudního systému pak přinesly zákony Národního/Ústavodárného shromáždění z roku 1790.³⁷

Kromě zmíněných ustanovení v základním a vpravdě revolučním textu *Deklarace* se i nadále projevovala snaha odstranit další „prohřešky“ starého trestního práva – např. nerovného ukládání trestů – v čl. 1 **zákona z 21. ledna 1790**³⁸ stálo, že „trestné činy stejné povahy musí být trestány stejným druhem trestů, bez ohledu na titul a společenské postavení pachatele“ (*Titre Ier* ústavy z r. 1791 pak dal tomuto principu status ústavního zákona); také trestání nepostihovalo vždy pouze osobu pachatele, proto stejný předpis uzákonil, že žádný trest nijak nepostihuje, neomezuje a nedeshonestuje rodinu pachatele. Trest neměl přežít pachatelovu smrt – již se nadále nečinily kroky proti obviněnému, který zemřel před procesem, ale také v případě popravených mělo být tělo vydáno na žádost rodině (viz čl. 2–4).³⁹

V zemi byl zaveden třístupňový systém soudů – na prvním stupni postihoval nejlehčí přestupky tribunál městské policie a těžší delikty tribunál policie nápravné, přičemž oba tyto soudy směly vynášet pouze menší peněžní tresty (pokuty), resp. tresty krátkodobého vězení v délce nejvýše několika dní. Klíčovou úlohu pak měly soudy vyššího stupně – Departementní kriminální soudy, které sídlily v hlavních městech departmentů a stíhaly závažnější zločiny. I při ustavování těchto soudů se markantně projevil vliv anglických procedurálních pravidel a byla vytvořena funkce smírčího soudce a také zaváděn „anglický“ systém dvojí poroty – obžalovací a soudící. Třetí stupeň představoval Kasační soud, který nahradil ve funkci odvolacího orgánu jak *Parlement de Paris* (všech 13 „starorežimních“ parlamentů, včetně pařížského,

³⁷ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 326-327.

³⁸ Úplný text zákona (*Décret concernant les condamnations pour raison des délits et des crimes*) v původním znění viz Jean Baptiste DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, réglemens, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique)*: Tome premier. Paris 1834, s. 95.

³⁹ BAR, *A History of Continental Criminal Law*, s. 320-321.

bylo zrušeno roku 1790⁴⁰), tak královský *Conseil des parties* (což bývala sekce Královského koncilu).⁴¹

Kodifikační úsilí pak přineslo velké dílo: **Trestní zákoník (*Code pénal*)** neboli **zákon z 25. září–6. října 1791**⁴² (a zákon z 19. – 22. července 1791 o deliktech a přestupcích) byl vlastně úplně prvním trestním zákoníkem, jaký Francie poznala – byl také jediným uceleným zákoníkem, který stvořila revoluce. Toto dílo Ústavodárného a zároveň Zákonodárného shromáždění⁴³ patřilo rovněž mezi první moderní evropské trestní předpisy. Co do progresivity s ním byl srovnatelný pouze trestní zákoník Josefa II., který začal platit pro Dědičné země habsburské v lednu 1787, a částečně i reformní kodex Josefova bratra Leopolda, který vešel v platnost v listopadu 1786 v Toskánsku.⁴⁴

Byl rozdělen na dvě základní části. První nazvaná „Rozsudky“ (*Des condamnations*) zahrnovala obecné trestní právo: byly v ní pokryty oblasti trestání, postihování recidivy, právní následky odsouzení, otázka vlivu věku pachatele na povahu a výměru trestu, časová limitace a rehabilitace odsouzených.

Co se týče změn v trestání, tak v prvé řadě je třeba zmínit, že byl stanoven zcela fixní systém trestů, který odpovídal dobové „aritmetice“ – za daný zločin pevně stanovený trest. Mělo se tím předejít zneužívání moci soudců či jejich libovůli, neboť právě k tomu podle některých kritiků *ancien régime* docházelo: soudce měl být jen mechanickým aplikátorem litery zákona. I v tomto se zřetelně projevovala touha nadřadit zákonodárnou moc moci výkonné a soudní. I přes bouřlivou diskusi byl zachován trest smrti (*la peine de mort*), avšak spektrum trestů, za které mohl být udělen, bylo ve srovnání s předchozím obdobím výrazně zúženo. Zůstal také trest ekvivalentní někdejšímu galejím či nuceným pracím neboli „práce v okovech“ (*les fers* – ekvivalentem k nuceným pracím pro ženy bylo věznění v pevnosti). Nejdůležitějším postihem se však stal trest odnětí svobody (*la détention*), který byl odstupňován do různých kategorií, např. ve vězení, nápravném zařízení (*la gêne*) nebo jako „domácí vězení“ (*la réclusion dans la maison de force*). Byl zachován také trest deportace (*la deportation*) i pranýř (*le carcan*). Novinku představovala „občanská degradace“ (*la dégradation civique*), která

⁴⁰ Je zajímavé, že právě tyto svrchované soudní dvory, které v mnohém pomáhaly v letech 1787–89 revoluci zahájit, se staly jednou z jejích prvních obětí.

⁴¹ K tomu např. Daniela TINKOVÁ, *Revoluční Francie 1787-1799*. Praha 2008, s. 327. Autorka ovšem mylně identifikuje třístupňový systém soudů, přičemž na Kasační soud (*Cour de cassation*) zapomíná úplně.

⁴² Úplný text zákona v původním znění viz Jean Babtiste DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, réglemens, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome troisième*. Paris 1834, s. 352-356.

⁴³ Neboť práce na něm započaly za činnosti prvního uvedeného (které ukončilo činnost 30. září 1791) a finální podoby, schválení a účinnosti se mu dostalo za činnosti druhého (zahájilo činnost 1. října 1791).

⁴⁴ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 326.

se však nevztahovala na ženy a cizince, neboť ti nebyli až tak zcela považováni za plnoprávné občany.⁴⁵

Hlavním smyslem trestu – a i tady je zcela markantní inspirace Beccariovým spisem – měla být náprava zločince, jemuž neměla být znemožněna cesta zpět do běžné společnosti. Z toho důvodu byly také zrušeny všechny mrzačící tresty i cejchy, které byly považovány za zbytečně ponižující a navíc se neslučovaly s tímto principem umožňujícím „návrat“. Ze stejného důvodu byly tresty odnětí svobody doprovázeny (dobrovolnou) prací, která měla zadržet osobu „zušlechtit“: „*Učinite jej lepším, pokud jej učiníte pracovitým*“, ⁴⁶ tvrdil Lepeletier de Saint-Fargeau. A v neposlední řadě z tohoto principu vyplynula i skutečnost, že žádný trest nesměl být doživotní – trvání všech trestů bylo omezeno maximálně na 24 let: jen tak měl odsouzenec naději na návrat do společnosti a motivaci k nápravě. Zanikl také trest konfiskace jmění – další beccariánský požadavek –, protože mohl poškozovat nevinnou odsouzencovu rodinu. Zmizel i trest bití jako ponižující a nedůstojný: Francie byla dokonce první a nadlouho jedinou evropskou zemí, která zrušila jinak tento zcela běžný a široce praktikovaný trest (jakkoli i ten mohl končit smrtí trestance, byť nechtěnou). Ovšem zrušeno bylo také právo milosti, poměrně rozšířené za *ancien régime*: v souladu s dalším beccariánským postulátem se právě právo milosti zcela vymykalo požadavku nadřazenosti zákonodárné moci nad mocí výkonnou a narušovalo jej. Na druhou stranu tím však pro trestance zmizela „nejsilnější pohnutka ke kajícnosti“.⁴⁷

Kromě možnosti udělit milost bývá za největší závadu zákoníku považován právě rys, že na každý trestný čin byl pevně fixován konkrétní a neměnný trest, bez stanovení určité jeho minimální a maximální meze, mezi nimiž by byla soudci ponechána aspoň nějaká volba. Ve svém odporu k diskreční pravomoci, tolik zneužívané soudci starého režimu, zašlo Shromáždění do opačného extrému. Poté co porota vyřkla verdikt o vině, byla při sankcionování soudci odebrána možnost přizpůsobení trestu specifickým konkrétního případu a konkrétního pachatele. Ve výsledku byl uvalený trest mnohdy disproporční ke skutku, který měl postihovat. Anebo soudci, činíce jakýsi kompromis se svým svědomím, preferovali osvobození delikventa před takovým jeho ztrestáním, které považovali za přehnané.⁴⁸

V druhé části zákoníku, věnované „Zločinům a jejich trestání“ (*Des crimes et de leur punition*), byly ve 155 článcích obsaženy zejména definice trestných činů. Skoro celou polovinu, přesněji 70 článků, tvořily zločiny proti „veřejné věci“ (*contre la chose publique* – zahr-

⁴⁵ Viz *Code pénal*, čl. 1.

⁴⁶ Citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 328.

⁴⁷ BAR, *A History of Continental Criminal Law*, s. 323.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 324.

nuty pod *Titre Ier*) – tzn. ohrožování nových institucí, vnitřní a vnější bezpečnosti státu, ústavy, autority zákona a veřejného majetku, a rovněž trestné činy veřejných funkcionářů, zejména ministrů a jiných zástupců výkonné moci. Teprve poté následovaly v rámci *Titre II (crimes contre les particuliers)* zločiny proti osobám (33 článků) a majetku (48 článků): hierarchie nových hodnot je tedy zcela zjevná. Z trestního zákoníku naopak zmizely tzv. „imaginární zločiny“ proti náboženství – např. rouhání, svatokrádež, kacířství a čarodějnictví –, ale také postih sebevraždy a většina mravnostních deliktů.⁴⁹

I.3 Trest smrti

S politickými procesy, resp. s jejich finální fází, je spojena fyzická likvidace, proto je nezbytné věnovat pozornost také trestu smrti a jeho aplikaci za francouzské revoluce.

V době přípravných prací na trestním zákoníku, 30. května 1791, položil mladý poslanec Michel Lepeletier de Saint-Fargeau (ironií osudu zavražděn 20. ledna 1793 fanatickým rojalistou po přiznání, že hlasoval pro Ludvíkovu smrt) v Konstituantě otázku, která vyvolala třídní bouřlivou diskusi o tom, zda má být trest smrti zachován či nikoli.. Jménem ústavodárného výboru a výboru pro trestní legislativu Lepeletier navrhoval, aby byl trest smrti nahrazen trestem vězení; byla to další odezva na Beccariovy výzvy i na situaci, v níž se mnozí budoucí revolucionáři již v posledním desetiletí před revolucí vyjadřovali proti trestu smrti. Na Lepeletierovu podporu vystoupil např. Adrien Duport, ale také Maximilien Robespierre(!), právník⁵⁰ z Arrasu, který bude za nějakou dobu hlasovat pro smrt krále. Za onoho květnového zasedání v roce 1791 však vystoupil s projevem zcela jiného charakteru:

„Po zprávách, které donesly do Athén, že athénská občana byli odsouzeni k smrti ve městě Argos, lidé spěchali do chrámů vzývat bohy, aby odklonili Athénany od úmyslů tak krutých a tak zhoubných. Já přicházím vybídnout ne bohy, ale zákonodárce... aby vyškrtli z francouzské kodifikace krvavé zákony, které přikazují justiční vraždu – které jsou neslučitelné s jejich zvyky a jejich novou ústavou. Dokážu jim: zaprvé, že trest smrti je v zásadě nespravedlivý; zadruhé, že to není nejrepresivnější z trestů, a že plodí zločiny daleko více, nežli jim zabraňuje.

...ve společnosti, kde síla všech je namířena proti osamocnému jedinci, jaký princip spravedlnosti může ospravedlnit jeho přivedení na smrt? Jaká nezbytnost to může rozhrěšit? Dobyvatel, který způsobil smrt svých zajatých nepřátel je označován za barbara! Člověk, který uškrtí dítě, které může znehybnit a trestat, se nám jeví jako zrůda! Vězeň, kterého společnost usvědčila, není pro tuto společnost nic než poražený, bezmocný a neškodný nepřítel. Je před ní slabší než dítě před dospělým mužem.

Proto, v očích pravdy a spravedlnosti, tyto smrtelné výjevy, které nařizuje s tolikerou přípravou, jsou jen zbabělé vraždy – obřadné zločiny páchané ne jednotlivci, ale celými národy s náležitou právní formou. Jakkoli

⁴⁹ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 64, 327.

⁵⁰ Vzdělání završil na Lyceu Ludvíka Velikého v Paříži r. 1781.

kruté tyto zákony mohou být... Jsou prací několika tyranů; jsou to pouta, kterými ... lidstvo; jsou to zbraně, kterými ho zotročují! Jsou napsány krví! (...) Trest smrti je nezbytný, říkají zastánci zastaralé a barbarské rutiny! Bez něj není překážky dost silné proti zločinu. Kdo vám to řekl? “⁵¹

Robespierre se pokusil dokázat, že trest smrti je v samém svém principu nesprávný, neboť zdaleka není neúčinnější – naopak často zločiny spíše násobí, než aby jim zamezoval.

Trest smrti je nezbytný, říkáte? Jestli je tomu tak, proč několikero národů bylo schopno činit bez něj? Jakou osudovostí byly tyto národy nejmoudřejší, nejšťastnější a nejsvobodnější?... Řecké republiky, kde tresty byly umírněné, kde trest smrti byl buď velice vzácný nebo absolutně neznámý, zplodily více zločinů či méně ctností než státy ovládané zákony krve? Věříte, že Řím byl více zneuctěn ohavnými zločiny když ve dnech své slávy... zákon zrušil hrozné tresty užívané králi a decemviry, než byl pod Sullou, který je vzkřísil, a císaři, kteří je..... (...)

První povinností zákonodárce je zformovat a udržovat veřejnou morálku, jako pramen vši svobody, pramen všeho společenského štěstí. Jestliže pro dosažení nějakého zvláštního úmyslu ztratí ze zřetele tento obecný a základní cíl, dopouští se nejhrubější a nejfatálnější z chyb. Proto musí zákony vůbec přestavit lidu nejčistší model spravedlnosti a rozumu. Pokud jej... nahradí hněvem a pomstou; pokud způsobí, aby tekla lidská krev, čemuž můžou zabránit – které nemají právo prolévat; pokud vystaví pohledu lidu kruté výjevy a těla týraného mučením – pak změni v srdcích občanů všechny ideje spravedlnosti a nespravedlnosti; nechají vzklíčit v nitru společnosti divoké předsudky, které postupně zplodí další. Člověk již nebude pro člověka tak posvátným objektem jako dříve. ... představa vraždy nás naplňuje menší hrůzou, pokud zákon sám dává příklad a nabízí podívanou; zděšení ze zločinu se zmenšuje od chvíle, kdy jej zákon trestá jen dalším zločinem. Sdírejte se zaměřovat účinnost trestání s nadměrnou krutostí; jedno zcela odporuje druhému. Vše podporuje umírněné zákony, vše se spolčuje proti surovým zákonům. Bylo zmíněno, že ve svobodných zemích ... svobodné země jsou ty, v nichž práva člověka jsou uctívána, a kde následkem toho zákony jsou spravedlivé. Tam, kde útočí na lidskost krajní přísností, je dokázáno, že důstojnost člověka není známa a důstojnost občana neexistuje. Je dokázáno, že zákonodárce je pouze pánem, který poroučí otrokům a trestá je nemilosrdně podle svých rozmarů. “⁵²

Robespierre rozvinul také jeden z hlavních reformátorských argumentů, totiž strach z nevratnosti v případě justičního omylu:

„Poslouchejte hlas spravedlnosti a rozumu; volá na nás, že lidské soudy nejsou nikdy natolik spolehlivé, aby mohla společnost uložit smrt člověku odsouzenému jinými lidmi vystavenými omylu. Vymyslete si nejdokonalejší soudní systém; nalezněte nejpoctivější a nejosvěcenější soudce, vždy zůstane nějaký prostor pro chybu nebo podjatost. Proč na sebe uvrhnout klatbu nemožnosti nápravy? Proč se odsoudit k bezmoci prostřednictvím potlačované nevinny? (...) Oloupit člověka o možnost odčinění jeho zločinu pokáním či projevy ctnosti; zavřít mu bez milosti každou zpáteční cestu k předchozímu životu a jeho vlastní vážnosti... je v mých očích nejstrašnější rafinací krutosti. “⁵³

Takřka ve stejné době, v červnu 1791, osmnáct měsíců před tím, než jak poslanec za department Aisne v Konventu pronesl svůj slavný projev o nutnosti usmrtit krále (viz. podkapitola II.3.3), publikoval mladý právník⁵⁴ a důstojník Národní gardy Louis-Antoine de **Saint-Just** dlouhou esej *L'Esprit de la Révolution et de la Constitution de la France*. Většina historiků si láme hlavu nad prací, která odsuzuje trest smrti a jejíž idealismus tak silně kontrastuje s projevem nesmlouvavě posílajícím Ludvíka XVI. na popraviště. Mimo jiné v ní promlouvá k uctívané revolucionářské modle Rousseaovi: „...*nikdy ti neodpustím, ó veliký muži, žes*

⁵¹ Projev *Sur l'abolition de la peine de mort* z 30. května 1791. Auguste VERMOREL (ed.), *Oeuvres de Robespierre*. Paris 1866, s. 212-213.

⁵² *Tamtéž*, s. 213-215.

⁵³ *Tamtéž*, s. 215-216.

⁵⁴ Absolvent právnické fakulty v Remeši, kde nastoupil v r. 1787.

*ospravedlnil trest smrti; jestliže lidu nemůže být dopřáno právo na svrchovanost, jak může mít přiznáno právo nad životem a smrtí?*⁵⁵ ... *Poprava je politický zločin a rozsudek, který přináší trest smrti, je otcovražda zákonů... Co je to za vládu, která si hraje s provazem a která ztratila ostych před popravištěm? Zákony, které vládnou pomocí katů, hynou v krvi a hanbě.*⁵⁶

Po bouřlivé diskuzi nicméně Ústavodárné shromáždění 1. června 1791 odhlasovalo, že trest smrti ve Francii zrušen nebude. Byl ovšem redukován pouze na zločiny proti státu a proti lidskému životu. Článek 2 trestního zákoníku nicméně zároveň výslovně žádal, aby „trest smrti spočíval v prostém zbavení života, aniž by byl odsouzenec vystaven jakémukoli utrpení“.⁵⁷ V rámci rovnosti bylo také zrušeno rozlišení mezi popravou urozených a neurozených delikventů a delikventek (zatímco dříve bylo stětí hlavy mečem vyhrazeno jen privilegovaným, neprivegovaní se museli „spokojit“ pouze s provazem). Napříště byla připuštěna pouze důstojnější z obou variant: stětí.⁵⁸

Tehdy však do diskuse zasáhl také pařížský kat (v letech 1788–1795) Charles Henri Sanson a vyjádřil jisté pochybnosti o tom, zda je schopen dostát tomuto článku trestního zákoníku a vykonat skutečně „bezbolestný“ akt poprav. To byl impuls k rozvinutí diskuse kolem staršího návrhu dr. Ignace Guillotina, poslance za Paříž, který již v září 1789 navrhoval „humánní“ formu poprav, která spočívala ve zdokonalení jednoho starého německého popravčího nástroje z 16. století. Sám Guillotin byl přitom odpůrce trestu smrti a doufal, že humánnější a bezbolestný výkon poprav pomocí jednoduchého mechanismu bude prvním krokem k jeho úplnému zrušení.⁵⁹

Nový, resp. staronový nástroj prošel několika proměnami a formami zdokonalení, do nichž zasáhl sám král Ludvík XVI., o němž je známo, že byl zručným zámečníkem a rád se zaobíral přístroji všeho druhu. Nový stroj byl nejprve vyzkoušen na mrtvolách a teprve po čase – v březnu 1792 – se stal oficiálním popravčím nástrojem, který byl takřka ve chvíli svého vzniku okamžitě pokřtěn jménem svého duchovního otce Guillotina: *la guillotine*, gilotina.⁶⁰ Lidový makabrozní humor si brzy našel své výrazivo i pro samotný akt poprav novou *machine*, jako např. „plivat do pytle“, „podívat se republikánským okénkem“ či „oholit se národní břitvou“.⁶¹

⁵⁵ Citováno in Marie Hélène HUET, *Mourning Glory: The Will of The French Revolution*. Philadelphia 1997, s. 85.

⁵⁶ Citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 329.

⁵⁷ DUVERGIER (ed.), *Collection complète... Tome troisième*, s. 352.

⁵⁸ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 329.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 329-300.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 300.

⁶¹ Simon SCHAMA, *Občané*. Praha 2004, s. 831.

II.

PROCES S KRÁLEM

II.1 Oběť: francouzský král Ludvík XVI.

Francouzský král Ludvík XVI. z dynastie Bourbonů (* 23. srpna 1754 Versailles, † 28. ledna 1793 Paříž – popraven gilotinou), který nastoupil na trůn v r. 1774 po svém dědovi Ludvíku XV., bývá historiky považován za průměrného člověka i politika, „který nebyl právě stvořen pro úlohu, již měl hrát, a pro historii, která na něj čekala“.⁶² Přestože i za jeho vlády pokračoval úpadek královské autority a jistá „krize legitimacy“ královského majestátu, stál Ludvík XVI. v čele modelové monarchie typu *ancien régime*, království z boží milosti, a byl to stále zástupce Boha na zemi, pomazaný posvátným olejem a vysvěcený v Remeši, který ztělesňoval posvátné centrum společnosti a disponoval teoreticky absolutní autoritou (v reálu omezenou celou řadou faktorů). Ve svém postavení byl „bytostně spjat s tradicí“, a ta z něj dělala „zastávce monarchie, která se už nehodila ani pro něj, ani pro jeho dobu“.⁶³

Nemá smysl na tomto místě rozebírat kořeny revoluce ve Francii, krizi jejího stávajícího systému a marné pokusy o reformu monarchie, neboť pozornost je soustředěna na člověka, jehož životní dráha směřovala z trůnu na popraviště. Tento člověk se – jakmile jednou začalo revoluční vření – octl ve vleku událostí, které, přestože se snažil brzdit, nemohl zastavit a ze kterých vycházel neustále jako poražený. Od chvíle, kdy se mu nepodařilo přivést k poslušnosti a posléze rozpustit vzpurný třetí stav, jenž se záhy prohlásil Národním shromážděním zastupujícím francouzský lid,⁶⁴ král ztratil iniciativu i kontrolu nad situací a jeho politický i společenský status se octl v permanentním úpadku. Přesto však samotný králův pád, natožpak jeho konec pod gilotinou nebyl nevyhnutelný.

⁶² FURET, *Francouzská revoluce*, s. 48.

⁶³ *Tamtéž*, s. 48. Také TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 19.

⁶⁴ Generální stavy byly svolány 8. srpna 1788 na květen roku 1789. Zahajovací zasedání proběhlo 5. května 1789, ale již 17. června se třetí stav rozhodl přijmout důstojnější označení, které by lépe vystihovalo, že jde o zástupce francouzského lidu, a prohlásil se Národním shromážděním. 20. června, poté co našli uzamčený svůj zasedací sál Menus-Plaisirs, obsadili zástupci třetího stavu královskou Míčovnu, kde odmítli ustoupit násilí a složili slavnou přísahu, že se nerozejdou a budou jednat a scházet tak dlouho, dokud nedají zemi ústavu a nepostaví ji na pevné základy. 23. června pak po společném zasedání všech tří stavů za přítomnosti Ludvíka XVI. (*séance royale*) odmítli přes královy rozkazy zástupci třetího stavu opustit jednací místnost, načež si odhlasovali vlastní nedotknutelnost.

Co se však týče onoho úpadku, jenž finálnímu pádu předcházel, tak král se nejprve se stal „obětí“ ústavodárné debaty, jež proběhla v Národním shromáždění na počátku září 1789, a která se zabývala otázkou podoby orgánů veřejné moci a královým právem veta nad zákonodárnou mocí. V jejím průběhu byla jednoznačně zavržena „monarchistická“⁶⁵ představa panovníkova absolutního veta a svrchované moci, jíž by král sdílel a vykonával společně s dvoukomorovým parlamentem (anglický vzor). Naopak, zvítězila myšlenka suspensivního veta a neomezenost a nedělitelnost svrchovanosti, náležející pouze zákonodárné moci v podobě jediné sněmovny, které byl král jakožto nejvyšší představitel výkonné moci podřízen a jíž byl kontrolován. Králem ztělesňovaná monarchie byla nyní „jen nově vytvořenou mocenskou složkou, kterou bez ohledu na její historii Shromáždění znovu založilo svým hlasováním“⁶⁶ – a to rozhodně ne složkou státní moci, která by jako v Americe měla v rámci sdílené svrchovanosti plnit úlohu protiváhy. Ludvík XVI. měl ve vznikajícím konstitučním systému vykonávat pouze druhořadou úlohu, kterou ho pověřilo Shromáždění. „Z absolutní svrchované moci nad královstvím, kterou ztělesňoval, nezbylo po třech měsících vůbec nic.“⁶⁷

Pro rozleptání význačného a stále ještě posvátného postavení krále ve francouzské společnosti pak měla zásadní význam nová *journalée révolutionnaire* na počátku října, kdy si mnohatisícový pařížský dav došel pro Ludvíka a jeho rodinu do Versailles a přivedl jej v mohutném průvodu do Paříže.⁶⁸ „Tyto dva říjnové dny, které byly stejně rozhodující jako 14. červenec, znamenaly konec období, kdy Ludvík... dával svému poddanému lidu pocítit královskou všemohoucnost. Tyto dva dny vymazaly i poslední zbytky jeho moci, zatímco... se s neomezenou silou projevila svrchovanost lidu, kterou vyhlásilo Shromáždění.“⁶⁹ Vzbouřený pařížský lid tak byl vedle zvolených zástupců další silou, která ponížila monarchii. V říjnu roku 1789 přestal být Ludvík *králem Francie* a stal se *králem Francouzů*, který již nebyl králem z boží vůle, ale z vůle zákona a z vůle svrchovaného Shromáždění. Vynuceným přesídlením do pařížského zámku Tuileries se tento král stal, obrazně řečeno, vězněm ve svém hlavním městě, pod dozorem „svého“, již však ne poddaného lidu.

⁶⁵ Za tzv. monarchisty byla označována skupinka umírněných konzervativců, tedy poslanců Národního shromáždění, kteří v něm tehdy tvořili pravici. Byli to sice „revolucionáři“, ale zároveň obránci královských privilegií, kteří usilovali o ustavení rovnováhy moci mezi králem a národem. Domnívali se, že uplynulé „pozoruhodné léto“ by mohlo být přechodným obdobím, které přinese své plody, podaří-li se mu v liberálním, tedy anglickém duchu reformovat to, co nazývali „monarchistický způsob vlády“, tedy ono dědictví národní minulosti. Viz FURET, *Francouzská revoluce*, s. 111.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 111.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 110. Zmíněné tři měsíce vymezují období od 17. června 1789, kdy se třetí stav prohlásil Národním shromážděním.

⁶⁸ Tzv. pochod žen do Versailles 5.–6. října 1789.

⁶⁹ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 115.

Tam tento král–„vězeň“ (zatím ještě v uvozovkách) setrval v nezáviděníhodné pozici, kdy byl pouze jakýmsi „nejvyšším úředníkem ve službách národa“, ⁷⁰ podřízeným svrchovanému Shromáždění, skutečnému mocenskému orgánu. Furet mluví o daném politickém uspořádání jako o „falešné konstituční monarchii“ ⁷¹ nebo o „konstituční monarchii bez konstitučního monarchy“, ⁷² jež byla zatím i bez konstituce. Zároveň proti králi stála Paříž, kde působily nezanedbatelné mocenské struktury: městská správa (komuna), sekce ⁷³ a lidové kluby.

Dalo by se říci, že v zásadě dvě klíčové události představovaly nejen zvrát v dalším vývoji revoluce, ale rovněž potvrdily, že se z krále Ludvíka XVI. stal „občan“ Ludvík Kapet, faktický vězeň Paříže: útěk do Varennes v červnu 1791 a válka vypuknuvší v dubnu 1792.

Vrcholné dílo Národního/Ústavodárného shromáždění, ústava z června 1791 (revidována, dokončena a odhlasována 3. září 1791), učinila Francii oficiálně onou konstituční monarchií, která však byla jen iluzorní. Zakotvila princip oddělení výkonné, zákonodárné a soudní moci, přičemž král stál v čele exekutivy. Jak ovšem píše F. Furet, „monarchie se...“ ještě před tím, než se měla ústavně podřídit národu, „rozhodla veřejně ukázat své odloučení od národa“. ⁷⁴ Odpovědí Ludvíka XVI. na politické řešení, které mu navrhoval Mirabeau, ⁷⁵ byl jeho osudový červnový útěk končící ve Varennes. Již bylo zmíněno, že král byl již od podzimu 1789 zcela zřetelně „zajatcem“ Paříže, z níž se nemohl dostat, ⁷⁶ a nezdařeným pokusem dostat se na hranice sám přispěl k tomu, že pro veřejnost byla monarchie definitivně mrtvá. Pro jeho potupný návrat do Paříže po cestě lemované mlčícím davem je dokladem, že pro francouzský lid „Ludvík XVI. poprvé zemřel 21. června 1791“ ⁷⁷ – D. Tinková v souvislosti s touto „fatální odyseou“ ⁷⁸ upozorňuje na objevnou práci *Varennes. Smrt jednoho království*, ⁷⁹ podle které útěk sehrál nezměrnou roli v představivosti celého francouzského národa, v jehož očích se napříště jevil jako zrádce, který opouští své poddané.

⁷⁰ *Tamtéž*, s. 132.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 136.

⁷² *Tamtéž*, s. 132.

⁷³ *Sections de Paris* byly vytvořeny jako nové městské správní okrsky v červnu 1790. Disponovaly vlastními výkonnými orgány, jež byly volené, ale také ozbrojenými složkami (národní gardy). Právě sekce se považovaly za skutečný „suverénní lid“ – oproti poslancům, kteří je podle nich pouze zastupují. Paříž byla rozčleněna na 48 sekcí, z nichž k nejmilitantnějším patřily Poissonnière a Faubourg du Nord (předměstí Saint-Denis) na severu města, pak směrem na východ Temple, Popincourt, Montreil a Quinze-Vingts, pak např. Gravilliers, Bon-Conseil, Droits de l'homme a Cité ve středu města či Observatoire a Finistère (předměstí Saint-Marcel) na jihu. Viz TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 55-56; SCHAMA, *Občané*, s. 734, 736; FURET, *Francouzská revoluce*, s. 227.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 135.

⁷⁵ Což znamenalo přijmout nové mocenské uspořádání a využít ho po svém: tzn. snažit se stát protiváhou potenciální parlamentní oligarchie, a být tak zárukou lidu vůči absolutní svrchovanosti zastupitelského sboru. Mirabeau, pojítka mezi Konstituantou a králem, „utopený“ ve dvojí hře, zemřel 2. dubna 1791.

⁷⁶ V dubnu 1791 bylo králi znemožněno opustit Paříž a oslavit velikonoce v Saint-Cloud.

⁷⁷ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 136. Král se svou rodinou v přestrojení uprchl z hlavního města v noci z 20. na 21. června 1791. Večer 21. června byl však poznán a zadržen v městečku Varennes, a 25. přivezen zpátky do Paříže.

⁷⁸ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 70.

⁷⁹ Kniha francouzské historičky Mony Ozouf „*Varennes: La mort d'une royauté*“ vyšla v r. 2005.

Jestliže do králova útěku byl fikcí systém konstituční monarchie koncipovaný v nové ústavě, tak po něm se iluzí stala monarchie samotná.

II.2 Proces sesazení a uvěznění – povstání 10. srpna 1792 a jeho důsledky

V každém případě zasadilo Varennes nečekaný úder principu rozdělení moci, který do sebe pojímala právě se utvářející nová ústava, ba ještě před jejím zářijovým přijetím vyvrátila samotné základy této nové ústavy. „A pro Ústavodárné shromáždění, které se, citováno slovy jedno jejích vůdčích duchů Adriena Duporta z května 1791 snažilo „zastavit revoluci“, znamenalo nečekanou ránu, ze které se nedokázalo vzpamatovat.⁸⁰ Mimo jeho půdu se totiž mezi některými revolucionáři i lidem okamžitě nastolila jak otázka královy nedotknutelnosti, možnosti jeho souzení a potrestání, tak výjimečně (intelektuální kroužek kolem Condorceta a Brissota) i požadavek na zřízení republiky – což znamenalo vypořádat se nejen s monarchou, ale i monarchií.

Zřetelný rozpor mezi vůlí umírněné většiny v Ústavodárném shromáždění, a pařížským veřejným míněním se projevil při střelbě do manifestujících 17. července. Byl to první – a na dlouho poslední – moment, kdy se parlamentní moc otevřeně postavila proti lidové síle i mimoparlamentním radikálním aktivitám, odvážila se „postavit po bok králi a proti »lidu«“.⁸¹ „Revoluce obrátila zbraně proti revoluci“,⁸² a ta se tedy rozhodně neměla zastavit, nýbrž vzkypět s novou a pro krále fatální intenzitou. V okamžiku, kdy král přísahal 14. září na novou ústavu, její text již několik měsíců neodpovídal společenské a politické realitě. „Varennská krize rozbila křehkou politickou rovnováhu, která v prvních letech revoluce spočívala na taktické shodě a kompromisu“ mezi králem a zastupitelským systémem.⁸³ Společenské vření, které zachvátilo Francii po králově útěku a navazujících událostech, krále postupně odstavilo od moci, která mu byla ústavně zaručena. Zákonodárné shromáždění, které v říjnu 1791 nahradilo Konstituantu⁸⁴ coby legislativní orgán složený ze zástupců národa (a jehož životnost nedosáhla ani jednoho roku), mělo provést křehkou revoluční Francii, „tuto *de facto* existující

⁸⁰ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 51, 70.

⁸¹ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 137.

⁸² TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 72.

⁸³ *Tamtéž*, s. 74.

⁸⁴ Ústavodárné shromáždění se rozešlo se po splnění svého hlavního úkolu 30. září 1791 s voláním: „Ať žije král! Ať žije národ!“

republiku s bývalým absolutním panovníkem“⁸⁵ nesnadným obdobím nepokojů a zásadního zvratu. Převážně pasivní král na jaře 1792 sestavil vládu z Brissotových stoupenců, girondinů, a před shromážděním se vzdal posledních zbytků své svrchovanosti v naději, že získá vše nazpět. Tuto naději představovala válka s „Evropou králů“, kterou ze zcela opačných důvodů propagovala skupina levicových poslanců právě kolem Brissota a k jejíž vyhlášení se nadšeně klonila i revolučně naladěná veřejnost. Takto dne 20. dubna 1792 Shromáždění téměř jednomyslně odhlasovalo vyhlášení války Rakousku. Bylo to zásadní rozhodnutí, jež mělo přesně opačný dopad, než jaký předvíдали ti, kdo si toto řešení zvolili, neboť válečná krize, do níž byl Francie uvržena, nejdříve smetla Ludvíka XVI., aby ovšem posléze zlomila také Brissota a jeho přátele (viz kapitola III.1).

„Od té chvíle si pařížští lidoví vzbouřenci a všeobecně vůdci městských bouří našli nové aktuální téma, a tím byla porážka. ... Válka... utužila skrytý manicheismus lidových bojovníků, ověřila ho heslem spásy vlasti.“⁸⁶ Špatné zprávy z fronty znovu probudily k životu tradiční mechanismus, tedy mobilizaci lidu prostřednictvím sekcí, klubů a lidových spolků, které veřejně napadaly „rakouský výbor“⁸⁷ v okruhu krále ze zrady a podílu na „aristokratickém komplotu“, což v jejích očích zapříčinilo porážky a hrozící invazi. Shromáždění bylo znepokojeno, ovšem myšlenky na sesazení krále bujely zejména mimo(!) legislativní orgán, v rámci radikalizujícího se pařížského lidového hnutí. Nejen v hlavním městě ohrožené Francie (nyní „vlasti v nebezpečí“⁸⁸) znovu zazněl a neustále narůstal požadavek na zřízení republiky, jak jej vyslovily pařížské sekce a podpořil klub jakobínů, který se zcela přestal⁸⁹ odvolávat na Ústavu.⁹⁰

A tak namísto nějakého právního aktu ze strany Shromáždění či samotného krále, a přestože se girondinští poslanci snažili jej přimět k ústavně „ošetřené“ demisi,⁹¹ což by jim následně umožnilo legální založení republiky, nakonec „stejně jako v roce 1789 vydala konečné rozhodnutí ulice“⁹² Za rozkladu veřejné autority a v atmosféře všeobecného napětí se začalo v Paříži připravovat povstání. Ráno 10. srpna vznikla ze zástupců sekcí *Povstalecká komuna*,⁹³ která násilně ovládla dosavadní městskou správu. Po převratu na radnici se povsta-

⁸⁵ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 138

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 160.

⁸⁷ V jeho čele měla v očích veřejnosti jakožto Rakušanka stát královna Marie Antoinetta, s některými pravicovými poslanci Shromáždění (feuillanty) údajně spolčená v jakousi „pátou kolonu“ postupujícího nepřítele.

⁸⁸ Prohlášení Zákonnodárného shromáždění „*La patrie en Danger!*“ ze dne 11. července 1792.

⁸⁹ Jeho oficiální název totiž nejprve zněl „Společnost přátel ústavy“; označení „jakobíni“ je odvozeno od sídla klubu v dominikánském klášteře na pařížské ulici Saint-Honoré, neboť dominikáni byli takto lidově označováni podle svého původního útočiště v ulici Saint-Jacques.

⁹⁰ K tomu viz FURET, *Francouzská revoluce*, s. 160-161; TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 81-83.

⁹¹ Ústava z r. 1791 v několika člancích oddílu 1, kapitoly II., *Titre III.* počítala s možností abdikace panovníka.

⁹² FURET, *Francouzská revoluce*, s. 160.

⁹³ Sama sobě přirčila tento název – *Commune insurrectionnelle*.

lá pařížská předměstí za pomoci jednotek národní gardy a federovaných z provincií vrhla na královský zámek Tuilerie, který byl po tvrdém boji dobyt. Ludvík XVI. se ještě před samotným ozbrojeným střetem uchýlil se svou rodinou do budovy Shromáždění, které jej přijalo pod svou ochranu – ovšem „královský úřad... nemohl vítězství lidu přežít“. Vítězní povstalci oblehli Zákonodárné shromáždění a sněmovně nezbylo nic jiného než Ludvíka XVI. prohlásit za sesazeného a vydat do rukou Povstalecké komuny. „Za cenu pokoření představitelů národa tak povstalci dokončili pád monarchie.“⁹⁴ 13. srpna pařížská městská správa ústavně „nedotknutelného a posvátného“⁹⁵ krále s celou rodinou vsadila do věže pevnosti-věznice Temple uprostřed Paříže. Ústavně stanovený představitel výkonné moci se tak ocitl v rukou hlavního města, v němž vybujelo konkurenční mocenské centrum vůči Shromáždění. Revoluce tak zvítězila bez známek legality za pomoci násilí, které bylo právě tím „co učinilo revoluci revoluční“ a bylo zdrojem její kolektivní energie už od r. 1789.⁹⁶

II.3 Soudní orgán: Národní konvent

II.3.1 Vznik Konventu a republiky

Lidové hnutí pařížských sekcí tedy silou prosadilo svou vůli, která se lišila od vůle národní reprezentace. 10. srpna 1792 nešlo (na rozdíl od roku 1789) o pomoc pařížského lidu zástupcům národa v boji proti králi, ale ulice rozhodla sama nejen o svržení královského úřadu, a tedy i Ústavy ze září 1791, ale v podstatě i o následném rozpuštění sněmovny – ani ne rok fungujícího Zákonodárného shromáždění. „Poslanci Zákonodárného shromáždění nakonec Ludvíka XVI. sesadili až pod tlakem zbraní lidových mas. Ulice, která zachránila Ústavodárné shromáždění, odsoudila Zákonodárné shromáždění.“⁹⁷ Furet zdůrazňuje, že zde poprvé v dějinách Revoluce přímá demokracie tedy vystoupila v podobě lidového povstání nátlakovým způsobem proti zastupitelskému systému, byť tento nový rys revolučního vývoje překryla skutečnost svržení monarchie a tedy konečně vítězství Revoluce nad *starým režimem*: „Dobytí Tuilerií smazalo násilí, které bylo spácháno na sněmovně.“⁹⁸

Samotná ponížená sněmovna pak podlehla vizi návratu suverenity k lidu, který by měl nově zformovat útvary, v nichž je moc zakotvena – a to skrze nové a také konečně „demokra-

⁹⁴ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 162.

⁹⁵ Čl. 2 odd. 1 kap. II., *Titre III.* ústavy říká, že „osoba krále je nedotknutelná a posvátná“.

⁹⁶ SCHAMA, *Občané*, s. 469.

⁹⁷ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 162.

⁹⁸ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 182.

tické“ volby. V nich se zračila obecná touha legitimizovat *de facto* republiku ustavením „nové Konstituanty“ tak rychle, jak jen to je možné. Již 11. srpna, tedy hned nazítří po povstání, jež zbavilo krále trůnu, byl zbytkem poslanců⁹⁹ odhlasován Vergniaudův dekret o zformování Národního konventu,¹⁰⁰ tedy shromáždění, jehož hlavním cílem mělo být vytvoření nové francouzské ústavy, a to ústavy republikánské.

Legální moc dokonávajícího Zákonodárného shromáždění měla svou protiváhu v hlavním městě, kde vládla diktatura Komuny. „Umírající Shromáždění v područí povstalecké komuny dovolilo zavést v Paříži teror“, čímž se vytvořilo jakési mocenské vakuuum uprostřed dvojvládí města Paříže a parlamentního orgánu.¹⁰¹ V jeho rámci vnutila vzbouřená Paříž zemi nové volby. Přestože bylo poprvé použito všeobecné volební právo (s vyloučením žen, osob ve služebním poměru, osob bez známého příjmu, mužů mladších 21 let co se týče aktivního a 25 let pasivního volebního práva), očekávaná „aktivní demokracie“ zdaleka nebyla tak aktivní a ze zhruba sedmi miliónů oprávněných voličů¹⁰² využilo svého práva jen 6¹⁰³—15,5%¹⁰⁴! Neochota volit spočívala jak v tom, že většina prostých Francouzů preferovala volby do místních zastupitelstev, která se jim koneckonců jevila bližší než vzdálené shromáždění v Paříži, tak velkou měrou v načasování procesu – volby se odehrávaly v čase žní a rovněž vrcholila válečná krize. Na sever a východ země tvrdě dopadl probíhající konflikt a dvě departementní shromáždění musela přesunout svá sídla jinam, aby se vyhnula probíhajícím bojům. Ve větších městech pak panovala „politická atmosféra... natolik hroživá, že již sama volební účast vyžadovala značnou odvahu“.¹⁰⁵ „Volebních shromáždění se odvážili zúčastnit pouze aktivní revolucionáři“, což znamená, že ve shromáždění voličů příslušných správních středisek měli hlavní slovo stoupenci událostí 10. srpna. V Paříži a několika dalších departmentech se volitelské shromáždění sešlo v jakobínském klubu, který jistě nelze prohlásit za neutrální půdu, a navíc se hlasovalo veřejně a nahlas(!), což samozřejmě poskytovalo prostor pro nátlak a zastrašování. V hlavním městě pak ve stejný den jako volby dostoupil teror Povstalecké komuny vrcholu, když 2. září začaly neblaze proslulé masakry ve věznicích. Není jistě náhodou, že department Paříž mezi svými 24 zástupci poslal do Konventu ty nejmi-

⁹⁹ Zákonodárné shromáždění totiž ihned po událostech 10. srpna opustila velká část „pravice“. Zůstalo v něm pouze 284 poslanců ze 745!

¹⁰⁰ Termín *Konvent* byl inspirován americkým vzorem – *Convention*, tedy názvem shromáždění delegátů ze třinácti států, kteří roku 1787 sepsali ústavu budoucích Spojených států amerických.

¹⁰¹ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 164-166.

¹⁰² Asi 20-25% tehdejší francouzské populace. Oproti volbám v r. 1791 vrostlo voličstvo asi o polovinu.

¹⁰³ SCHAMA, *Občané*, s. 663.

¹⁰⁴ Malcolm CROOK, *Elections in the French Revolution: An Apprenticeship in Democracy, 1789–1799*. Cambridge 1996, s.

85. Roger Dupuy uvádí počet voličů 630 000, což znamená více než 90% neúčast.

¹⁰⁵ SCHAMA, *Občané*, s. 663.

litantnější jakobíny. Nízká volební účast, resp. účast pouze patřičných občanů, nahrávala zvýšení radikality režimu.

Přestože byl Národní konvent „zvolen za podmínek, které neměly nic společného se svobodnými volbami, jaké se za normálních okolností konají v novodobých demokratických státech“,¹⁰⁶ jednalo se „o nejdemokratičtější parlament v dosavadních evropských (a vlastně i světových) dějinách“.¹⁰⁷ Toto první republikánské shromáždění v revoluční Francii, zvolené po svržení krále (ne monarchie – tu svrhlo právě až na svém prvním zasedání 21. září 1792) bylo sice sborem legislativním, ale zároveň ustavovalo i exekutivu: vykonávalo tak moc zákonodárnou i výkonnou – a posléze si *ad-hoc* vyhradilo dokonce i část moci soudní! Přestože Montesquieu patřil mezi vůdčí inspirační „duchy“ Revoluce, je zajímavé, že v dané situaci a době si *conventionnels* neuvědomovali nutnost aplikace jeho teorie dělby státní moci a pravdivost jeho „demokratického“ postulátu, podle něž je monarchie, kde je moc rozdělena, je daleko svobodnější než republika, kde moc rozdělená není.¹⁰⁸ Na počátku disponoval Konvent 21 „parlamentními“ výbory sestavenými z poslanců, které vlastně zastupovaly exekutivu a ministerstva (např. Legislativní výbor, Petiční výbor, Ústavní výbor, Výbor finanční, Výbor pro válku a armády, Výbor pro kolonie atd.; klíčovou roli hrál na počátku Výbor veřejné bezpečnosti, jenž měl na starosti vnitro a policii).

Na vůbec prvním zasedání Konventu 21. září 1792 pronesl zásadní myšlenku abbé Henri Grégoire, poslanec za departement Loir-et-Cher:

*„Jistěže se nenajde ve Francii nikdo, kdo by navrhl zachovat nadále zlopověstné plemeno králů. Víme příliš dobře, že všechny dynastie odjakživa nebyly než nenasytná plemena živící se lidským masem. Musíme však plně zabezpečit přátele svobody. Musíme zničit ten talisman, jehož kouzlo by mohlo ještě očarovat mnoho lidí. Žádám proto, abyste slavnostně uzákonili zrušení království... Co je potřeba diskutovat, když všichni jsou zajedno? Králové jsou v řádu mravním to, co zrudý v řádu fyzickém. Dvory jsou dílnami zločinu, ohnisky korupce a brlohy tyranů. Dějiny králů jsou martyrologií národů.“*¹⁰⁹

Kromě toho, že tento projev bezprostředně podnítl okamžité zrušení monarchie, je zajímavé, že již zde se objevuje první předzvěst dehumanizace královny osoby, která posléze charakterizovala montagnardský přístup k procesu s Ludvíkem XVI. Poté, co byla po „feudálním řádu“ se stejným nadšením pohřbena i druhá součást *ancien régime*, monarchie, zůstala ve vzduchu viset otázka ustavení republiky. Již následujícího dne však Konvent udělal poslední krok a své rozhodnutí o novém státním zřízení doprovodil výrokem zásadního

¹⁰⁶ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 166.

¹⁰⁷ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 89.

¹⁰⁸ Výborný výklad Montesquieuových myšlenek mi poskytla přednáška sociologa Martina Fafejty z 21. listopadu 2002, pronesená v rámci předmětu „*Moderní politické teorie*“ na Katedře politologie FF UP v Olomouci.

¹⁰⁹ Citováno in Jules MICHELET, *Francouzská revoluce*. Praha 1989, s. 336.

významu: 22. září 1792 se stalo prvním dnem „roku jedna Francouzské republiky“, ¹¹⁰ vlastně prvním dnem svobody. ¹¹¹

II.3.2 Složení Konventu

Konvent měl 749 poslanců zvolených podle jednotlivých departementů. Z tohoto počtu plných 205 zasedalo i v Zákonodárném shromáždění a dalších 83 ještě předtím v Konstituantě (nikdo nezasedal v obou těchto předešlých orgánech, neboť Konstituanta si před svým rozpuštěním na Robespierrov návrh odhlasovala nezvolitelnost svých členů do tělesa, které jej nahradí; nic takového se však již nestalo před ukončením činnosti Zákonodárného shromáždění), takže skoro 40% nepředstavovalo žádné nováčky. Zbytek sboru tvořili muži, kteří vynikli v místní politice. Nebyli to odchovanci starého režimu, nýbrž spíše revolučních let, během nichž získávali zkušenosti ve správních orgánech a klubech. Většině nových poslanců pak bylo společné to, že v roce 1789 nehráli žádnou významnou úlohu.

Konvent byl ještě znatelněji než předchozí sbory shromážděním právníků, „jak si to žádal duch doby, který časem ještě posílil“: ¹¹² Plných 47% členů vykonávalo na té či oné rovině právě tuto profesi. Jak upozorňuje S. Schama, toto zjištění získává klíčový význam, když si uvědomíme, že v podstatě zakládacím aktem Konventu se měl stát soudní proces. Početnou skupinou bylo i vlastenecké duchovenstvo (55 poslanců, včetně devíti protestantů), a to vedle státních úředníků (včetně poštmistra Droueta, který zastavil krále ve Varennes), lékařů, ale i herců (Collot d'Herbois), malířů (David), spisovatelů a novinářů (Brissot, Carra, Marat, Desmoulis, Fréron, Mercier), na které zvláště upozorňuje práce *Občané*, ¹¹³ a vědců (chemik Fourcroy). Byli tu dokonce cizinci s uděleným francouzským občanstvím, např. Thomas Paine či pruský baron Anacharsis Cloots. Krajní protiklady představovali chudý venkovan Jacques Chevalier a bývalý kníže a králův bratranec Filip Orleánský, nyní znám pod přízviskem Filip Egalité („Filip Rovnost“). ¹¹⁴

Již na počátku zasedání nového shromáždění se ve sněmovně vytvořily dva tábory, které se lišily postojem k poslednímu události, tedy k době vymezené 10. srpnem a 20. zářím. Další události, z nichž první byl soud s králem, napomohly k vytříbení názorů obou rozdělených skupin, jejichž jádra vyjadřovala své nepřátelství tím, že si sedala daleko od sebe.

¹¹⁰ Patříčný dekret z 22. září 1792 ohledně nové datace zmiňoval „*L'an premier de la République française*“. Viz DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique)*: Tome cinquième. Paris 1834, s. 2.

¹¹¹ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 168.

¹¹² FURET, *Francouzská revoluce*, s. 167.

¹¹³ „Číslo nejsou s to vyjádřit efekt, který měl nástup skupinky žurnalistů, publicistů a pamfletistů, již dříve nesmírně vlivných prostřednictvím své produkce.“ Viz SCHAMA, *Občané*, s. 666.

¹¹⁴ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 91; SCHAMA, *Občané*, s. 665.

V horních lavicích tak vzniklo levicové uskupení *la Montagne* (Hora) kolem pařížských jakobínů v čele s Robespierrem, vůči němuž se vyprofilovalo uskupení Girondy, jejichž bližší charakteristiku přináší dále kapitola III.1. Vzhledem k tomu, že nešlo o moderní politické strany s pevnou členskou základnou, není snadné stanovit „proporce“ obou protivníků v Konventu, nicméně montagnardů se v konventu mohlo původně nacházet 8¹¹⁵–13¹¹⁶%, leč v roce 1793 až 35%,¹¹⁷ zatímco počet girondinů byl 8% co se týče jejich „vnitřního kruhu“ a jinak asi 18–24%.¹¹⁸ Úspěch či neúspěch politiky jednoho či druhého uskupení závisel na tom, jak přesvědčí zbytek shromáždění, tzn. většinu nezávislých poslanců, nazývanou Rovina (*Plaine*) či Bahno (*Marais*).

II.3.3 Transformace v ad-hoc orgán soudní orgán

Přestože by většina revolucionářů asi uvítala, kdyby král zahynul při bránění Tuilerií 10. srpna a monarchie tak padla společně s monarchou,¹¹⁹ byl Ludvík od „druhé revoluce“ vězněm pařížské městské správy. Odstupující Zákonomádné shromáždění se ještě propagandou pokusilo obrátit veřejné mínění proti králi-„kontrarevolucionáři“ a ospravedlnit tak 10. srpen, nicméně jeho osud předalo do rukou nastupujícího tělesa. Poté co se sešel Konvent, ovládalo nové shromáždění přesvědčení, že Ludvík je vinen a musí se zpovídat národu. Problémem však bylo jakým způsobem, neboť vyvstaly palčivé otázky, zda by král měl být či vůbec může být souzen, popř. kým.

Za ancien régime chránila monarchii právní zásada, že král nemůže činit nic zlého (*rex non potest peccare*), zatímco v ústavě z r. 1791 byl definován jako osoba „posvátná a nedotknutelná“ a tím imunní vůči soudnímu stíhání. Dostupné precedenty tedy činily proces nemožným a Revoluce musela najít cestu z této slepé uličky. Francouzští králové byli v minulosti terčem útoků – např. Damiensův atentát na Ludvíka XV. z r. 1757 byl stále silně přítomen v obecném povědomí –, zbavení koruny, věznění či usmrcení, ale nikdy předtím nebyl král atakován za účelem trvalého uprázdnění trůnu. A právě nalézt cestu, kterou by se zákonně obhájilo svržení monarchie, si dali za úkol poslanci nového shromáždění, kterým se veřejný proces zdál být jediným východiskem. Při něm mělo být dokázáno, že se král dopustil

¹¹⁵ Což mohlo být jakési „tvrdé jádro“ Hory podle Micheleta, na kterého odkazuje Marie Héléne HUET, *Mourning Glory: The Will of the French Revolution*. Philadelphia 1997, s. 82.

¹¹⁶ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 95.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 96.

¹¹⁸ Mona OZOUF, *Girondins*. In François FURET – Mona OZOUF, *A Critical Dictionary of the French Revolution*. Boston 1989, s. 353.

¹¹⁹ David P. JORDAN, *The King's Trial: Louis XVI vs. the French Revolution*. Los Angeles 2004, s. 55.

zločinů a proradností vůči národu, což Konvent opravňuje zbavit ho úřadu – či snad se i zcela zbavit i jeho osoby?

Právě při úvahách o soudu s „Ludvíkem posledním“ si nešlo nepoložit otázku, zda může král eventuálně i zemřít a co to bude znamenat. Je nutno připomenout, že před tím, než byl Ludvík postaven před soud, již na Evropské scéně proběhl jeden proces s králem, jehož průběh i výsledek samozřejmě byl dobře znám – a to proces s anglickým králem Karlem I. v r. 1649.¹²⁰ J. Michelet, republikán, romantický historik a obdivovatel Revoluce (i když jen do určité její fáze) jako jeden z mála v historiografii věnoval velkou pozornost procesu s králem, neboť Francouzská revoluce pro něj v symbolické rovině představovala rozsudek nad králi. Michelet souhlasil s procesem, nikoli však s popravou: „Zabitý král, to nebylo nic nového. Karel I. zemřel bez otřesení víry v monarchii. Hynoucí Ludvík XVI. vzkřísil sílu této víry.“¹²¹ Podle Micheleta stačilo ukázat vyčerpanost královské moci při procesu, čímž by se zároveň jak oddělil královský majestát od krále a přenesl se do lidu, tak učinil konec královskému mysteriu: „Bylo třeba na světlo vyvést to směšné mysterium, z něhož si barbarské lidstvo nadlouho udělalo jakési náboženství, mysterium inkarnace monarchie, podivuhodnou fikci, která předpokládá, že moudrost jednoho velkého lidu do sebe pojme jakýsi hlupák. (...) Bylo třeba, aby královský úřad byl vyvlečen na světlo, vystaven zepředu i zezadu i zevnitř, aby si dobře všichni prohlédli vnitřek toho moli prožraného idolu, krásnou zlatou hlavu plnou hmyzu a červů.“¹²² Avšak poté, co však veřejný proces tuto prohlídku umožní, nemělo se sáhnout na život krále – Michelet se obával, aby se po smrti nestal mučedníkem a královský úřad nemohl být vzkříšen,¹²³ leč „svrženého a opovrženého krále znovu pozdvihne teprve Revoluce sama, když mu dá vstoupit na popraviště.“¹²⁴ Viděl promarněnou šanci zabít monarchii, zatímco by král zůstal ušetřen. Navíc jediný král zasluhující soud pro něj nebyl fádni úřednický král ústavy z roku 1791, ale právě ona „krásná zlatá hlava“ absolutního monarchy.

Pozornost na úvahy daného historika jsem soustředil proto, že se dotýkají otázek, kterými se Konvent na podzim 1792 zabýval s ohledem na proces s králem včetně té, koho vlastně soudit a s jakým výsledkem. Obraz krále přivedeného na smrt a takto vdechujícího nový život královskému principu nechyběl v debatách poslanců již od léta daného roku. Obavy z neuvážené královraždy s poukazem na Karla I. zformuloval např. girondin Brissot ještě v

¹²⁰ Popraven 30. ledna 1649.

¹²¹ Citováno in Mona OZOUF, *King's Trial*. In: François FURET – Mona OZOUF (eds.), *A Critical Dictionary of the French Revolution*. Boston 1989, s. 96.

¹²² Citováno in FURET, *Francouzská revoluce*, s. 166.

¹²³ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 367.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 328.

Zákonodárném shromáždění.¹²⁵ Mona Ozouf upozorňuje, že anglický precedens, tolik živoucí v mysli Micheletově, byl právě tak živoucí v představách četných aktérů nového dramatu na scéně francouzské sněmovny. Příklad k vyvrcholení anglické revoluce tedy používali někteří, aby upozornili na jistou podobnost a vyvolali strach, takřka s poukazem na příchod nového Cromwella „z Arrasu“¹²⁶ a diktatury (v čemž se až tak nemýlili); takto se tématu se dotkli hlavně Girondini. U jiných převládlo přesvědčení, že veřejný proces – a to proces vedený nikoli zvláštním soudem, ale samotným Konventem, tedy orgánem zvoleným francouzským národem – přinese nejen konec monarchie, ale i samotné její ideje. Ti tedy s ohledem na proces s Karlem I. zdůrazňovali rozdíly, poukazující např. na anglický Nejvyšší soud, který ne-representoval národ, v protikladu vůči plně legitimovanému Konventu.¹²⁷

Americký politolog-filozof Michael Walzer, jenž se rovněž zamýšlel nad smyslem „tyranovraždy“ napsal, že dějiny zaznamenaly mnoho královražd, ale že vraždy spáchané na králich, daleko od toho aby zabily mytickou monarchii, ji vlastně ještě upevnily. Oproti tomu teprve předvedení krále před veřejný soud, k čemuž došlo v Anglii r. 1649 a Francii r. 1792, podle něj rozbíjí mýtus královského principu stejně jako krále. „Nejsou-li králové prostě zabiti, ale veřejně souzeni, znamená to, že se království přežilo.“ Proto je velký rozdíl mezi „obyčejnou“ vraždou krále, která ponechává království nedotčeno, a procesy s králi, které je zbavují koruny. Stejně jako Michelet tak i Walzer klade důraz na samotný proces, avšak oproti němu hájí i jeho výsledek, neboť přestože se monarchie v obou zemích navrátila, již byla jen bledým stínem toho co dřív.¹²⁸ Současník Revoluce Immanuel Kant pak vyjádřil to samé: vražda krále je něco hnusného, ovšem je to výjimka, která potvrzuje pravidlo. Soudní proces je však horší ohavnost, protože je celkovým převrácením principů, jež určují vztahy mezi králi a národy. Formální rozsudek smrti je pak sebevraždou státu.¹²⁹

Základním problémem pro potenciální proces byl výběr procedury, když se nabízely tradiční formy a postupy trestní justice zavedené Revolucí, popř. jejich modifikace vzhledem k okolnostem unikátního obžalovaného či – ze stejného důvodu – vytvoření zcela nových. Každá z těchto možností se stala předmětem politických šarvátek, přičemž někteří odmítali všechny tři s přesvědčením, že krále soudit nelze: pro jedny zůstal pomazaným králem; pro druhé byl imunní podle ústavy z r. 1791. Většina Konventu však chtěla krále soudit, a to za „podřízení se co nejvyšší zákonnosti“, bez kopírování libovůle starorežimní královské justice. Je nutno zmínit, že Gironda soudní proces příliš nechtěla za účelem královny záchranu, naopak

¹²⁵ Elois ELLERY, *Brissot de Warville*. Boston 1915, s. 285.

¹²⁶ Odkaz na Maximiliena Robespiera, který se tam narodil.

¹²⁷ OZOUF, *King's Trial*, s. 96.

¹²⁸ Viz např. článek Michael WALZER, *Killing Tyrants* (dostupné na <http://www.dissentmagazine.org/article/?article=764>)

¹²⁹ Ke Kantovi viz OZOUF, *King's Trial*, s. 97.

pro mnohé jakobíny z Hory byl proces zbytečný, neboť Ludvík byl již odsouzen 10. srpna a zbývalo se ho jen zbavit.¹³⁰

Dříve, než se však Konvent vůbec začal problémem zabývat, projevíly se nátlakové síly. Koncem září se ozvaly pařížské sekce a radikalizovaný¹³¹ jakobínský klub a vyslovily radikální požadavek potrestat krále, avšak nikoli vyloženě jeho usmrcení.¹³² Sněmovna se ujala záležitosti 1. října, kdy montagnard Merlin de Thionville promísl politické vyznání s návrhem procedury: *Je čas aby [král] padl pod mečem národa... Konvent by pro něj měl být jak obžalovací porotou, tak soudní porotou.*¹³³ Byla vytvořena speciální komise – tzv. komise čtyřiaadvaceti – která měla prozkoumat obrovské množství dokumentů z královského paláce a zjistit, zda skýtají důkazní materiál potřebný pro to, aby mohl být král obviněn. Nemałym problémem k dořešení však bylo jaký král.

Konvent stál před závažnou otázkou: kdo měl být vlastně souzen? Symbolická monarchie jako taková, zahrnující minulé a budoucí krále, jak by se to líbilo o půlstoletí později Micheletovi? Nebo jen tento konkrétní král? A jestliže pouze tento král, potom kterého Ludvíka vlastně soudit? Ludvíka XVI. jako osobu, resp. občana? Nebo monarchu absolutního, kterým zůstával ve svém přesvědčení, pomazaného „krále Francie“ — nebo panovníka definovaného ústavou z roku 1791, „krále Francouzů“?¹³⁴ Podle ústavy, která zachovala nově koncipovanou a titulovanou instituci krále, se z Ludvíka XVI. stal nejvyšší úředník¹³⁵ ve službách národa. Tento král, který byl 10. srpna sesazen, však také zosobňoval *starý režim*, který po dlouhá staletí symbolizovali jeho předkové. Mezi poslanci Konventu panovala tak malá shoda ohledně této identity obžalovaného, že její verifikaci byla vlastně věnována první fáze procesu.¹³⁶ Z prolínajících se skutečností uvažil Konvent nakonec pouze jednu, a to konstitučního panovníka, jehož úřad byl zřízen ústavou přijatou v září 1791. Toto stanovisko ale znesnadnilo úkol potenciálního soudu, neboť již bylo zmíněno, že jej znění ústavy stavělo mimo dosah trestního stíhání. Ústavní záruka imunity mohla být zpochybněna pouze za předpokladu, že by král opustil zemi, postavil se do čela zahraničních vojsk proti vlastnímu národu nebo odmítl složit ústavní přísahu.¹³⁷ V listopadu 1792 nedával průkazní materiál možnost dokázat Ludvíkovi jediný těchto tří skutků, i když byli všichni poslanci přesvědčeni, že o těchto eventualitách uvažoval, když ve Varennes byl dostižen na poslední chvíli.

¹³⁰ JORDAN, *The King's Trial*, s. 59.

¹³¹ Který upustil od jména „Společnost přátel ústavy“ a přijal v září 1792 nový název „Společnost Jakobínů, přátel svobody a rovnosti“ (*Société des Jacobins, amis de la liberté et de l'égalité*).

¹³² OZOUF, *King's Trial*, s. 95.

¹³³ Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 61.

¹³⁴ Tak byl označen v čl. 2, odd. 1, kap II., *Titre III* ústavy.

¹³⁵ Viz čl. 1, kap. IV., *Titre III* ústavy.

¹³⁶ OZOUF, *King's Trial*, s. 97.

¹³⁷ Články 5, 6 a 7 odd. 1., Kap. II, *Titre III*. ústavy.

Proto byl stávající legislativní výbor Konventu, v jehož čele stál Jean-Baptiste Mailhe, určen jako další speciální komise pro posouzení klíčových právních otázek (tzv. Mailhova komise). Měla odpovědět zejména na to, zda je Ludvík soudně stíhatelný a kdo by jej měl soudit. Komise představila sněmovně 7. listopadu nepravděpodobný, leč pro mnoho *conventionnels* uspokojující závěr, že ústava, která učinila Ludvíka nedotknutelným, jej přece jenom dovoluje soudit. Jádro argumentace spočívalo v prokázání, že ústavní listina v sobě zahrnuje dvě meze nedotknutelnosti královy osoby. Zaprvé, nedotknutelnost se nevztahuje na činy, které nesouvisí s jeho zákonnou funkcí, mimo jejíž rozhraní se král stává občanským subjektem obvinění jako běžný jedinec („*znovu nabyt svého prapůvodního označení – je člověk*“). Zadruhé, ačkoli nespáchal žádný ze tří činů, jimiž by se připravil o nedotknutelnost, již od samého prvopočátku se ocitl v rozporu se zákonem, protože nikdy nepřijal smlouvu, která z něj učinila ústavního krále: takto byl jakožto veřejný funkcionář vinen křivopřísežnictvím, a to ještě před pácháním patřičných ústavních prohřešků.¹³⁸ Tento argument měl pomoci vystavět *ex post facto* obžalobu, aby byl Ludvík, navzdory článkům o nedotknutelnosti, odpovědný za všechny svoje činy následující po přijetí ústavy. Ještě ožehavější však byla otázka, kdo by jej měl soudit a jakou procedurou. Komise odmítla řízení před běžným trestním soudem jako neproveditelné, neboť nebylo možné najít v zemi soudní dvůr, který by byl jak dostatečně nestranný k souzení krále tak reprezentoval národ. V úvahu tak připadalo souzení samotným Konventem nebo zvláštním tribunálem jím ustaveným. Druhá možnost skýtala nebezpečí absence patřičné reprezentativnosti a nutných pravomocí potřebných k takovému zásadnímu případu, podobně jako v Anglii r. 1649.¹³⁹ Proto Mailhe doporučoval možnost první, neboť Národní konvent „*reprezentuje zcela a dokonale francouzskou republiku*“. Jinými slovy se zásada o dělbě moci se nevztahovala na tento případ, stejně jako procedura měla být vázána pouze vůlí národa, nikoli právními zvyklostmi.¹⁴⁰ Rozsudku se mělo dosáhnout hlasováním každého jednotlivého poslance.

Mailheho zpráva o soudní stíhatelnosti a pravomoci Konventu ve věci představovala sice použitelný projekt procesu, zároveň však neobratný kompromis mezi touhou soudit krále v souladu s ústavou a potřebou zbavit jej imunity garantované ústavou. Rozpačitost pociťovaná na obou pólech sněmovny byla také využita dvěma způsoby o týden později, kdy Konvent zahájil o závěrech komise rozpravu: pravice se pokusila ukázat, že litera ústavy absolutně nedovoluje navléci proces do legálního hávu; levice naproti tomu odmítla nechat se spoutat

¹³⁸ OZOUF, *King's Trial*, s. 97-98.

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 100; SCHAMA, *Občané*, s. 669.

¹⁴⁰ JORDAN, *The King's Trial*, s. 65.

zněním ústavy. Mailheho zpráva tak byla během parlamentní diskuse 13. listopadu 1792 napadena jak z konzervativní, tak extrémistické pozice.

Nejprve se ozval hlas zprava: Charles-François-Gabriel Morisson, poslanec za Vendée(!),¹⁴¹ omezil své poznámky na ústavní argumenty proti procesu, čímž předešel Ludvíkovu vlastní obhajobu. Podle něj text z roku 1791 vystavěl kolem krále nedobytnou pevnost – tím že mu prokázal neobyčejnou laskavost deklarováním jeho osoby jako nedotknutelné, a vyjmenováním tří a *pouze tři* případů, ve kterých může považován za abdikovaného. Národ sice může změnit tato ustanovení, ale žádný zákon nahrazující ústavu nemůže mít retroaktivní účinky. Tudíž Ludvík mohl být i vinen, nicméně není subjektem práva, které nic neříká o jeho případu: „*Zákon mlčí, navzdory ohavnosti jeho strašlivých zločinů.*“¹⁴² Morrison nejenže takto odepřel Konventu právo soudit ústavního krále, jenž byl vyňat z trestního stíhání, ale rovněž prostřednictvím „konstitučního argumentu“ poukázal na to, že jediným ústavně zakotveným trestem pro panovníka byla jeho nucená abdikace, přičemž Ludvík byl již takto potrestán 10. srpna 1792. Tako, vycházejí z překážky *rei iudicatae* a právní zásady *ne bis in idem*, poukázal na nemožnost opětovného soudu a trestání, a vlastně i zadržování: jelikož byl zbaven trůnu, byl nyní svobodným člověkem. Upozornil na to, že pokud by Konvent nazíral ústavu za účelem postavit Ludvíka před soud, samotná republika by tak položila své základy na bezpráví. Tato přísná právní interpretace by krále umožňovala soudit pouze za zločiny spáchané *po abdikaci*, kterých se za zdmí pevnosti Temple stěží mohl dopustit.¹⁴³

Až do této chvíle se parlamentní debata omezila na otázky právní povahy, a nikdo explicitně nežádal královi smrt na popravišti, královraždu.¹⁴⁴ Mailhe i Morisson, přestože dospěli k rozdílným závěrům, sdíleli vlastně stejnou právně formalistickou filosofii. Poté však na řečnickou tribunu vystoupil nejmladší člen Konventu, teprve pětadvacetiletý poslanec za kraj Aisne a Robespierrov obdivovatel Saint-Just, který diskusi přenesl z právní roviny do roviny politické. V „nejslavnějším panenském projevu Francouzské revoluce“¹⁴⁵ dokázal, že zákonodárny sbor samozřejmě má jak politickou pravomoc tak morální oprávnění/povinnost soudit krále, resp. nejen(!!!) soudit:

„Musím se pokusit, občané, dokázat, že král může být souzen, že Morrisonův úsudek, jenž respektuje nedotknutelnost, i názor [Mailhova - legislativního] výboru, podle kterého by byl souzen jako občan, jsou stejně chybné, a že král by měl být souzen v souladu s principy, jichž se nedrží první ani druhý...“

¹⁴¹ Je nutno připomenout, že právě ve Vendée vypuklo dva měsíce po královi smrti rojalistické povstání, které na čas celou oblast vymanilo z pod kontroly Paříže a Revoluce.

¹⁴² Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 67.

¹⁴³ K Morrisonově stanovisku viz OZOUF, *King's Trial*, s. 98; SCHAMA, *Občané*, s. 668-669.

¹⁴⁴ HUET, *Mourning glory*, s. 82.

¹⁴⁵ SCHAMA, *Občané*, s. 669. Až do onoho okamžiku Saint-Just v Konventu mlčel, na řečnickou tribunu vystoupil vůbec poprvé.

Legislativní výbor, který k vám promlouval... o nedotknutelnosti krále a maximech nekonečné spravedlnosti, vám, zdá se mi, neobjasnil všechny důsledky těchto principů; a tak návrh dekretu, který vám byl předložen, se od nich neodvozuje, a postrádá... jejich sílu.

Jediným cílem výboru bylo vás přesvědčit, že král má být souzen jako běžný občan. A já říkám, že král má být souzen jako nepřítel, a že spíše ještě než jej soudit, ho musíme potřít; že jelikož nebyl stranou smlouvy, která sjednotila francouzský lid, podoba soudní procedury zde nemůže být hledána v právu civilním, ale v právu přirozeném [jinak řečeno právu válečném – pozn. aut.].

Nedokázav postřehnout tyto zvláštnosti, se výbor uchýlil k formám bez principů, formám, které by vedly ke králově beztrestnosti, které by jej učinily příliš dlouho středem naší pozornosti, nebo které by na jeho rozsudku ponechaly skvrnu nespravedlivé či nadměrné krutosti. Často jsem sledoval jak chybné míry opatrnosti, prostojů a rozjímání zde byly opravdu nestoudné; ... Možná jednoho dne, lidé tak vzdálení od našich předsudků... budou ohromeni nad barbarstvím věku, ve kterém souzení tyрана bylo považováno za něco posvátného. Kdy lid, maje tyрана k odsouzení, jej povznesl do postavení občana před vyšetřením jeho zločinů... A kdy viníka, jenž náležel do třídy utiskovatelů, nejnižší třídy lidského pokolení, učinil mučedníkem své pýchy.

Jednoho dne lidé budou udiveni faktem, že lidskost v osmnáctém století byla méně vyspělá než za časů Césara. Tehdy byl tyran zabit uprostřed senátu, bez jakýchkoli formalit třiceti ranami dýkou, bez nějakého zákona, jen touhou po svobodě Říma. A my dnes chceme uctivě vést soud s mužem, který vraždil lid, přistiženém in flagranti delicti, s rukama od krve, s rukama ponořenýma ve zločinu...

Ti samí muži, kteří mají soudit Ludvíka, musí rovněž založit Republiku. Ti, kteří přikládají nějaký význam spravedlivému potrestání krále, nebudou nikdy schopni založit republiku. Pro nás je přecitlivělost našeho ducha obrovskou překážkou svobodě. (...)

(...) Musíme proto odvážně směřovat k našemu cíli, a jestliže žádáme republiku, musíme to s ní myslet vážně. ... Myslíme pouze na mírnění energie lidu a svobody... a každý, buď ze slabosti nebo stojí při obviněném, se dívá na druhého nežli aby zasadil první ránu. ... Toužíme po republice, nezávislosti a jednotě, ale jsme rozdělení a zacházíme s tyranem laskavě...

Zdá se že hledáte zákon, který by nám dovolily ztrestat krále; ale jestli kdy ve formě vlády, kterou jsme právě opustili, byl nějaký nedotknutelný člověk, byl to tento. (...) Tyto důvody nás vedou nesoudit jej jako občana, ale jako rebela. Ale kromě toho – jakým právem vlastně žádá, aby byl souzen jako občan...? ... Není toto poslední čin tyрана, žádat být souzen zákony které pošlapával? A, občané, jestliže mu zajistíme občanský soud, ve shodě se zákony a jako občanovi, bude to on, kdo bude soudit nás. Bude soudit samotný lid! (...) Co se mě týče, nevidím střední cestu. Tento člověk musí vládnout nebo zemřít.“¹⁴⁶

Saint-Just na základě rozboru koncepce společenské smlouvy zdůraznil, že lidé, kteří k ní přistoupí, mohou být na základě porušení závazků z ní vyplývajících souzeni; král však nikdy nebyl členem komunity občanů, a nemohl tudíž porušit závazky, které nikdy nepřijal: „*Ústava přijatá králem nezavazuje občany. ... Soudit krále jako občana... to by ohromilo nezaujaté potomstvo. Soudit znamená aplikovat právo. Právo je spojené se spravedlností – a společně lidu a králům? Co má Ludvík společného s francouzským lidem...?*“ Ludvík nikdy nenáležel k národu, nemohl jej tedy zradit. Jeho zločinem byla samotná tyranie, zločin, který spáchal, když se poprvé posadil na trůn: „*Nelze vládnout nevinně: taková šílenost je nadmíru zřejmá. Všichni králové jsou rebelové a uzurpátoři.*“¹⁴⁷ To mladý jakobín klade jako axióm – každý král rebeluje proti lidu a uzurpuje jeho posvátnou svrchovanost. Už samou svou existencí se tak „smrtelně rouhá“.¹⁴⁸

¹⁴⁶ *Discours sur le jugement de Louis XVI* z 13. listopadu 1792. SAINT-JUST, *Discours et rapports*, ed. SOBOUL, s. 60-65.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 66.

¹⁴⁸ K interpretaci Saint-Justova projevu viz CAMUS, *Člověk revoltující*, s. 122.

„Občané, tribunál, který musí soudit Ludvíka, není soudní dvůr... Je to shromáždění... je to lid... jste to vy. (...) ...občanský soud by byl nespravedlivý, neboť král, pokládáný za občana, nemůže být souzen stejnými lidmi, jež jej obvinili. Ludvík je cizinec mezi námi. ...jakým zneužitím práva byste jej chtěli učinit občanem za účelem jeho obvinění? ... Jestliže prohlásíte krále občanem, vyklouzne z vašeho sevření...(...)

Budu neustále tvrdit, že duch, ve kterém bude Ludvík souzen, je stejný jako ten kterým se ustavuje republika... Je proto na vás, kdo musí rozhodnout, zda je Ludvík nepřítel francouzského lidu, zda je vetřelec. (...) Ludvík bojoval proti lidu, jest poražen. Je to barbar, je to cizí válečný zajatec. Poznali jste jeho zrádné úmysly; poznali jste jeho vojsko; ... Je to vražedník z Bastily, Nancy, Martových polí, Tournay, Tuilerii; který nepřítel, který cizinec vám způsobil více zla? (...)“¹⁴⁹

Saint-Just, mj. autor satiricko-pornografické poémy *Organt au Vatican*,¹⁵⁰ možná před Revolucí prožíval bouřlivá mladická léta, leč „nyní je vážný... nyní zabíjí – ale s jakými argumenty a jakým stylem!“¹⁵¹ „Jeho slova, pomalá a odměřená, dopadala s nevídanou vahou a duněla jako těžká čepel gilotiny na špalku... Řeč uchvátila publikum. Ucítilo ruku krotitele a zachvělo se rozkoší,“ komentoval scénu Michelet.¹⁵² „Výstřel z pistole“ podle Mony Ozouf, který mladík vypálil „ve shromáždění do té chvíle navyklému monotónnímu drmolání právní argumentace.“¹⁵³ „Jeho projev způsobil senzaci, jak svým stylem, tak svými idejemi“¹⁵⁴ – Saint-Just totiž popřel existenci jakéhokoli vztahu mezi králem a lidem, a tedy i samotnou možnost soudu. Byla to úplně nová logika, která nebrala v potaz Ludvíka XVI. jako konkrétního člověka, ale jako abstraktního „krále“ – tyрана, bez ohledu na nějakou ústavu. Ludvík musel zemřít ne proto, co udělal nebo neudělal, ani kvůli své projevené či neprojevené vůli, ale proto čím byl! Pro samotnou povahu své autority. Nešlo zde o vinu či nevinu občana, nýbrž o přirozenou neakceptovatelnost jedince, který z podstaty věci stojí mimo občanstvo. Byl zločincem už jen proto, že byl králem, a jako takový musel být nikoli souzen, ale s'at. Nahlížení „z Hory“ se tak vyjevuje zřetelně v rozporu se zásadou presumpce neviny (naopak ji do slova převrací v presumpci viny!), tak se zásadou individuální odpovědnosti fyzických osob – naopak předpokládá výslovně jakousi abstraktní kolektivní odpovědnost všech tyranů.

V Konventu tak byly konfrontovány tři základní pohledy na to, co by mělo učiněno s králem: Mailheho sofistikovaná interpretace ústavy; Morissonův striktní konstitucionalismus, a Saint-Justovo volání po „konečném zúčtování“. Právě Saint-Justovo radikální stanovisko z pozice kralovraha přeneslo debatu na úroveň zápasu o revoluční principy. Jeho radikální závěry sice byly pro většinu poslanců nestravitelné, nicméně řeč měla pronikavý vliv jak v Konventu – neboť každé další váhání tak vypadalo jako kritika revoluce samotné –, tak mimo něj, kde se s úspěchem šířila mezi stále radikálnější pařížskou populací. Jak připomíná D.

¹⁴⁹ SAINT-JUST, *Discours et rapports*, s. 71-72.

¹⁵⁰ Vyšla těsně před počátkem Revoluce v květnu 1789.

¹⁵¹ TAINÉ, *The French Revolution, Volume III: The Revolutionary Government*, s. 1057.

¹⁵² MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 359.

¹⁵³ OZOUF, *King's Trial*, s. 98.

¹⁵⁴ JORDAN, *King's Trial*, s. 67. Autor poukazuje na fakt, že i vůdčí postava Girondy Brissot ve svých novinách *Patriote français* psal o „zářných detailech“ a projevem „talentu, jenž ctí Francii“.

Jordan, Konvent rokoval „pod hladovým zrakem neovladatelného města“, když s blížící se zimou začínala být Paříž nepokojná. „Konvent zabředl v rozpravě o procesu a Paříž měla hlad“,¹⁵⁵ který v jejím veřejném mínění odhaloval spojitost mezi skutečností, že král dosud unikl potrestání za své zločiny, a hospodářskou krizí. Prokurátor Komuny G. Chaumette vyjádřil netrpělivost lidu, v němž znovu vyklíčila domněnka z r. 1789, že mezi krví a chlebem existuje přímý vztah.¹⁵⁶ Levicový agitátor J. Roux, bývalý kněz a „apoštol sekce Gravilliers“,¹⁵⁷ jedné z nejchudších ve městě, dále popularizoval volání po Ludvíkově hlavě v hlavním městě.¹⁵⁸ Pak (20. listopadu) následovalo další překvapení: objevení tajného sejfu („železná skříň“/*armoire de fer*) v Tuileriích obsahující dokumenty a důvěrnou korespondenci královské rodiny, mezi níž byly nalezeny nejen doklady o králově jednání se zahraničními dvory, tedy nepřitelem. I když tyto listy nepostačily jako důkaz zrady *sensu stricto*, byly přesto psány v kontrarevolučním duchu, a staly se tak průkazným materiálem o králově dvojakosti.¹⁵⁹ Komuna, v jejíž moci se oficiálně král nacházel, odpověděla výhrůzkami, že pokud se Konvent odmítá jeho věci ujmout, vyřeší ji sama tak jako 10. srpna, kdy se postavila proti váhajícímu Shromáždění.¹⁶⁰

Objevení důkazů, že král hrál dvojí hru, a atmosféra v hlavním městě podnítily Konvent k spěšnému zahájení procesu, který Hora, stejně jako Komuna nechtěla. 3. prosince povstal poslanec Merlin de Thionville a vyjádřil svou lítost nad tím, že Ludvíka 10. srpna vlastníma rukama nezabil. Za všeobecného povyku v síni se slova ujal Robespierre, aby se pokusil zabránit soudnímu řízení a ve stejném duchu jako Saint-Just hájil myšlenku, že pokud bude Konvent nadále usilovat o dodržení právní formy, může tím zpochybnit aktivitu lidových mas 10. srpna: pokud může být král postaven před soud, který má možnost použít presumpci nevinu, znamená to snad, že vinu nese Revoluce? Konvent se měl vzdát základních principů práva včetně presumpce nevinu. „*Ludvík udával lid jako rebela, a k jeho potrestání vyzýval své spolutyranu. Vítězství [Revoluce] a lid učinili, že on sám se stal rebelem: nemůže být tedy souzen. Bud' je již odsouzen, anebo již není republiky.*

Navrhovat, ať je Ludvík XVI. souzen... je návratem směrem ke královské a ústavní despotii. Návrh jako tento, protože by mohl zpochybnit legitimitu Revoluce samotné, je kontrarevoluční. ...pokud Ludvík může stále být postaven před soud, mohl by být přece osvobozen. Když bude Ludvík osvobozen, co pak bude s Revolučí? (...)

¹⁵⁵ JORDAN, *The King's Trial*, s. 69.

¹⁵⁶ SCHAMA, *Občané*, s. 469, 670-671.

¹⁵⁷ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 185.

¹⁵⁸ „*Hlava vraha Francouzů*“ bude prvním vítězstvím v boji proti spekulantům. Je čas, naučit lidstvo na zemi, „*že národy již nejsou víc majetkem králů... a že zločin vede na popraviště*“. Je čas, „*aby svoboda lidu byla upevněna zákonným proléváním nečisté krve králů*.“ Viz JORDAN, *King's Trial*, s. 70-71.

¹⁵⁹ SCHAMA, *Občané*, s. 670.

¹⁶⁰ JORDAN, *The King's Trial*, s. 75.

Není žádného soudu, jež má být veden. Ludvík není obžalovaný a vy nejste soudci. Vy jste a můžete být pouze státníky a představiteli národa. Vaším úkolem není vyslovit rozsudek, ať již pro anebo proti člověku, ale učinit opatření na záchranu veřejného blaha, provést čin národní prozřetelnosti. Sesazený král se v republice hodí pouze ke dvěma účelům: buď ruší klid státu a otrásá svobodou, nebo upevňuje jedno i druhé zároveň. Trvám na tom, že povaha rokování doposud byla v přímém rozporu s tímto druhým záměrem. Nuže, jaký racionální postup je požadován pro upevnění právě zrozené republiky? Aby bylo vstřípeno do všech srdcí věčné pohrdání vůči koruně a aby byli zasaženi hrůzou všichni přívrženci krále!? (...)

Když byl národ donucen uchýlit se ke svému právu na vzpouru, jeho vztah k tyranii je pak vymezen přirozeným právem... konečný výsledek tyranie a vzpoury je úplné zpřetrhání pout s tyranem a znovunastolení válečného stavu mezi tyranem a lidem. Tribunály a soudní procedura je konstruována pouze pro občany...(...)

Vzpoura je skutečným soudem nad tyranem. ... Když byl král rozdrčen lidem, kdo si osobuje právo jej křísit? (...) Proces s Ludvíkem? Čím je tento proces, když ne odvoláním se proti vzpouře k nějakému tribunálu či sněmu? ... rouháním se vůči republice a Bohu...? Co je to za republiku, jejíž zakladatelé ze všech stran vybízejí její odpůrce, aby na ni zaútočili v její kolébce? (...)

Zástupci lidu... Republika! A Ludvík je stále naživu! A my stále pokládáme krále mezi sebe a svobodu! Vlastními skrupulemi riskujeme naši proměnu ve zločince. Naši shovívavostí vůči provinilému riskujeme účast na jeho vině.

Lítostivě oznamuji tuto fatální pravdu: Ludvík musí zemřít, aby vlast mohla žít. ...lid, který stále bojuje za svoji svobodu po tolika obětech a tolika bitvách; lid, pro něhož zákony ještě nejsou neodvolatelné/nezvratné... takový lid by měl toužit být pomstěn. Velkorysost, kterou se odvažujete ukazovat, se více podobá té od bandy loupežníků rozdělujících si lup.

Žádám, abyste podnikli bezprostřední právní úkon ohledně skonu Ludvíka XVI. ... Žádám, aby Národní konvent prohlásil, že od tohoto okamžiku je zrádcem francouzského národa a zločincem proti lidskosti. Žádám jej z těchto důvodů, aby na místě [Konvent zasedal v Tuileriích, bývalém sídle krále],¹⁶¹ kde mučedníci svobody dali své životy 10. srpna, šel příkladem světu. Žádám, aby tato památná událost byla posvěcená monumentem, který naplní srdce všeho lidu pocitem vlastních práv a bázní z tyranů, stejně jako vpraví do kterékoli tyranovy duše hrůzu z lidové spravedlnosti.“¹⁶²

Robespierrovy závěry byly stejné jako Saint-Justovy: v daném případě se úcta k zákonným formám rovná urážce revolučních/republikánských principů, a nelze soudit jedince, který – jsouce neodlučitelně monarchou i monarchií – byl zruďnou výjimkou v přirozeném právu. Saint-Just ani Robespierre žádný proces nechtěli, ježto pro ně také vystala překážka *rei iudicatae* – Ludvík byl (i s monarchií) již odsouzen povstáním 10. srpna, Konvent tak měl pouze vynést rozsudek smrti. Zabít krále-zločince pro ně znamenalo „zavraždit princip monarchie ve svém vtělení“.¹⁶³ Nezaměřovali se na „člověka Kapeta“, ale spíše na abstraktní monarchii, jejíž ztělesněním byl. Proto poukazovali, že monarchie je věčným zločinem, ba co víc, naprostým znesvěcením, neboť svou povahou a ambicemi nutně okupuje místo „svatě“ svrchovanosti lidu. Proto s ní revoluce, jsouce vyjádřením této svrchovanosti, nemůže dělat kompromisy.¹⁶⁴ Naprostou neslučitelnost občana a krále, revoluce s monarchií,

¹⁶¹ Konvent zasedal nejdříve stejně jako Zákonodárné a Ústavodárné shromáždění (od 9. listopadu 1789) v bývalé jízdárně zámku v Tuileries. Teprve těsně před pádem Girondy, 10. května 1793, se usadil v samotném tuilerijském zámku, když sněmovnou se stalo bývalé divadlo.

¹⁶² Projev *Sur le parti à prendre à l'égard de Louis XVI* ze zasedání Konventu 3. prosince 1792. VERMOREL, Auguste (ed.): *Oeuvres de Robespierre*, s. 244-252.

¹⁶³ CAMUS, *Člověk revoltující*, s. 123.

¹⁶⁴ OZOUF, *King's Trial*, s. 99.

resp. jejími zbytky (Ludvíkem), byla Robespierrem vyjádřena explicitě: „*Ludvík musí zemřít, aby vlast mohla žít.*“

Postoj těchto Montagnardů vnukl umírněné většině Konventu tušení nebezpečí, které Ludvík představoval, pokud žil, nicméně nemohl přesvědčit většinu Konventu k tomu, aby legitimovali 10. srpen usvědčením Ludvíka bez soudu. Robespierre byl dokonce umlčen neoficiální aklamací.¹⁶⁵ Cestu mezi Morissonem a Saint-Justem, resp. Robespierrem vymezil Nicolas de Condorcet, který zdokonalil Mailhovu neobratnou argumentaci. V zoufalé snaze soudit případ za dodržení ústavnosti a zároveň vyjevit, kde Ludvíkova ústavní ochrana končí, konečně poskytl Konventu použitelný odrazový můstek:¹⁶⁶

„V případě, v němž se celému národu stala krivda a je tedy jak žalobcem, tak i soudcem, je to mínění lidstva, mínění budoucího pokolení, vůči němuž je národ odpovědný. Musí být schopen prohlásit, že všechny obecné principy jurisprudence, jež jsou všude uznávány osvícenými lidmi, byly respektovány. Musí být schopen čelit nejzaslepenějším předsudkům tak, aby ani ta nejnižší norma spravedlnosti nemohla být citována jakožto porušená. Tedy, když národ takto soudí krále, samotní králové – v nitru svých srdcí – musejí souhlasit s rozsudkem.

Je důležité pro štěstí lidstva, aby chování Francie vůči muži, kterého tak dlouho nazývala svým králem, bylo posledním krokem ve vyléčení dalších národů z každé pověry, které by se mohly držet na podporu monarchie. Zejména bychom se měli vyvarovat toho, abychom nevystupňovali takovou pověru mezi těmi, jež jsou stále pod jhem monarchie. ... Takže, jsou to zákony univerzální spravedlnosti, společné všem zřízením a neměnné uprostřed střetávajících se názorů a revoluci říší, jimž musíme podříditi naše rozhodování.

Může být bývalý král souzen?(...) Jednání může být důvodem pro zákonné potrestání, jen když předcházející zákon specificky identifikuje toto jednání jako zločin; a může být potrestáno pouze trestem, který je stejně tak stanoven dřívějším zákonem... (...)

Jestliže však zákon opomíná vyznačit v seznamu zločinů ty, které přitěžující okolnosti činí ještě ohavnějšími, nesmí být usuzováno na to, že si právo přálo je uchránit před potrestáním, ale pouze že přitěžující okolnosti se nejeví, že by vyžadovaly stanovení zvláštního trestu. Solónovy zákony nezahrnovaly otcovraždu. Měli bychom tedy usuzovat, že u takové zřůdy, jež se provinila tímto zločinem, bylo zamýšleno, aby zůstala nepotrestána? Ne, zajisté měla být potrestána stejně jako vrah.

Jestliže tedy zákony Francie neříkají výslovně nic o králi, který konspiroval proti lidu, třebaže se tak provinil mnohem více než běžný občan, nevyplývá z toho, že by měl zůstat uchráněn, ale jen že ti, kteří sepsali zákony, si nepřáli odlišit ho od jiných spiklenců. Může být tedy souzen podle běžného zákona, pokud ho jiný zákon výslovně nevyjímá... (...)

...je všeobecně známou věcí, že [král] je obviněn ze zločinů vně svých královských povinností. Nebylo to v postavení krále, kdy... podplácel nepřátele Francie či ve spojení se svými bratry formoval koalici s nepřáteli národa. Ne jako král, navzdory zákonům které sám schválil, vyzbrojoval zahraniční vojáky proti občanům Francie.

(...) Jak si mohla Konstituanta vykládat metodu, pomocí níž měl být král souzen? V souladu s duchem ústavy legislativa nemůže mít pravomoc jej obžalovat. Komu tedy tato pravomoc může náležet? Národu samotnému, a od něj jeho zástupcům jmenovaným do Konventu. Proto by bylo jistě potřebné v ústavě nepřímou ukázat zákonodárným sborům přesně ten postup chování, kterého se [Zákonodárné] Shromáždění roku 1792 drželo 10. srpna.

(...) Soudit obviněného krále je povinnost; jeho omilostnění může být aktem prozíravosti; udržet možnost takového průběhu je aktem zdravého rozumu pro ty, jimž byl svěřen politický osud národa.“¹⁶⁷

Condorcetovo úzkostlivé vyhnutí se retroaktivitě, obratné postavení krále mimo ústavní ochranu, stejně jako založení soudní pravomoci Národního konventu – toto bylo ve skuteč-

¹⁶⁵ JORDAN, *The King's Trial*, s. 81.

¹⁶⁶ OZOUF, *King's Trial*, s. 99.

¹⁶⁷ Projev dostupný na <http://chnm.gmu.edu/revolution/d/322/>.

nosti řešení vybrané poslanci 3. prosince 1792: sesazený král byl prohlášen za osobu soudně stíhatelnou a sněmovna jmenovala soudním dvorem, „neboť pouze ona mohla splnit úlohu tribunálu povoláného projednávat tento proces, pro národ tak závažný“.¹⁶⁸ O pár dní později jmenovala novou komisi pro přípravu obžaloby – tzv. komisi jedenadvaceti – v čele s Robertem Lindetem.

Tak začal vlastní soud, během nějž byl dvakrát – 11. a 26. prosince – předvolán i král.

II.4 K průběhu procesu

Code pénal, již zmíněný trestní zákoník z roku 1791, byl navržen v reakci na svévolnou justici francouzských králů, tedy aby bránil zneužívání procedury a tudíž práva. Podle zákoníku mohl být obžalovaný souzen pouze po obžalobě ze strany obžalovací poroty (*jury d'accusation*) sestavené pro daný případ. Obžalovací porota prověřovala důkazy, přičemž byla stanoveny striktní pravidla pro jejich shromažďování; bylo-li to nezbytné, předvolávala svědky a rozhodovala, zda je či není důvod k zahájení řízení. Teprve poté se obžalovaný mohl objevit před trestním tribunálem, jehož složení bylo odlišné od obžalovací poroty – skládal se ze samotných soudců a soudící poroty (*jury de jugement*). Před tím než byla podána obžaloba porotou, měla žalovaná strana nárok na jednoho nebo dva právníky, a poté co byla obžaloba vznesena, byl obžalovanému poskytnut dostatek času na přípravu obhajoby, k vyjádření souhlasu s důkazy proti němu postavenými a svolání svědků, a celé řízení probíhalo veřejně. Všechny tyto postupy, včetně posledního, byly porušeny v případě Ludvíkova procesu, a každé toto porušení trestního procesu bylo do úmoru propíráno v Konventu.¹⁶⁹

Komise jmenována Konventem do funkce obžalovací poroty vypracovala poměrně rychle *acte énonciatif* – ale pokud jde o ustanovení dotčeného trestního zákoníku, protiprávně: muži vybráni do obžalovací poroty byli všichni poslanci Konventu a všichni se následně podíleli na samotném soudním řízení a rozhodovali o Ludvíkově vině a trestu(!) – došlo vlastně k neuvěřitelné kumulaci rolí, kdy celý Konvent byl vlastně v pozici žalobce, zároveň více než sedmisetčlennou soudící porotou vyslovující se k vině a stejně tak početným soudcovským senátem rozhodujícím o trestu(!!!). Navíc všechny písemné důkazy byly použity v obžalobě bez ohledu na pravidla upravující takovéto důkazy; králi nebyl v dané chvíli přiznán obhájce (byl mu povolen až 12. prosince, den po výsledku); nebyli předvoláni žádní svědci. A Ludvík

¹⁶⁸ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 171.

¹⁶⁹ JORDAN, *The King's Trial*, s. 101-102.

nevěděl z čeho je obžalován do chvíle, než 11. prosince stanul poprvé v Konventu, aby byl vyslechnut.

Sestavením obžaloby byl pověřen předseda komise montagnard Jean-Baptiste Robert **Lindet**, poslanec za normandský Eure. Obžaloba dostala formu přehledu celé revoluční historie a ve 33 bodech osvětlovala dvojakost krále ve všech kritických obdobích revoluce od června 1789 do 10. srpna 1789, začínala slovy: „*Ludvíku, francouzský lid tě obviňuje ze spáchání velkého množství zločinů k založení Tvé tyranie zničením jeho svobody,*“ a líčila panovnickovo chování jako neustále pokrytecké útoky v zákulisí, plné klamu a násilných cílů.¹⁷⁰ Vyjmenované zločiny by byly protistátní bez ohledu na to, kdo je spáchal, ale pro Lindeta byl mnohem důležitější vepsaný vzorec zrady a dvojakosti – král podle něj odporoval a bojoval proti Revoluci od samého počátku. Usiloval buď „*obnovit svůj trůn nebo být pochován pod jeho troskami...*“¹⁷¹ Nejenže se tedy ignorovaly procesní a ústavní otázky, ale problémem sestavené obžaloby bylo, že Lindet v podstatě akceptoval hledisko Hory, že jeho hlavním zločinem je království samotné a že se Ludvík musí odpovídat lidu za to, co udělal. Nicméně výčet jeho „zločinů“ nespočíval ani tak v trestním jednání jako spíše předpokládaných motivech, tzn. nejednalo se o obvinění, jež by byla normálně přípustná v trestní proceduře.¹⁷² Ačkoli mnohá obvinění byla skutečně pravdivá a něco (např. úplatkářství) mohlo být dokázáno, spousta bodů obžaloby spočívala pouze na indiciích a důkazní pozice se ukázala relativně nejistá.¹⁷³

Králův výskyt v Konventu sledoval symbolický a politický cíl revolucionářů: Ludvík měl být zřen jako vězeň národa, jemuž bylo nařízeno veřejně se zpovídat ze svých činů. 11. prosince 1792 byl Ludvík zaplněnými a ztichlými ulicemi Paříže převezen z Templu k prvnímu slyšení do Konventu. Bertrand Barère jakožto předseda Konventu a tím pádem i předseda soudcovského senátu vedl výslech, při němž se král měl vyjádřit k obviněním. Poté co racionálně negoval jednotlivé body obžaloby, se nejslabším místem jeho výstupu stalo odmítání předložených důkazů. Avšak i při tom, kdy král nerozeznával svůj rukopis, se jen držel záruk trestního zákoníku – jeho dokumenty byly zadrženy ilegálně a bylo na žalobcích, aby dokázali, že je psala či podepsala jeho ruka. Každopádně znamenalo přijetí soudu

¹⁷⁰ Tyto zločiny spočívaly v tom, že strožil všemožné úklady proti revoluci, použil násilí proti francouzskému lidu (body 3, 9, 32 obžaloby), dopustil se velezrady formou tajné spolupráce s emigranty a zahraničím (15, 18), snížil obranyschopnost země (16, 17, 21, 22), pokoušel se zkorumpovat vlivné poslance a osobnosti (30) či navzdory své přísaze na ústavu se s ní nehodlal nikdy smířit (7). Výčet končil obviněním, že „*zapříčinil prolévání francouzské krve*“ (33). Původní a úplný text obžaloby (*acte énonciatif des crimes de Louis, dernier roi des Français*) z 11. prosince 1792 viz Jean Baptiste DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusive-ment, par ordre chronologique): Tome cinquième*. Paris 1834, s. 74-76.

¹⁷¹ Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 104.

¹⁷² JORDAN, *The King's Trial*, s. 104.

¹⁷³ Např. obvinění, že se královský pár dopustil velezrady, mohlo být nade vše pochybnost dokázáno až mnohem později v 19. stol. Viz ALTWEGG, *Královská oběť*, s. 210-211.

z královy strany důležité politické rozhodnutí: pohrdání soudci ve stylu Karla I. – který v předcházejícím století pravomoc svých soudců odmítl – či žádání o jejich milost nenabízelo cestu k záchraně, zatímco uznání práva *conventionnels* jej soudit skýtalo alespoň šanci na morální vítězství. Akceptací „nabídky k procesu“ Ludvík vlastně usiloval donutit své žalobce dokázat mu vinu, k čemuž – jak věřil – nemohlo dojít bez porušení právních procedur a garancí vytvořených samotnou Revolucí. Přesto, že tím zároveň do jisté míry vzdal „poctu svrchovanosti národa“, spoléhal na to, že postup podle práva nemůže vést k jeho odsouzení.¹⁷⁴

Po králově působivém výstupu se silněji ozvaly hlasy pro řádné vedení procesu, a tak den poté Konvent dovolil Ludvíkovi vybrat si obhájce. Nakonec jej měli hájit tři významní současníci – starý encyklopedista a vážený bývalý člen královské rady Chrétien-Guillaume de **Malesherbes**, který se sám statečně nabídl,¹⁷⁵ François Denis **Tronchet**, bývalý advokát pařížského *parlementu* a jeden z otců ústavy z r. 1791, kterého si zvolil král sám (po odmítnutí Guy-Jean Targeta),¹⁷⁶ a posléze o pomoc požádaný čtyřiačtyřicetiletý Raymond **de Sèze**, hvězdný reprezentant bordeauxské advokacie, který v té době patřil k nejrenomovanějším odborníkům na trestní právo. Právě jemu, jakožto „nejmladšímu a nejbrilantnějšímu ze tří právníků“ připadl úkol sepsat *plaidoyer*, nicméně argumentace byla vypracována společně a v souladu s přáními krále, který „byl ochoten přít se o svůj život, nikoli však o něj prosit“.¹⁷⁷

26. prosince král podruhé a naposled předstoupil před Konvent, který hodlal přesvědčit o své nevině. Obhajovací řeč zahájil de Sèze v Morissonově stylu, když pozornost soustředil otázku královy ústavní nedotknutelnosti, načež přešel na otázku povahy samotného soudu. Podotkl, že nedotknutelnost byla podstatou každé monarchistické vlády, což stvrdili i ústavo tvůrci v r. 1791. Kapitola „*De la royauté*“¹⁷⁸ v ústavě říká docela jednoduše, že „osoba krále je posvátná a nedotknutelná“ – a žádné podmínky nebyly připojeny k této jasné formulaci principu, nebyly stanoveny žádné výjimky a žádné nuance jej neoslabují. Ústava ovšem specifikuje tři hypotetické situace, za nichž by panovník ztrácel nedotknutelnost vynucenou abdikací, po níž by se octl ve „třídě občanů“ a byl tak jako oni zodpovědný za své činy *po abdikaci*. Nicméně žádný z těchto tří článků není aplikovatelný na Ludvíkovu situaci – a dokonce i kdyby byl, na Ludvíka se již aplikoval ústavně předepsaný trest nucené abdikace a nemůže

¹⁷⁴ JORDAN, *The King's Trial*, s. 112-114.

¹⁷⁵ V té době již jedenasedmdesátiletý právník napsal 11. prosince Konventu dopis, ve kterém stálo: „*Chci, aby Ludvík XVI. věděl, že pokud si mě vybere pro tuto úlohu, jsem připraven se jí zasvětit. ... Jsem dalek domněnky, že by se tak důležitý člověk jako vy [tj. předseda Konventu] měl mou osobou zabývat, nicméně dvakrát jsem byl povolán za rádce toho, jenž byl mým pánem v době, kdy se k tomuto postu upínala všeobecná tíživost. Dlužím mu stejnou službu i nyní, kdy ji mnozí považují za nebezpečnou.*“ Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 118.

¹⁷⁶ Ke králově směle mu poněkud zbaběle odmítl služby muž, který měl pověst nejvelkolepějšího právníckého řečníka v předrevoluční Francii. Ten vyjádřil svou lítost, nicméně s výmluvami na své nemoci, stáří apod. prohlásil, že úkol nemůže přijmout. Viz SCHAMA, *Občané*, s. 673.

¹⁷⁷ JORDAN, *The King's Trial*, s. 128.

¹⁷⁸ Kapitola II, *Titre III* ústavy.

být více souzen za nic, co učinil jako král. V pozitivním právu není zákon, který by mohl být použit proti Ludvíkovi, a není-li v pozitivním právu, lze se odvolávat na přirozené právo? „Četl jsem v Rousseauovi tato slova: »V případě, kdy nevidím ani zákon, který je potřeba následovat, ani soudce který by se mohl vyjádřit, se nemohu opírat o obecnou vůli. Vůle, jsouce obecnou, se nemůže vyslovit o člověku či o skutku.«¹⁷⁹ Je zajímavé, že i králův obhájce se snažil přesvědčit „pomocí citátů z Rousseaua, jehož svaté knihy... obě frakce [Hora i Gironda] rutinně plnily při hledání vhodných výroků“.¹⁸⁰ De Sèzeho klíčová otázka byla jasná: jestliže psané právo poskytuje králi imunitu a přirozené se nedá aplikovat na jedince, jaká je potom báze pro tento proces? „Není dnes moci rovné té vaší, ale je pravomoc, kterou neoplyváte: být spravedliví.“¹⁸¹

Po konstitučním argumentu ohledně Ludvíkovy imunity logicky obrátil pozornost na otázku procedury: „Občané... pátrám mezi vámi po soudcích, a zřím pouze žalobce...“, kteří vlastně již rozhodli o osudu člověka, zatímco předstírají, že jej soudí. Jak jej mohou soudit muži, kteří si o jeho vině už utvořili názor a veřejně ho, formou obžaloby, dali najevo? Ludvík se podle něj stal jediným Francouzem, pro něhož neexistuje „žádný zákon a žádná procedura!“ Nemá „ani práva občana ani výsady krále!“ Nemá „výhody „ani ze svého dřívějšího postavení, ani ze svého nového postavení!“ Tím vlastně nepřímo potvrdil, že je skutečně to, co z něj Saint-Just tak brilantně udělal 13. listopadu: nepřátelský vetřelec mezi Francouzi, muž bez vlasti, bez práv; psanec jenom proto, že zdědil trůn. Pro Saint-Justa bylo Ludvíkovo odcizení jeho zemi, a proto jeho vyjmutí právní ochraně, teoretickým východiskem, jež logicky volalo po konečném zúčtování. Pro de Sèze toto odcizení bylo Ludvíkovi vnuceno lidmi, kteří usilují o jeho život a za tím účelem se neštítí zneuctit zákony i proceduru. Tato taktika mělo vyhrát podporu těch umírněných v Konventu, z nichž mnozí byli oddáni tradičním právním formám a postupům.

Jejich náklonnost chtěl získat následným vyvracením obžaloby. „Nechci hájit Ludvíka pouze principy. Chci se postavit proti předsudkům, které byly zformulovány ve vztahu k jeho [králově] motivům a charakteru. Chci je zničit.“ Jestliže Lidentova obžaloba byla „zatavena“ do podoby republikánských dějin Revoluce, tak de Sèze kontroval popisem událostí z pohledu druhé strany, tedy jakousi rojalistickou verzí jejích dějin. Nemohl chybět poukaz na to, že Ludvík vlastně zahájil Revoluci svoláním generálních stavů, v roce 1789 byl prohlášen „obnovitelem francouzské svobody“. Žádný z Ludvíkových činů před zářím 1791, kdy na ústavu přísahal, nemůže být zahrnut do obžaloby, protože ústavně retroaktivní pomsta na králi je

¹⁷⁹ Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 131.

¹⁸⁰ SCHAMA, *Občané*, s. 678.

¹⁸¹ Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 131.

nehodná tak velkého a velkorysého národa. Proto se soustředil na post-konstituční obvinění. Upozornil, že pod ústavou byly Ludvíkovy pravomoci omezeny zákonem, tudíž nebyl způsobilý být oním všemocným tyranem vykresleným v *acte énonciatif*. Král po roce 1791 neměl moc činit ať velké dobro, nebo velké zlo, a co se týče moci, která mu byla svěřena, nemůže být souzen za výkon své ústavní autority, mimo který byla většina vytčených zločinů pokryta ministerskou odpovědností. To mělo pro posouzení poslancům ponechat pouze „hrstku osobních činů, naprosto podřadných navzdory objevům v železné skříni a nedokázaných mimo jakoukoli pochybnost“,¹⁸² navíc pomocí důkazů, z nichž mnoho, jestli ne všechny, byly získány ilegálně. „*Ve vřavě invaze [do Tuilerii]*“ mohly být důležité dokumenty ztraceny nebo zničeny. Ludvík měl tedy zákonné právo nerozpoznat takové důkazy a jeho popření důkazů jej nečiní vinným, navíc jednotlivá obvinění z nich vzešlá lze interpretovat i jinak než coby projev kontrarevoluce. Namísto promyšleného klamu a spiknutí prezentoval Ludvíkovo jednání jako odpověď právního řádu na zavražďování. Zákon, tak jak jej de Sèze chápal, se týkal činů, nikoli motivů. Člověk může být souzen za porušení zákona, nikoli za antipatie vůči němu. A protože není možné tvrdit, co si Ludvík myslel, rozhodující jsou jeho činy. Proto není právně odpovědný ani za klíčové obvinění z krveprolití 10. srpna. Nakonec vykreslil portrét mladého krále, který zasedl na trůn jako upřímný reformátor s dobrými úmysly a svědomitý vládce, což se nijak nepříčilo realitě, ovšem formulace „*lid chtěl svobodu: dal mu jí*“ byla zvolena velmi nevhodně a způsobila u publika senzaci. Takový popis roku 1789 nemohl u poslanců získat sympatie. Posledními slovy se, jako mnozí revoluční řečníci, odvolal k dějinám: „*Pomyslete na to, jak budou posuzovat váš rozsudek, a že rozsudek nad ním posoudí staletí.*“¹⁸³ Následovaly poslední slova samotného krále:

„*Nikdy bych nevěřil, že mé počínání by mohlo být veřejně vyšetřováno; ale mé srdce drásá, když v obžalobě shledávám obvinění z touhy po prolévání krve lidu, a nade vším, že neštěstí 10. srpna by mohlo být přičítáno mně.*

Vyznávám, že četné důkazy, které jsem vždy podával ohledně mé lásky k lidu, a způsob, kterým jsem se vždy choval, se mi zdají dostatečné na to, abych neměl strach vystavit sebe sama [nebezpečí] pro ušetření jeho krve a pro odstranění takové imputace navěky.“¹⁸⁴

Rozhodně se nedá tvrdit že by králova obhajoba neměla žádný efekt v Konventu, kde však „uspěla pouze ve získání sympatií... bez prokázání jeho nevinu“.¹⁸⁵ Daleko větší však mimo parlamentní půdu: kromě viny byla ve hře také otázka trestu, a oba Ludvíkovy soudní výstupy měly potenciál ovlivnit veřejné mínění v jeho prospěch, čehož si Hora byl dobře vědoma a snažila se co nejrychleji dosáhnout výroku o vině, verdiktu „poroty“ a vykonání exekuce. Stejně dobře si toho byla vědoma i Gironda, která tuto snahu brzdila, seč mohla. *Plai-*

¹⁸² OZOUF, *King's Trial*, s. 101.

¹⁸³ Citováno in JORDAN, *The King's Trial*, s. 135.

¹⁸⁴ Citováno in *tamtéž*, s. 136.

¹⁸⁵ JORDAN, *The King's Trial*, s. 139.

doyer Raymonda de Sèze vyšel tiskem jako oficiální dokument a šířil se stejně úspěšně jako prve Lindetova obžaloba. Sociálně-psychologický aspekt nebylo radno podceňovat – renovovaná zbožnost, ta „lidová choroba“ kterou popisuje antiklerikál Michelet,¹⁸⁶ ve vánočním čase jen přivila vnímání krále jakožto oběti, postavy téměř tragické. Výsledkem byly nečekané a rozšířené sympatie, které jeho obhajoba u Francouzů podnítila či znovu zažehla. Dokonce se vyskytly projevy lidového neklidu ve jménu krále, například v Rouenu, kde došlo k výtržnostem. Jak upozorňuje Jordan, nyní „vše záviselo na úspěchu promyšleného parlamentního manévru, který vešel do známosti jako odvolání k lidu.“¹⁸⁷

Hned v den po králově druhém vystoupení na parlamentní půdě girondin Jean-Baptiste Salles předložil Konventu návrh, aby byl v soudu s králem osloven lid, a projevila se tak, případně nebyla znesvěcena, ona obecná vůle, vůle národa. Z hlediska soudní i parlamentní procedury představoval *appel au peuple* mimořádně zajímavou otázku. Skupinka girondinů v neurčitějším názorovém rozkolísání poslanců vycítila poslední příležitost, jak zrušit či alespoň odložit rozsudek, jenž podle ní v rámci sněmovny – stále více podléhající montagnardskému diskursu – vyzníval pro královu smrt, a přeci jen jistým způsobem přesunout soudní dvůr mimo Konvent. Girondinští poslanci doufali, že by bylo možné prosadit, aby verdikt Konventu ratifikoval ještě lid na primárních shromážděních voličů, což měla být zároveň metoda, jak krále zachránit. Navíc metoda zdánlivě nenapadnutelná, „převzatá přímo z revolučního slovníku, podle něhož se moc od volených zástupců vrací zpět k lidu, který je ustavil“.¹⁸⁸ Za dané situace se zcela reálně mohla projevit shovívavost francouzů – a navíc šlo i o další věc: Konvent se poukazem na to, že se neprotiví obecné vůli, elegantně mohl zbavit odpovědnosti, zejména před Evropou, bedlivě sledující události v Paříži.

Onoho dne se však podruhé ke králi vyjádřil i „archanděl smrti“¹⁸⁹ z Hory Saint-Just, snažící se přebít účinek královny obhajoby. Pokusil se udržet *momentum*, káráje poslance za to, že dovolují průtahy v řízení v průběhu válečné krize. Nakonec je vybídl k rozhodnému „jednání ve prospěch svobody a proti tyranii“ usvědčením nepřítele-Ludvíka.

„Občané, když jste poprvé projednávali otázku tohoto procesu, říkal jsem vám, že král je mimo stát, a přirozeně nad zákonem. To je proč jakákoli smlouva uzavřená mezi lidem a králem – v takovém případě nelegitimní smlouva – ho nijak nezavazuje. Přesto jste vytvořili tribunál, a svrchovanost stojí za řečnickým pultem s králem, který před vámi hájí svoji věc a brání sám sebe.

Připustili jste urážku důstojnosti lidu. ... Takový je kruh, ve kterém se točíte: vy jste soudci, Ludvík je žalobcem, a lid žalovaný. (...) Nevím, kam vás tato parodie na nezákladnější principy spravedlnosti zavede.

¹⁸⁶ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 367.

¹⁸⁷ JORDAN, *The King's Trial*, s. 142.

¹⁸⁸ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 173.

¹⁸⁹ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 519.

(...) *Obhájci krále, co po nás žádáte? Jestliže on je nevinný, národ je vinný. Musíme skončit s vyslýcháním, neboť právě toto rokování obviňuje lid. (...) Slyšel jsem řeči o odvolání se k lidu ohledně rozsudku, který sám lid vyhlásuje skrze nás.*

Občané, jestliže připustíte odvolání k lidu, budete mu říkat: »Vina vašeho vraha je na pochybách«. Nevidíte, že takové odvolání by směřovalo k rozdělení lidu a zákonodárního sboru, směřovalo by ke slabosti zastoupení, k restaurování monarchie, zničení svobody? A pokud spiknutí uspěje ve změně vašeho rozsudku, ptám se vás, pánové, zda byste ponechali nějakou volbu mezi zřeknutím se republiky a návratem tyрана na jeho trůn. Schází pouze krůček od králova osvobození k jeho triumfu, a od něj k triumfu monarchie. Měl by být žalující lid... soudcem? Neodmít tuto odpovědnost po 10. srpnu? ... lid chtěl, aby shromáždění rozhodlo o jeho osudu. Tento tribunál již ukázal tolik slabosti – a tato slabost již obměkčila veřejné mínění. Jestliže se tyran odvolává ke svým žalobcům, dělá to, čeho se Karel I. nikdy neodvážil. ... Nejste to vy, kdo soudí krále, pro vás nejste sami sebou, nýbrž lid soudí a promlouvá skrze vás!

Dnešek rozhodne o osudu republiky. Je odsouzena k záhubě, jestliže tyran vyjde nepotrestán. Nepřítelé veřejného blaha se znovu objeví, setkají a budou doufat. Síly tyranie se opět nabudou svých... jako plaz obnovuje svůj ztracený ocas. Všichni zloduši jsou pro krále. Kdo zde se k němu chce připojit? Falešný soucit na rtech některých, hněv na rtech dalších. To vše slouží k našemu podlomení či zděšení v nitru našich duší. Buďte pevní ve své přísnonosti a zbytek zajistí vděčnost lidu v časech, které přijdou... Voláte po válce proti všem tyranům světa, a brali byste ohledy na svého vlastního! Jsou krvavé zákony uplatňovány pouze vůči utlačovaným, a utlačovatel jich má být ušetřen?(...) Někteří budou říkat, že revoluce je u konce, že již se nemusíme více bát tyрана... Ale, občané, tyranie je jako rákos, který se ohne ve větru a zase povstane. Co nazýváte revolucí? Pád trůnu, pár úderů uštědrěných několika zlořádům? ...zlořády zmizí okamžitě, jako ranní rosa usychá, a pak, stejně jako ona znovu s nocí padá, se zlořády objevují. Revoluce začíná tam, kde skonává tyran! (...)“¹⁹⁰

Saint-Just cítil, že musí poslancům připomenout, jakou mají povinnost jednou provždy vyřídit spor národa s králem. Nebyl to jednoduchý úkol. *Plaidoyer* a Ludvíkovo dostavení se k soudu vložilo královu osobnost do procesu: jeho skutečné, stejně jako politické tělo sedělo nyní v lavici obžalovaných. Saint-Justův abstraktní tyran, netvor, nepřítel, kterého vytvořil pro Horu, byl nyní zastíněn Ludvíkem-člověkem, a Ludvík-člověk se stával dojemnou, ne-li populární postavou. De Sèzeho Ludvík – čestný, oddaný lidu, svědomitý, dodržující zákony, upřímný – byl pro Saint-Justa jen kouzelnickým trikem, neboť takto vykreslený král neučinil pokus se odtrhnout od smýšlení svých předchůdců či samostatně spolupracovat s Revolučí. Neudělal nic pro zmírnění inherentní tyranie svého úřadu – a ten, kdo odmítá sejít z hříšné cesty, musí zaplatit cenu za svou konzistenci. Tou cenou měla být smrt:

„Musíte odložit všechny ohledy kromě těch na spravedlnost a veřejné blaho. Zejména nesmíte kompromitovat svobodu, která byla dosažena za tak vysokou cenu. Musíte vyslovit verdikt, vůči němuž není možné se odvolat. Když to neučiníte, největší zločinci a král se budou první těšit z práva odmítnutého občanům, a tyran bude zase nad zákonem, dokonce i po svém procesu. Ani nesmíte připustit, aby byl rozsudek postoupen [lidu], neboť se v něm zračí přání a mínění všech. ...

Francie je mezi námi; nechť si každý vybere mezi ní a králem, mezi výkonem lidové spravedlnosti a projevem vaší vlastní slabosti.

Považte... příklad, kterým jste povinováni vůči světu, podnět, jímž jste povinováni vůči svobodě, a neutuchající spravedlnost, kterou dlužíte lidu, proti zločinnému soucitu vůči někomu, kdo nikdy necítil takový sentiment. Řekněte Evropě, jak to podává svědectví: spojte své krále proti nám, neboť my jsme se vzbouřili proti králům. Mějte odvahu říci pravdu, neboť se mi zdá, že jsou zde někteří, jež se bojí upřímnosti. Pravda hoří tiše ve všech

¹⁹⁰ Tzv. *Second discours sur le jugement XVI* pronesený v Konventu 27. prosince 1792. SAINT-JUST, *Discours et rapports*, ed. SOBOUL, s. 70-79.

srdcích, jako svítlna planoucí nad hrobem. Jestli je ještě mezi vámi někdo lhostejný k osudu republiky, ať padne k nohám tyрана, nechte ho navrátit mu nůž, kterým porážel vaše spoluobčany, nechte ho zapomenout na všechny zločiny krále — a řekněte lidu, že jsme byli prohnili/zkaženi, že jsme se méně zajímali o jejich dobro než o osud úkladného vraha.“¹⁹¹

Nicméně ani Saint-Justova vytríbená argumentace neznamenal žádný výrazný příklon ke stanovisku Hory. Přitom myšlenka odvolání k lidu nebyla na konci prosince ničím novým. Girondin Barbaroux tento postup diskutoval již těsně po povstání 10. srpna a Armand de Kersaint a další poslanci, kteří se k procesu stavěli s otevřeným nepřátelstvím, jej bez odezvy navrhovali během podzimu; avšak až rostoucí sympatie pro Ludvíka podnítily Gironda ke vzkříšení tohoto schématu. Nyní bylo na ní, aby přesvědčila většinu Konventu o přednostech referenda, a tak souboj nejlepších řečníků na revoluční scéně pokračoval. Vergniaud v poslední den roku 1792 hájil možnost králova odvolání k lidu:

„Dovolte mi, aby mohlo být dosaženo výsledku vás hodného, představit vám několik myšlenek o svrchovanosti lidu. ... Bylo usouzeno, že zástupci lidu odrážejí vůli lidu, a výhradně na tomto předpokladu je jejich činnost respektována. Z toho vyplývá, že si lid uchovává jako právo – vlastní jeho svrchovanosti – schválení a odmítnutí; z toho vyplývá, že pokud předpokládaná vůle není shledána v souladu s obecnou vůlí, si lid uchovává právo, vlastní jeho svrchovanosti, projevit svá přání; a od okamžiku, kdy je učiněn tento projev, se předpokládaná vůle, což je ta celonárodního zastupitelstva, musí vytrátit. Uzmout lidu toto právo, tuto moc, by bylo vyplenění jeho svrchovanosti; přenést jej zločinnou uzurpací na zástupce, které si sám vybral, by byla proměna jeho zástupců v krále a tyranu.“

(...) Je pravda, že Ludvík se nemůže dovolávat nedotknutelnosti, která mu byla slíbena, proti lidu, který zradil, ale není o nic méně pravda, že lid sám může ztrestat Ludvíka bez ohledu na nedotknutelnost, kterou krále sám obdařil... Nejen Shromáždění zástupců lidu slíbilo Ludvíkovi nedotknutelnost; byl to samotný lid (...) Dnes můžete deklarovat jako princip nekonečné pravdy, že slib nedotknutelnosti učiněný vůči Ludvíkovi nebyl závazný pro lid; jen lidu náleží prohlásit, že nechce dodržet svůj slib. Může deklarovat jako princip nekonečné pravdy, že lid se nikdy nemůže platně zříci svého práva na potrestání utlačovatele, ale je na lidu samotném aby prohlásil, že si přeje užít děsivého práva, kterého se [dočasně] vzdal. (...)

(...) [Montagnardi] vylíčili ty, jež přijali Salleho názor, jako spiklence proti svobodě, stoupence rojalismu. Byli jsme přirovnáni k Lamethům, Laffayetovi a všem těm kurtizánám trůnu, který jsme pomáhali svrhnout. (...)

Mluví o odvaze, o velikosti ducha... Bylo třeba odvahy 10. srpna k útoku na krále, který byl všemocný... Potřebujeme ji však dnes, abychom vyvlekli na popraviště Ludvíka poraženého a bezbranného? Kyperský voják proniknul do Mariovy cely, aby ho zabil. Vyděšený pohledem na svou obět, uprchl, aniž se odvážil jej zasáhnout. Kdyby onen voják byl členem senátu, myslíte, že by se rozpakoval hlasovat pro smrt tyрана? Jakou odvahu nacházíte v činu, jehož by zbabělec byl schopen? (...)

Ať Ludvík bude žít nebo zemře, je možné, že mocnosti se prohlásí našimi nepřáteli; nicméně odsouzení zvýší pravděpodobnost vyhlášení války a je jisté, že – dojde-li k němu – smrt bude záminkou. Zdoláte tyto nové nepřátele – věřím tomu. Odvaha našich vojáků spravedlnost naší věci to garantuje. Nicméně, braňme se trochu opojení z našich počátečních úspěchů... Nemluví o porážkách a ústupu, udusil jsem ve své mysli všechny neblahé předtuchy; ale v přirozeném proudu událostí, dokonce i těch nejpříznivějších, bude [Francie] vtažena do úsilí, které jí postupně vyčerpá. ... Střeďte se, aby uprostřed vašich triumfů Francie nezačala podobat oněm slavným pomníkům, které v Egyptě porazily čas. Cizinec, který kolem nich prochází, je udiven jejich velikostí; chce-li však vstoupit, co nalezne? Bezdechý prach a mlčení hrobů.“¹⁹²

¹⁹¹ Tamtéž, s. 81-86.

¹⁹² Projev *Sur l'appel au peuple* z 31. prosince 1792. VERMOREL, Auguste (ed.): *Oeuvres de Vergniaud, Gensonné, Gudaudet*, s. 166-172.

Zde je zajímavé, jak se přední hlas Girondy, přes zaobalení v efektním obrazném přirovnání, zjevně obával, že by králova smrt mohla vést k roztržce a válce s Anglií a Španělskem – přičemž o rok dříve právě vůdčí girondini usilovně štváli do války proti Evropě. Nicméně zahraniční aspekt v probíhajícím procesu nešlo pominout, neboť potenciální vstup sousedních mocností do již probíhajícího konfliktu proti Francii a jeho další kulminace mohla v konečném hlasování u mnoha poslanců sehrát klíčovou roli.

„Neslyšíte každý den, tady i na ulicích, »Jestliže je drahý chléb, příčina je v Templu; když peněz je málo a naše jednotky trpí hladem, příčina je v Templu«; jestliže každý den trpíme pohledem na veřejné nepokoje a strádání, příčina je v Templu? Ti, kteří mluví tímto způsobem, dobře ví, že... vychází z jiných příčin. Jaké jsou potom jejich plány? Kdo mi zajistí, že tito lidé nebudou, po Ludvíkově smrti, ryčet stále vehementněji: »Když chleba je drahý, jestli naše armády trpí hladem, a válečná nouze zvěšená vyhlášením [války] Anglií a Španělskem, příčina je v Konventu, který vyprovokoval tuto zla zbrklým zatracením Ludvíka XVI.«?(...)»

Každý akt vycházející od zástupců lidu je útokem na jeho svrchovanost, pokud není podroben jeho formálnímu či tichému schválení. Lid, který slíbil nedotknutelnost Ludvíkovi, sám může prohlásit své právo na potrestání, kterého se vzdal. Mocné úvahy vám ukládají jednat v souladu s principy. Jestliže jim budete věrní, nepřivodíte si hanbu; a jestliže si lid žádá Ludvíkovu smrt, přikáže ji...“¹⁹³

Historikové upozorňují na to, že Saint-Justovy výzvy a Vergniaudova výřečnost do jisté míry paralyzovaly Konvent, což prolomil Barère, který ne vždy inklinoval k montagnardům, ovšem v daném případě podpořil stanovisko Hory. Jak vidno, role se náhle obrátily, když „v první velké parlamentní bitvě použily oba tábory argumenty svého protivníka, takže zatímco Vergniaud apeloval na základě kritiky zastupitelského systému na lid, Barère naproti tomu vyzdvihoval svrchovanost Konventu.“¹⁹⁴ Montagnardi se báli odkladů i eventuální rojalistické propagandy, která by mohla mít vliv zejména na prosté lidi. V jejich prospěch problém „výzvy k lidu“ vyřešila Barèrehova intervence, jehož projev ze 4. ledna 1793 poskytl nejvýřečnější vyvrácení názorů Girondy a – jak se mělo brzy ukázat při hlasování o dané otázce – získal si sněmovnu. V něm popsal situaci, ukázal na nereálnost lidového plebiscitu, na riziko občanské války a anarchie v případě, že se Konvent zproští svých závazků, a dvojsmyslnost záměru girondinů. Důrazně Konventu připomenul, v jaké je pozici. Poslanci z podstaty věci musí ve svržení monarchie učinit poslední krok a přijmout za to zodpovědnost, ne se jí zbaběle vyhýbat: „*Nesmíte přenášet na svrchovanou sílu to, čím tato svrchovaná síla pověřila vás*“.¹⁹⁵ Již tím, že jsou poslanci Konventu, přijali republikanismus. Jak by se mohli zaleknout posledního logického kroku a nestrčit tuto identitu? Jestliže Vergniaud skrytě dovolával lidské šlechtnosti a soucitu, jakožto republikáni se musí oprostít od takových „*lidských pokusů*“, a to ve prospěch tvrdosti zákona, neboť vyvstává „*děsivá nutnost zničení tyрана, aby mohly být zhatěny veškeré naděje tyranie*“. Společně s jakobíny věřil, že král musí být smr-

¹⁹³ *Tamtéž*, s. 177-179.

¹⁹⁴ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 173.

¹⁹⁵ Citováno in *tamtéž*.

telně zasažen na svých dvou tělech, na jeho vlastním a na jeho těle politickém, tak aby monarchie samotná zemřela. A jestliže má být tento soud skutečně revolučním činem, pak nesmí brát ohled na žádné tyranské zákony, aby král skončil na popravišti:

„Uprostřed vášní všeho druhu, které zmítaly a způsobovaly pohoršení v tomto velkém případě, má jediná vaše právo na to, aby byla vyslyšena – vaše svobody. Pojďme se sjednotit v jistém názoru a zachránit republiku. Čeká Vás prohlášení před sochou Bruta [jež byla umístěna ve sněmovně], před vaší vlastí, před celým světem; a právě rozsudkem nad posledním králem Francouzů Národní konvent vykročí k budoucím pokolením.“¹⁹⁶

V momentě, kdy v polovině ledna Konvent usoudil, že je „dostatečně poučen“, měl rozhodnout o třech otázkách: o králově vině či nevině, o trestu a o stále nevyřešeném problému lidové ratifikace (k nimž posléze ještě nečekaně přibyla otázka čtvrtá – o odkladu trestu). Jak politické hledisko nadále ovlivňovalo podobu soudní procedury je patrné i v rozpravě o pořadí, v jakém tyto otázky přijdou na řadu při hlasování. I to mělo klíčový význam, neboť jakmile by Konvent vyslovil rozhodnutí o vině a stanovil trest, výzva k lidu by působila spíše jako zoufalá snaha o vysvobození než jako nestranná porada, jinými slovy jako skrytý rojalismus. Kompromisní řešení přijaté určilo, že hlasování o veřejné výzvě bude následovat po výroku o vině, ale bude předcházet rozhodnutí o trestu.

15. ledna začalo hlasování, a je důležité upozornit, že probíhalo metodou *appel nominal*, kdy každý poslanec musel předstoupit před sněmovnu a nahlas vyjádřit svůj postoj – tedy „veřejně zaujmout pozici, která jednou ovlivní budoucnost“.¹⁹⁷ Tento nesmírně pracný a zdoluhavý postup prosadil Marat. V prvním kole Konvent téměř jednohlasně dekretoval, že Ludvík je vinen¹⁹⁸ – ačkoli se jasně vyžadovala jasná odpověď „ano“ nebo „ne“, několik „statečných duší“¹⁹⁹ pozici soudce odmítlo a zdrželo se hlasování či vyjádřilo různá stanoviska bez odpovědi na otázku, jinak se z přítomných 718 poslanců 673 vyslovilo kladně, nikdo(!) se otevřeně nevyjádřil pro Ludvíkovu nevinu.²⁰⁰

V hlasování o druhé a pro králův život zcela zásadní otázce²⁰¹ pak byla poměrně překvapivě a jasně zamítnuta možnost schválení rozsudku v referendu, a to ze 721 přítomných počtem 424 hlasů proti 286 hlasům poslanců Girondy a jejich sympatizantů (12 poslanců se

¹⁹⁶ Citováno in JORDAN, *King's Trial*, s. 150.

¹⁹⁷ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 173.

¹⁹⁸ „Je Ludvík Kapet, *ci-devant* král Francouzů, vinen spiklenectvím proti svobodě lidu a úklady proti všeobecné bezpečnosti státu? Ano nebo ne.“

¹⁹⁹ SCHAMA, *Občané*, s. 679. Dohromady tedy 45 poslanců z různých důvodů deklarovalo jiná stanoviska, zdrželo se hlasování či odmítlo hlasovat o této otázce. Mezi nimi Morisson, který se odmítl zúčastnit všech čtyř hlasování a zůstal věrný svému přesvědčení, že král nemůže být souzen kvůli imunitě zaručené ústavou z r. 1791 – proto pro něj byl celý proces ilegální. Poslanec A.-H. Wandelaincourt, konstituční biskup z Haute-Marne, řekl Konventu, že neobdržel od svých voličů právo vyjadřovat se v trestních věcech. Astronom J. Lalande prohlásil: „*Ani ano ani ne. Nejsm soudce*“.

²⁰⁰ Viz nejvěrohodnější možný zdroj, kterým jsou *Archives parlementaires de 1787 à 1860: recueil complet des débats législatifs et politiques des Chambres françaises. Première série, 1787 à 1799. Tome LVII. Du 12 janvier 1793 au 28 janvier 1793* (dostupné na http://fr.wikipedia.org/wiki/Votes_sur_la_mort_de_Louis_XVI). Jinak se v dostupné literatuře vyskytují různá čísla ke všem čtyřem hlasováním.

²⁰¹ „Bude rozsudek Národního konventu proti Ludvíku Kapetovi předložen lidu k ratifikaci? Ano nebo ne.“

zdrželo).²⁰² Ovšem ani Gironda nevolila jednotně, a spousta jejích reprezentantů zaujala vlastně „antigirondinské“ stanovisko. Konvent tak ve své většině uznal odvolání k lidu za nebezpečné, neproveditelné, nikoliv nezbytné a „zvěstoval Francii a světu že on sám bude soudit krále“. Poslanci měli nyní volnost v hlasování o trestu a věděli, že jejich hlasy budou definitivní. Neúspěch Girondy v tomto kole předznamenal konec jejího vlivu nad sněmovnou stejně jako Ludvíkův konec, neboť všechna schémata jeho záchrany závisely na odvolání k lidu, a před každého, kdo si nepřál královi smrt, postavil nelehké dilema. Hlasovat pro jiný trest než smrt znamenalo veřejně vyhlásit, že ačkoli považovali Ludvíka za vinného ze zrady, a že ačkoli každý jiný člověk usvědčený stejně by šel pod gilotinu, Ludvík je jakousi výjimkou, že zákony, které vládou Francii, se jaksí nevztahují na Ludvíka. Šetřit Ludvíka před trestem předepsaným za vlastizradu podezřele vypadalo jako opakování postulátů, které apogetové krále říkali po staletí: král je jedinečný, nad zákonem, bytost která zodpovídá pouze Bohu.²⁰³

Nejdramatičtější se tak ukázalo hlasování, v němž měl být stanoven trest.²⁰⁴ 16. ledna bylo zasedání, jež mělo rozhodnout o životě či smrti člověka, zahájeno novým politickým manévrem: rozpravou o další problematice procedurální otázce, totiž jaká většina rozhodne o platnosti rozsudku. S návrhem přišel girondin Lanjuinais, který požadoval „v zájmu spravedlnosti a humanity“ dokonce dvoutřetinovou většinu, tedy takovou, kterou řád Konventu nepožadoval pro žádné hlasování. Situaci vyřešila nejvýraznější postava dané fáze revoluce Danton, který předchozího dne ve sněmovně chyběl. Nyní však rázně odmítl návrhy ve prospěch kvalifikované většiny:

„Předstírá se, že důležitost této otázky je taková, že nestačí, abychom o ní rozhodli běžnou formou. Ptám se proč, když jsme prostou většinou rozhodli o osudu celého národa, když jsme o této otázce neuvažovali, ani když se jednalo o zrušení monarchie, proč chceme jinak rozhodnout o osudu jedinice, spiklence, krutějšího a okázalejšího... Ptám se, jestli, když je trestní právo uplatňováno proti jakémukoliv jedinci, se obracíte k lidu, nebo vám něco brání v tom, abyste jej okamžitě popravili? Ptám se, zda jste žádali jinou většinu, když jste hlasovali pro republiku a vyhlášení války; a ptám se, zdali krev, která dnes teče na bojištích, neteče definitivně? Ludvíkovi spoluviníci snad nebyli okamžitě potrestáni...? Ten, který je duší těch spiknutí, si zaslouhuje výjimku? Jste vysláni lidem, abyste soudili tyrana, ne jako soudci v pravém slova smyslu, ale jako zástupci: nedokážete změnit svoji povahu...“²⁰⁵

Danton tedy výrazně ovlivnil rozhodnutí sněmovny, která se usnesla, že o potenciálním rozsudku smrti rozhodne prostá, nadpoloviční většina, což, jak se brzy ukázalo, mělo mít zásadní význam. Následně tedy přišla na řadu otázka trestu pro krále, o které se hlasovalo i celou noc a celý další den, postupovalo se podle departmentů. Jako první hlasoval právě mluvčí legislativního výboru Mailhe, který hlasoval pro smrt, ovšem zase s významným do-

²⁰² Archives parlementaires (dostupné na http://fr.wikipedia.org/wiki/Votes_sur_la_mort_de_Louis_XVI).

²⁰³ JORDAN, King's Trial, s. 165-167.

²⁰⁴ Otázka zněla: „Jaký trest bude Ludvíkovi uložen?“

²⁰⁵ DANTON, Discours civiques de Danton, ed. FLEISCHMANN, s. 51-52.

datkem: „...*hlasuji pro smrt. Učiním jeden postřeh: má-li mít smrt většinu, věřím, že je důstojné Konventu, aby přezkoumal, zda by nebylo užitečné okamžik popravy odložit. Vracím se k otázce a hlasuji pro smrt.*“²⁰⁶ To fakticky předpokládalo, že po hlasování o Ludvíkově trestu by za určitých okolností mělo následovat další hlasování. Když jako třicátá přišla na řadu Paříž, volba poslanců za tento department byla podle očekávání jednoznačná – z 24 bylo 21 : 3 pro smrt. Robespierre, ještě ne tak dávno odpůrce trestu smrti, jej nyní požadoval: „*Cit, který mě vedl, abych volal pro zrušení trestu smrti [v Ústavodárném shromáždění], je ten samý, který mě dnes nutí žádat, aby byl uplatněn proti tyranovi mé vlasti, a proti koruně samotné, ztělesněné v jeho osobě. ...vše co vím je, že jsme zástupci lidu, vyslaní sem stmelit veřejnou svobodu zavržením tyрана, a to je pro mě postačující... Neuznávám humanitu, která vraždí lid a odpouští despotům.*“²⁰⁷ Saint-Just, rovněž bývalý odpůrce trestu smrti se poté, co se dostal na řadu jeho department Aisne, vyslovil samozřejmě v souladu se svými předchozími projevy a jimi ovlivněným stanoviskem Hory: „*Jelikož Ludvík XVI. byl nepřítelem lidu, jeho svobody a jeho štěstí, činím závěr pro smrt.*“²⁰⁸ Barère obhájil svou volbu pro smrt parafrází několik let starého výroku Thomase Jeffersona: „*Strom svobody... roste, pouze pokud je zavlažován krví tyranů.*“²⁰⁹ Pro smrt hlasoval i další iniciátor zrušení trestu smrti v Ústavodárném shromáždění, kterému v ten okamžik zbývaly poslední tři dny života – Lepeletier de Saint-Fargeau, poslanec za kraj Yonne, měl za svůj hlas zaplatit cenu nejvyšší v předvečer královy popravy. Trest smrti bez podmínek jeho realizace však nakonec žádala i většina vůdců Girondy (Gensonné, Lasource, Isnard, Barbaroux), byť někteří s Mailleho dodatkem (Vergniaud, Guadet, Pétion, Buzot).

17. ledna večer, když bylo po nekonečných šestatřiceti(!) hodinách hlasování skončeno, ale ještě nebyl oznámen výsledek, byl do konventu doručen dopis králových obhájců, kteří žádali o slyšení před spočítáním hlasů, a také list od španělského velvyslance. Danton

„Souhlasím, aby obhájci Ludvíka byli vyslyšeni poté, co rozsudek bude vynesen, jsem přesvědčen o tom, že vám nesdělí nic nového.... Co se týče Španělska, přiznávám, žasnu nad troufalostí cizí mocnosti, která se nebojí si činit nároky a hodlá ovlivnit vaše rokování. Kdyby byli všichni téhož názoru jako já, hlasovali bychom ihned pro to jediné – vyhlášení války Španělsku. Jakže! Neuznávají naši republiku a chtějí jí diktovat zákony? Neuznávají ji a chtějí jí klást podmínky, působit na rozhodnutí, které její představitelé učiní?

Zatím se zamýšlíme, zda-li toho vyslance chceme, ale ať mu předseda dá odpověď hodnou lidu... ať mu řekne, že vítězové od Jemmapes nezapřou slávu, kterou získali, a že znovu naleznou, aby vyhubili všechny krále Evropy kteří se proti nám spikli, síly, pomocí nichž už zvítězili. Občané, nevěřte machinacím, které budou stále používat, aby vás donutili změnit rozhodnutí... Občané, zavrhněte každý hanebný návrh; žádnou transakci s tyranii; buďte hodni lidu, jenž vám dal svou důvěru...“²¹⁰

²⁰⁶ Citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 104.

²⁰⁷ Citováno in JORDAN, *King's Trial*, s. 187.

²⁰⁸ Citováno in SAINT-JUST, *Discours et rapports*, ed. SOBOUL, s. 71.

²⁰⁹ Citace, převzatá z *Archives parlementaires de 1787 à 1860. Tome 57*, dostupná na <http://www.bartleby.com/73/1065.html>.

²¹⁰ DANTON, *Discours civiques de Danton*, ed. FLEISCHMANN, s. 52-53.

Výsledek oznámený po sečtení vyzněl těsně pro ukončení králova života. Ze 726 přítomných se 5 zdrželo, a tak ze **721** hlasujících poslanců 361 bylo pro smrt bez výhrad, 26 hlasovalo pro smrt s Mailheho dodatkem, 44 doprovodilo svůj ortel o nejvyšším trestu nejrůznějšími podmínkami, a 290 poslanců požadovalo uvěznění, internaci či vyhoštění. Dodatečně připuštěné žádosti králových obhájců o možnosti odvolání k lidu za tak jednoznačného výsledku vyzněly do prázdna. Jelikož však vyvstaly nejasnosti ohledně charakteru oněch 26 hlasů s Mailheho dodatkem, při opakovaném dotazování 18. prosince Mailhe i dalších 25 poslanců prohlásilo, že jejich hlasování pro smrt bylo nezávislé na jejich úvaze o odkladu: jejich hlasy se tedy jako bezpodmínečná volba pro smrt započítaly k nepochybným 361. Konečný počet hlasů pro smrt tak činil **387**. Rozdíl oproti **334** hlasům pro jiný trest či podmíněčný trest smrti tak byl **53** hlasů.²¹¹ Zavržení kvalifikované většiny se tedy ukázalo jako zcela zásadní pro výsledek procesu. Není tedy pravda, jak uvádějí a neustále opakují mnohé publikace,²¹² že rozhodl jediný hlas, protože není možné ignorovat fakt, že hlasy s Mailheho dodatkem nebyly zařazeny mezi ty „ne-smrtebné“, ale naopak!

Pro unavené shromáždění zbývala k dořešení poslední problematická otázka, nastolená oněmi 26 poslanci, tedy zda má být rozsudek vykonán ihned, nebo má být odložen. Jak upozorňuje Michelet, byla to otázka opět „nesmírně závažná... , neboť „odklad se mohl stát prostředkem jak obejít hlasování“.²¹³ Diskuse se protáhla na další dva dny, během nichž např. Brissot s ohledem na situaci v Evropě marně (a prorocky) varoval, že příliš náhlá poprava usnadní formování „koalice tyranů“ proti Francii a z národů učiní „spojence králů“.²¹⁴ Podobně zdůrazňoval mezinárodní aspekt inspirující duch americké revoluce s uděleným čestným francouzským občanstvím Thomas Paine, nyní poslanec zvolený za Pas-de-Calais. Ten poukázal na ohrožené spolenectví ze strany Spojených států, vázaných vděčností k Ludvíkovi XVI., „osvoboditeli Ameriky“, jehož doživotní „vyhnanství“ ve Philadelphii navrhol jako řešení proti exekuci popouzející národy proti Revoluci. Na závěrečném zasedání ze 702 přítomných poslanců hlasovalo 690, z nichž pro odklad bylo 310 hlasů oproti 380²¹⁵ požadujícím okamžitý výkon rozhodnutí. Následujícího dne, 21. ledna 1793, tak byl Ludvík XVI. gilotinován na Náměstí revoluce.

Mnozí z těch, co hlasovali pro královu smrt, jej měli brzy následovat. Prvními oběťmi z řad poslanců Konventu měli být právě girondini, kteří během procesu s králem nedokázali získat sněmovnu na svou stranu a krále zachránit.

²¹¹ *Archives parlementaires* (dostupné na http://fr.wikipedia.org/wiki/Votes_sur_la_mort_de_Louis_XVI).

²¹² Např. i TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 104.

²¹³ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 376.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 377.

²¹⁵ *Archives parlementaires* (dostupné na http://fr.wikipedia.org/wiki/Votes_sur_la_mort_de_Louis_XVI).

* * * * *

Pro následující kauzu je charakteristické to, že se odehrála rovněž před zvláštním tribunálem stojícím mimo zavedený systém soudů. Kromě toho je však s jejím průběhem spojen trend vytváření zákonů regulujících procesní pravidla oslabující významnou měrou postavení „protistátní“, tedy „kontrarevoluční“ strany – strany obžalované.

III.

PROCES S GIRONDINY A POLITICKÝ TEROR

III.1 Oběti: poslanci konventu - „girondini“

Daniela Tinková upozorňuje na skutečnost, že umírnění republikáni – „girondini“ nabízejí takřka exemplární příklad „historiografické konstrukce“ utvořené a posteriori literáty a historiky. Na rozdíl od „montagnardů“ samotné označení „girondini“ uvedl do širšího historického povědomí v podstatě až Alphonse de Lamartine svou pětisvazkovou *Historií Girondinů* (1848). Sami „girondini“ žádného specifického označení, jímž by akcentovali svou identitu, neužívali. Tomuto politickému uskupení – stěží můžeme hovořit o straně – tak dala kolektivní identitu až historiografie, a to rozšířením označení poslanců pocházejících skutečně z departmentu Gironde kolem Bordeaux na jejich další blízké kolegy, a to nejen z jihu Francie. Mezi girondiny tak patřil rovněž kroužek intelektuálů kolem nadaného publicisty J. P. Brissota²¹⁶ a filosofa-matematika-encyklopedisty markýze de Condorcet,²¹⁷ stejně jako někteří zástupci z Bretaně a Normandie.²¹⁸

V konstitučně-monarchistickém Zákonodárném shromáždění (1791–1792) patřili k „levému“ křídlu, když vystupovali jako odpůrci dvora a stoupenci republikánského zřízení (o republice hovořili mnohem dříve než většina budoucích montagnardů), stejně jako války proti „staré Evropě“, která měla v jejich představách uspišit pád trůnu (což se také stalo). Pro girondiny byla ideálem Amerika, podle něž se snažili nabídnout jistou liberální alternativu republiky mezi konstituční monarchií z roku 1791 a jakobínskou diktaturou z roku 1793. Šlo jim o prosazení cílů revoluce zákonným způsobem a pomocí fungujícího systému zastupitelské demokracie, tedy parlamentní cestou „shora“, nikoli pomocí přímé, lidové a mnohdy násilné demokracie „zdola“. Po svržení monarchie požadovali ukončení anarchie a co nejrychlejší přijetí nové ústavy, odsoudili teror povstalecké Komuny a stavěli se proti centralizaci a snahám Paříže diktovat další směr revoluce, aniž by ovšem chtěli Francii po vzoru USA „federalizovat“.²¹⁹ V republikánském Konventu se tedy profilovali již jako „pravice“ bazírující

²¹⁶ Do Konventu zvolen za department Eure-et-Loir.

²¹⁷ V Konventu byl zástupcem za department Aisne, stejně jako např. montagnard Saint-Just.

²¹⁸ TINKOVÁ, *Gironde mezi rudou a bílou I.*, s. 40-41.

²¹⁹ TINOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 115; *Gironde mezi rudou a bílou I.*, s. 42-43.

na legalitě, odmítající výjimečná opatření porušující zákon i montagnardské instituce zaváděné na cestě k teroru. „U girondinů se projevila nesrovnalost mezi obdivem k mladé americké demokracii a neschopností aplikovat tento vzor na realitu novorozené francouzské republiky, vzešlé z tisícileté monarchistické tradice. (...) Vzhledem ke svému neustále opakovanému apelu na právo a legalitu nebyli girondini uskupením v pravém slova smyslu »revolučním«. Věrní osvícenství a jeho nezlomné víře ve všemohoucnost zákonů nedokázali pružně reagovat na aktuální události,“²²⁰ tedy krizový vývoj revoluční Francie od zimy 1793.

V historiografii již bylo překonáno marxistické nazírání (Mathiez, Soboul) Girondy jako „třídy“ dějinnou logikou předurčené k porážce, jakýsi předobraz menševiků stojící v cestě vítězným jakobínům-bolševikům. Jestliže se girondini socioprofesně příliš nelišili od opozičního uskupení montagnardů (v obou případech šlo zejména o drobnou a vzdělanou buržoazii se silným zastoupením právnických profesí),²²¹ pak nelze přehlížet zajímavé důsledky jejich původu z hlediska zeměpisného. Tinková upozorňuje na určitou geografickou podmíněnost postojů Girondy, kterou tvořili především zástupci bohatých (hlavně přístavních) městoobchodních center francouzského jihu a jihozápadu. Tato oblast již od raného středověku disponovala bohatým dědictvím, které jej odlišovalo od centralizovaného, feudalizovaného severu králů – a to v podobě rozvinuté městské civilizace s rozvinutou volenou samosprávou, ale i starobylých univerzit (s tradicí delší než u „severských“) a především tradice římského psaného práva. To vše tvořilo základ právní, legalistické kultury girondinských intelektuálů.²²²

Tito intelektuálové neměli lídra ani vůdčí triumvirát jako Hora (Danton – Robespierre – Marat, resp. od léta 1793 Robespierre – Saint-Just – Couthon). Jejich hlavami byli talentované a výrazné osobnosti jako již zmíněný žurnalista Brissot a trojlístek právníků z departementu Gironde Vergniaud, Guadet, Gensonné, dále starosta Paříže Jérôme Pétion,²²³ mladý Marseillan Barbaroux, protestantský pastor Lasource – a paní Rolandová, manželka ministra J.-M. Rolanda, jejich inspirátorka a múza. Ačkoli do jisté doby působili aktivně i v politických klubech (mnozí girondini byli členy jakobínského klubu, během jara 1792 tam však přestali docházet a po létě téhož roku jej definitivně a oficiálně opustili), na rozdíl od montagnardů se girondinští poslanci scházeli hlavně v apartmánech vzdělaných dam, ať už to byla paní Dodunová, Sophie Condorcetová a zejména Manon Rolandová, čímž navázali na předrevoluční, v podstatě aristokratickou tradici salónů.²²⁴

²²⁰ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 117-118.

²²¹ *Tamtéž*, s. 97-98.

²²² *Tamtéž*, s. 97.

²²³ V období od listopadu 1791 do října 1792.

²²⁴ TINKOVÁ, *Gironde mezi rudou a bílou I.*, s. 44, pozn. 3 na s. 42.

V samotném revolučním období se spíše setkáváme s označením této skupiny jako *brissotini* či *rolandisté*, které ovšem užívali jejich političtí protivníci v pejorativním významu, aby zdůraznili oddělenost či „frakcionářství“ této skupiny, což bylo za revoluce vnímáno jako zásadní prohřešek proti proklamované jednotnosti – jakékoli „stranictví“ vzbuzovalo silný odpor. Činily tak zejména pamflety Maratovy či Desmoulinsovy, které jim také po vypuknutí progirondinského povstání přičly také nálepku „federalisté“ či „povstalečtí poslanci“, nebo byli v rámci ideologické propagandy bezostyšně řazeni mezi orléanisty a royalisty. Doslova smrtící klasifikační kritérium pak pro girondiny poskytlo povstání z 31.května/2.června 1793, kdy byli během „jakobínského puče“ tito tzv. *brissotini* vyloučeni z Konventu (viz. kapitola III.2), též na základě Maratova spisku, který požadoval hlavy dvaadvaceti²²⁵ z nich. Číslo „dvaadvacet“ tak dostalo prazvláštní podtext, „stalo takřka magickým“ – do té míry, že při procesu s girondiny v říjnu téhož roku bylo před revoluční tribunál postaveno rovněž 22 poslanců, byť v jiném složení(!!!), a odsouzeno k smrti.²²⁶ V jiném složení proto, že původní „sestava“ jednoduše nebyla v danou chvíli k dispozici v kompletní podobě, když mnozí poslanci z do ní patřící byli na útěku před jakobínskou „spravedlností“. K torzu zůstavších tak byli z tenčících se řad Girondy ve sněmovně bryskně dodáni „náhradníci“, aby pařížské veřejné mínění bylo uspokojeno a dostalo své *fournée* v počtu 22, na nějž si již od dubnového zveřejnění Maratova seznamu uvyklo.

V říjnu 1793 tak v důsledku zintenzivněné činnosti Revolučního tribunálu zemřelo těchto 22 poslanců-girondinů: nejprve zvláště Antoine Joseph **Gorsas** (* 24. března 1752 Limoges, † 7. října 1793 Paříž – popraven jako první poslanec Konventu vůbec[!]), a posléze společně Charles Éléonor **Dufriche-Valazé** (* 23. ledna 1751 Aleçon, † 9. brumairu roku II/30. října 1793 Paříž – sebevražda v soudní síni na konci procesu), Pierre Victurnien **Vergniaud** (* 31. května 1753 Limoges, † 10. brumairu roku II/31. října 1793 Paříž – popraven gilotinou, tento údaj je stejný u všech dalších), Jacques Pierre **Brissot** (* 15. ledna 1754 Chartres), Marc David **Lasource** (* 22. ledna 1763 Anglès), Arnaud **Gensonné** (* 10. srpna 1758 Bordeaux), Jean-François **Ducos** (*26 října 1765 Bordeaux), Jean-Baptiste **Boyer-Fonfrède** (* 1776 Bordeaux), Charles-Louis **Antiboul** (* 20. května 1752 Saint-Tropez); Jacques **Boilleau** (* 25. května 1751 Avallon), Jean-Louis **Carra** (* 9. března 1742 Pont-de-Weyle), Gaspard-Séverin **Duchastel** (* 20. února 1766 Cersay), Jean **Duprat** (* 22. prosince

²²⁵ **Dvaadvacet** girondinů s Maratovým „cejchem smrti“ byli **Brissot**, Guadet, **Vergniaud**, **Gensonné**, Grangeneuve, *Buzot*, *Barbaroux*, *Salles*, *Birrotteau*, *Pétion*, *Lanjuinais*, **Dufriche-Valazé**, **Lehardy**, *Louvet*, **Gorsas**, **Faucher**, **Lasource**, *Pontécoulant*, *Bergoing*????, *Dussaulx*, *Lanthenas*, R. *Ducos*. Poslední tři jména byla při povstání 2. června dodatečně vyškrtuta ze seznamu. **Tučně** jsou zvýrazněni poslanci, kteří skutečně v říjnu 1793 stanuli před revolučním tribunálem a byli popraveni v rámci nové a účelově sestavené „dvaadvacítky“. *Kurzívou* jsou pak zvýrazněni ti, kteří byli Saint-Justově zprávě z 8. července 1793 označeni za zrádce vlasti a postaveni mimo zákon.

²²⁶ TINKOVÁ, *Gironda mezi rudou a bílou I.*, s. 45.

1760 Avignon), abbé Claude **Fauchet** (* 22. září 1744 Dornes), Jean-François Martin **Gardien** (* 9. ledna 1755 Château-Renault), Jacques **Lacaze** (* 4. června 1752 Libourne), Claude Romain Lauze de **Perret** (* 28. února 1747 Apt), Pierre **Lehardy** (* 10. února 1758 Dinan), Benoît **Lesterpt-Beauvais** (* 22. srpna 1750 Dorat), Jacques Pierre Agricol **Mainvielle** (* 6. září 1764 Avignon), Charles-Alexis Brûlart, markýz de **Sillery** (* 1737), Louis-François-Sébastien **Vigée/Viger** (* 17?? Angers).²²⁷ Číslo „dvaadvacet“ se tedy stalo novou identifikační jednotkou.

Zanedlouho pak následovala své obdivovatele na popraviště i Manon **Rolandová** (* 17. března 1754 Paříž, † 18. brumairu roku II/8. listopadu 1793 Paříž).

V rámci post-thermidorského „vyrovnávání se z minulostí“ bylo ještě na konci roku 1794 v Konventu rozhodnuto o rehabilitaci a reintegraci Girondy do shromáždění. Zpět byly přijaty vlastně dvě skupiny girondinů – jednak několik přeživších poslanců (např. Louvet, Isnard, Lanjuinais) z těch, jež byli po útěku z Paříže postaveni mimo zákon a pronásledováni jako „zrádci vlasti“, a jednak 73 poslanců vyloučených a uvězněných v říjnu 1793 za to, že podepsali protest proti jakobínskému převratu z 2. června. Při pietním aktu pořádaném v Konventu za popravené poslance pak byla 2. června 1795, na den druhého výročí puče a necelý rok po Robespierrově pádu, hrána smuteční *Hymna za dvaadvacet* na slova Marie-Josepha Chéniera – rekviem za popravené girondiny.

III.2 Proces eliminace a zadržení girondinských poslanců –

„jakobínská revoluce“ z 31. května/2.června 1793 a její důsledky

Nemá smysl zde podrobně rozebírat genezi a všechny peripetie politického boje mezi Girondou a Horou, které vedly k eliminaci a následné fyzické likvidaci prvně jmenovaného poslaneckého uskupení, jelikož tato konfrontace je v dosavadní historiografii detailně zpracována. Opět se jen soustředím na základní jevy a události významné z hlediska protizákonnosti a porušování práv, jež byly zakotveny v *Deklaraci práv člověka a občana*.

Na jaře se mladá francouzská republika ocitla v hluboké krizi, která se projevila jak na válečném poli, tak ruku v ruce s tím v oblasti hospodářské a sociální. K odpovědnosti za tuto situaci byli jak na parlamentní, tak na zejména na mimoparlamentní scéně voláni právě girondini. Zde je nezbytné si znovu připomenout, jak vypadalo rozložení sil na francouzské, po-

²²⁷ Boyer-Fonfrède, Boilleau, Vigée byli členové Komise dvanácti.

tažmo pařížské politické scéně na jaře 1793. Jak už bylo popsáno výše, v hlavním městě od 21. září 1792 zasedalo nové národní shromáždění, Konvent, rozpolcený mezi stále více zneprátelenou Girondou a Horou. Ovšem ani pařížská městská správa, Komuna, jejíž čelní úředníci (starosta J.-N. Pache,²²⁸ prokurátor G. Chaumette, jeho zástupce J.-R. Hébert) získali vliv u jakobínů, nehodlala ustoupit z mocenských pozic vydobytých v létě 1792, kdy získala převahu nad parlamentem. Oběma těmto institucím navíc postupně vyrostl vážný protihráč v podobě zintenzivněného *sansculotského* hnutí, jež se organizovalo v radikálních pařížských sekcích a prosazovalo přímou demokracii. Levicovým extrémistům (označováni jako *les enragés* – „zběsilí“) jako J. Roux, J. Varlet se počátkem jara 1793 podařilo získat vliv nad militantními *sectionnaires*, kteří však již předtím a nezávisle budovali konkurenční mocenské centrum vůči Komuně. „Průběh revoluce v Paříži projevoval jakoby nekonečnou schopnost generovat tato alternativní povstalecká centra ihned poté, co předchozí vedení přešlo do institucí místní správy“ a tak se začali předáci sekcí a lidové spolky scházet v arcibiskupském paláci vedle katedrály Notre-Dame. Schůzky se z neformálních setkání proměnily v pravidelné pořádaná jednání delegátů z nejmilitantnějších pařížských oblastí a posléze v permanentní zasedání. „Dokud přetrvávala hospodářská krize a válka se vyvíjela nepříznivě, vždy potenciálně platilo, že *sectionnaires* mohou zmobilizovat dostatek ozbrojenců a diktovat bezmocné legislativě vlastní podmínky.“ Tato radikální část²²⁹ pařížské populace navíc měla na půdě Konventu svoje spojence, např. J. P. Marata a stále více se utužovalo její spojení s Horou. Spojovala je posedlost teorií spiknutí, kdy zodpovědnost za všechno zlé padala na Girondou v něm zapřaženou.

Nejdříve bylo ovšem nutné přepadové oddíly přesvědčit, že spiklenci ohrožují jejich životní zájmy a že se musí odehrát další *journalée*. Bylo také nutné překonat zdrženlivost Hory, která zatím nechtěla podpořit žádný lidový útok na „celonárodní zastupitelstvo“ a tedy opustit cestu legality. Varlet a výbor z arcibiskupství předčasně uvěřili, že jsou na počátku jara obě podmínky splněny a 9.–10. března se pokusili zorganizovat ozbrojené lidové hnutí, které ve výsledku přineslo „pouze“ alarmující porušení zaručené svobody slova,²³⁰ když zničilo tiskařské lisy dvou hlavních girondinských listů,²³¹ ovšem také zcela zásadním způsobem ovlivnilo organizaci justice. Pod jeho tlakem poslanci 10. března večer odhlasovali zřízení instituce, v jejíchž spárech měly skončit životy mnoha z nich – Revolučního tribunálu (viz kap. III.3).

²²⁸ V období od 14. února 1793 do 10. května 1794.

²²⁹ Rozhodně nelze hovořit o pařížské populaci jako postojově sjednoceném celku (viz dále).

²³⁰ Přičemž čl. 11 *Deklarace práv člověka a občana* hlásal: „Svobodné sdělování myšlenek a názorů je jedním z nejdrahocennějších práv člověka, každý občan může svobodně mluvit, psát, tisknout, jest se mu však zodpovídat za zneužívání této svobody v případech zákonem stanovených.“ A čl. 10 pak: „Nikomu se nesmí dít újma pro jeho názory, i náboženské, ledaže by jejich projev rušil pořádek stanovený zákonem.“

²³¹ Brissotových novin *Patriote Français* a Carrových *Annales politiques*. Viz SCHAMA, *Občané*, s. 730.

To však byla jen předehra k dalším lidovým výstupům. Nejlepší řečník Girondy Vergniaud si uvědomoval, že je spolu s přáteli terčem nátlaku militantních *sectionnaires*. Pár dní nato, 13. března vystoupil na řečnickou tribunu Konventu s jedním ze svých nejslavnějších projevů, v němž jako představitel „legalistické“ kultury napadl zločinnou anarchii Paříže.

„Již není možno hovořit o úctě k zákonům, lidskosti, ke spravedlnosti, k právům člověka... bez osočení přinejmenším za spiklence, ještě častěji za aristokrata a kontrarevolucionáře; naopak, podněcování k zabijení, popouzení k plení, je zaručeným prostředkem, jak od těch, kteří třímají kormidlo veřejného mínění, obdržet palmy vlastenectví a opěvovaný titul vlastenců.

...velké množství občanů dosáhlo bodu nerozeznání rozvratných povstání od velkých povstání za svobodu, a nahlížení pobídek banditů jako výbuchů energického ducha, a banditismu samotného jako míry veřejného blaha.

... Vidíme vyvíjet se takový podivný systém svobody, v souladu s kterým Ti říkají: »Jsi svobodný; ale přemýšlej o té a té otázce... tak jako my, nebo tě vydáme pomstě lidu. Jsi svobodný; ale skloň hlavu před modlou, které pálíme kadidlo, nebo tě vydáme pomstě lidu. Jsi svobodný; ale připoj se k nám při pronásledování těch, o jejichž cti a inteligenci pochybujeme, nebo tě označíme posměšnými jmény a vydáme pomstě lidu.« Potom, občané, je třeba se obávat, že revoluce, jako Saturn postupně požírající své děti, nakonec zplodí jen despotii se všemi pohromami, které ji provázejí.(...)

V průběhu noci [z 9. na 10. března] si útočníci usmyslili zničit novinářské lisy. Slyšeli o tom, jak hrůzu nahánějící dobyvatel Alexandrie prohlásil o knihovně, kterou rozkázal spálit: buď obsahuje to co Korán, nebo obsahuje něco jiného. V prvním případě je zbytečná; v druhém je nebezpečná. Oni také řekli: buď tyto noviny obsahují výzvy k zabijení a plení, nebo obsahují něco jiného. V prvním případě jsou zbytečné, jelikož my nepotřebujeme jejich poučování; v druhém jsou nebezpečné, neboť by mohly zkřížit naše plány.“²³²

Nejprve tedy varoval před neustálými snahami potlačit názory, které se liší od názorů jakobínů nebo lidových společností. Na téma rizik, které pro „celonárodní zastupitelstvo“ představuje nezkrocená nezákonnost pařížských davů, pak pronesl, že pokud jde o „*revoluční či povstalecký výbor...*“, který sekce utvořily v arcibiskupském paláci, „*nedaleko Konventu... jakou revoluci chce dělat – dnes, kdy je veškerá despotie pryč? Chce tedy zničit svobodu? Dnes již není tyranů. Chce tedy svrhnout samo celonárodní zastupitelstvo?*“²³³ Dal tak jasně najevo svou nelibost nad tím, jak je francouzské republiky je vnucována svoboda, která se rovná tyranii nespoutanosti, svobodě hrubé síly. Pokud jde o sansculotském volání po rovnosti, připomněl:

„Starověký tyran [Prokrustes] měl železně lože, na něž ukládal své oběti, mrzačice ty, jejichž údy přesahovaly pelest, a bolestivě vymykající z kloubů ty kratší, za účelem aby jim padlo jako ulité... I tento tyran miloval rovnost – a hle, toto je rovnost darebáků, kteří by vás nejraději vztekle roztrhali na kusy. ... [Rovnost] je vám často prezentována skrze symbol dvou tygrů, kteří trhají jeden druhého na kusy. Zřete ji spíš pod více utěšujícím symbolem dvou bratrů, navzájem se objímajících. Ta, kterou si přejí, abyste přijali, dcera nenávisti a žárlivosti, chodí vždy ozbrojená dýkami. Pravá rovnost, přirozená, namísto aby je rozdělovala, je spojuje pouty univerzálního bratrství...

Když lidé poprvé padli na zem před sluncem, aby jej vzývali otcem přírody, věříte, že bylo zakryto zkázonosnými mračny přinášejícími bouři? Ne, bez pochyby, oslnivé ve své slávě, postupovalo tenkrát v nezměrnosti vesmíru, rozsévající nad světem plodnost a světlo. Dobrá, pojďme rozehnat naši neústupností tuto mračna, která

²³² Projev *Sur la conspiration du 10 mars* z 13. března 1793. VERMOREL, Auguste (ed.): *Oeuvres de Vergniaud, Gensonné, Guadet*, s. 185-190.

²³³ *Tamtéž*, s. 192.

halí náš politický horizont; pojdme rozdrtit anarchii, o nic menšího protivníka svobody než je despotismus; pojdme založit svobodu na zákonech a moudré ústavě.“²³⁴

Největší girondinský řečník se nejednou pokoušel bránit zákonodárný sbor před opakovanými útoky pařížské ulice na jeho integritu a svrchovanost, a tím i „posvátné“ principy zastupitelské demokracie. Ona sansculotská „anarchie“, proti které tak brojil ve výše citovaném projevu, však neustále nabývala na síle, zvláště pak za podpory poslanců Hory.

Vrcholný státní orgán se tak postupně octl takřka pod permanentním, doslova fyzickým tlakem pařížské „ulice“ – a tento „Konvent Girondy“²³⁵ stále víc přestával být Girondy. Na jeho půdě se množily lidové demonstrace a petice od zástupců pařížských sekcí namířené proti girondinům, kteří marně žádali, aby lidem, kteří je podávají či podporují, nebylo dovoleno vstupovat do jednání Konventu, tím spíš že tím byla neustále přerušována ústavní diskuze. Na ní však Hora, která hodlala prosazovat „veřejné blaho“ v rámci bezústavního režimu, neměla vůbec žádný zájem, zatímco Gironda coby strana legality ústy Vergniauda zdůrazňovala, že republika a svoboda mohou být definitivně potvrzeny jedině přijetím ústavy.

Od počátku dubna pak Marat zcela otevřeně požadoval bezodkladnou čistku v Konventu, když jeho plátek jmenoval dvaadvacet girondinských poslanců. 10. dubna dal Robespierre najevo přechod k axiomu zběsilých, že lid má právo uplatňovat přímou demokracii „odvoláním nevěrných pověřenců“, kdykoli mu to obecná vůle přikáže. Ještě téhož dne Vergniaud ve své odpovědi na Robespierrova obvinění z umírněnosti opět vystoupil proti podemílání zastupitelského systému:

„My, umírnění? Nebyl jsem jím 10. srpna, Robespierre, když ty ses skrýval ve svém sklepě! Víím, že svoboda je vždycky živá jako oheň a neslučitelná s dokonalým klidem, který vyhovuje jen otrokům. Víím, že v revolučních časech je velkým bláznovstvím předstírat schopnost nahonem uklidnit vření lidu, tak jako by bylo rozkázat to vlnám v oceánu, když jsou hnány větrem. ... Ale jestli je pod záminkou revoluce nezbytné prokazovat vlastenectví tím, že se prohlásíme za ochránce vražd a loupeží, tak jsem – umírněný.

Slyšel jsem také hodně mluvit o povstání, o tom, že by se měl pozvednout lid – a přiznám se, že jsem se chvěl. Bud' má povstání jasný cíl, nebo nikoli. ... A má li jej, pak tedy jaký? Výkon svrchovanosti je svěřen zástupcům národa. Pročez ti, kteří mluví o povstání, se pokoušejí zničit celonárodní zastupitelstvo... přenést výkon svrchovanosti, svěřený národní reprezentaci, na malý počet lidí nebo jen na jednoho jediného člověka, a tím založit aristokratickou vládu nebo umožnit návrat království. V každém případě strojí úklady republiky a svobodě; a je-li k tomu, abych byl považován za vlastence, třeba schválit povstání, nebo mám-li být označen za umírněného jen kvůli tomu, že proti němu bojuji – pak jsem umírněný!

(...) Vyzývat lid, aby se pozdvihl, mluvit na něj nikoli jazykem zákonů, ale jazykem vášní, tím by byly jen dodány zbraně aristokracii... (...) U některých se zdá, jakoby jejich vlastenectví spočívalo v trýznění druhých – v tom, aby tekly slzy. Přál bych si aby. ... Jsou zde patrné snahy dovršit revoluci terorem; já bych jí chtěl dovršit láskou...“²³⁶

²³⁴ Tamtéž, s. 196-198.

²³⁵ Jak bývá v historiografii nazýván v období do září 1792 do jara 1793, kdy jej (alespoň zpočátku) ovládala Gironda, a které charakterizuje marný pokus o ustavení umírněného republikánského režimu.

²³⁶ *Réponse aux accusations de Robespierre contre les Girondins* z 10. dubna 1793. VERMOREL (ed.), *Oeuvres de Vergniaud, Gensonné, Gadadet*, s. 220-222.

Vergniaud odsoudil slabost Konventu tváří v tvář násilnému tlaku sekcí: „*Občané, kdybyste byli obyčejní jedinci, řekl bych vám: »Jste zbabělci? Dobrá, potom se odevzdejte nazdařbůh událostem: čekejte ve své hlouposti dokud vás někdo nepodřeže nebo nevyžene.« Jenže tohle není otázka vaší osobní záchrany: jste zástupci lidu; jde tu o záchranu republiky, jste strážci její svobody a slávy. Jestliže vás nebude, anarchie nastoupí po vás, a anarchii následuje despotismus...*“²³⁷ V této souvislosti je nutno připomenout, že girondini nikdy neuspěli jak s prosazením toho, aby Konvent chránila „departementní garda“ s vojáky z provincií (což bylo prosazeno až thermidorským Konventem v r. 1795), tak později se staronovým návrhem na přesun zákonodárného sboru mimo hlavní město, do katedrálních Bourges, pokud se v Paříži nepodaří zajistit jeho bezpečnost.

V rámci procesu odstranění Girondy z politické scény protiprávní cestou je nutno zmínit úlohu, jež sehrál nepřehlédnutelný fenomén – tím byl už od r. 1789 explozivní rozmach periodického tisku, patrně nemající v dějinách žurnalistiky obdoby. S. Schama ve své vynikající analýze revolučního tisku pro typický rysem nejčtenějších a nejúdernějších periodik bylo „žurnalistické násilí“ podněcují k aktům lidové pomsty a „šokující půvab urážek“.²³⁸ V prostředí jisté mediální anarchie se beztrestně rozmáhaly extrémní výzvy a šířila brutální rétorika, která „značnou měrou přispěla k naprostému odlidštění pozdějších obětí,“ jež „se v národě občanů staly nulami, které je nejen přípustné, ale přímo nutné odstranit, pokud má národ přežít. Pokořování a urážky... [to] byl... prolog k zabíjení.“²³⁹ Ani Vergniaudovo řečnické umění nemohlo obstát v konkurenci s daleko mocnější silou – silou nepřátelsky naladěných médií, modelujících veřejné mínění v hlavním městě. Ze sociálně psychologického hlediska nelze pominout agresivní mediální masáž pařížského obyvatelstva – vedle Maratových útoků v tomto ohledu sehrály spisky Camilla Desmoulinse: po prvním útoku s názvem *Jacques Pierre Brissot démasqué* už z jara 1792 pak v květnu 1793 přišel pamflet *L'Historie des Brissotins* – který měl sehrát ještě daleko významnější a tragičtější úlohu než jeho autor předpokládal.²⁴⁰

I samotní girondini však v napjaté atmosféře kupili chybu za chybu, když např. nesmyslným útokem na Dantona²⁴¹ (Lasourceho výpad na půdě Konventu z 1. dubna 1793)²⁴²

²³⁷ Tamtéž, s. 222.

²³⁸ SACHAMA, *Občané*, s. 468.

²³⁹ Tamtéž, s. 875-876.

²⁴⁰ „Každý kdo tohle uslyší, se hned zeptá: Kde je popraviště?“, údajně prohlásil Desmoulin v jakobínském klubu (citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 112). Během procesu s girondiny pak byl jeho pamflet využit jako podklad pro formální obžalobu, a šokovaný Desmoulin, přítomen vyhlášení rozsudku, si jejich smrt kladl za vinu (viz např. MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 471; SHAMA, *Občané*, s. 820).

²⁴¹ O Dantonově vztahu k Girondě referuje řada historiků, např. J. Michelet, H. Wendel, L. Madelin či S. Schama.

ztratili posledního člověka z řad montagnardů, u něhož ještě mohli nalézt oporu, neúspěšnou obžalobou Marata,²⁴³ který jako první poslanec stanul před Revolučním tribunálem (obžalován Konventem 13. dubna,²⁴⁴ osvobozen 24. dubna 1793), dokonali roztržku s pařížskou ulicí, která ho zbožňovala. „Na vrata Konventu nyní ještě vytrvaleji tloukly petiční výbory a deputace z militantnějších sekcí... a požadovaly vyloučení »dvaadvaceti«.²⁴⁵ Tím, že prosadili (19. května) ustavení zvláštní vyšetřovací *Komise dvanácti*, která měla prověřovat a kontrolovat činnost Komuny a lidových spolků, a vydání zatykačů na vůdce „lidového“ tábora, spáchali „vražedný útok na anarchistický element“ v hlavním městě, jenž „...probudil jeho zuřivost“.²⁴⁶ Předáci sansculotského hnutí v sekcích ve spojení s vůdci Hory se přiklonili ke konečnému řešení girondinské otázky – Gironda měla být násilně odstavena, a následně „vyhlazena“.²⁴⁷

Schama upozorňuje, že počet sansculotů soustavně, aktivně, resp. agresivně participujících na politickém dění v hlavním městě (a tím pádem ovlivňujícím dění i v celé zemi) představoval několik set lidí, kteří zdaleka neovládali celou Paříž: za pařížským povstáním proti Konventu rozhodně nelze vidět celé město s více než šesti set tisícovou populací, neboť lidové hnutí nacházelo spolehlivou oporu asi jen ve dvaceti až třiceti sekcích (ze 48), a některé *sections* byly vyloženě nakloněné Girondě.²⁴⁸ V žádném případě však nechce sansculoty v jejich roli podceňovat, neboť „militantní revolucionáři se svými neústupnými názory sice nepochybně představovali menšinu, avšak v krizových dnech dokázali zmobilizovat ozbrojené davy čítající desetitisíce lidí,“ k čemuž však stačilo vyburcovat obyvatelstvo nejradikálnějších městských částí. Úspěšně zorganizované povstání, zvláště pak to, kterým se měl realizovat státní převrat, ovšem vyžadovalo souhlas, ne-li přímo účast výše postavených osob v revoluční hierarchii. K rozpoutání krizové *journalée* bylo zajistit také pocit ohrožení, k němuž přispěly i legitimní, leč nešťastně volené výhrůžky girondinského předsedy sněmovny M. Isnarda vůči deputaci sekcí 25. května:

²⁴² Např. Louis Madelin věnuje značný prostor Lasourceho útoku z 1. dubna 1793 a Dantonově zdrcující odpovědi. Připomíná, že onoho dne girondini Dantona ztratili, že „přetvořili muže, v jehož zničení doufali, v triumfujícího vítěze, a jeho triumf znamenal jejich vlastní smrtelnou porážku“. Viz MADELIN, *Danton*, s. 262-264.

²⁴³ Byl to první pokus o eliminaci poslance Národního konventu legální cestou. Schama ve své práci správně podotýká, že Maratův proces „znamenal pro girondiny kolektivní katastrofu. Selektivně pozastavili imunitu poslance Konventu ve víře, že se v tomto případě podaří prokázat zneužívání této výsady. Poté co jejich strategie selhala, se měla suspenze imunity obrátit proti nim. Viz SCHAMA, *Občané*, s. 733-734.

²⁴⁴ Gudaetovu žádost o Maratovu obžalobu Konvent schválil značnou většinou – 221 ku 93 hlasům, ovšem při absenci 128 poslanců *en-mission* a dalšími 238 nepřítomnými. Viz SCHAMA, *Občané*, s. 734.

²⁴⁵ SCHAMA, *Občané*, s. 734.

²⁴⁶ BOWERS, *Vergniaud*, 394.

²⁴⁷ Např. anglický historik Thomas Carlyle ve svém díle *Dějiny Francouzské revoluce* (české vydání r. 1902) nazval příslušnou kapitolu o neblahém osudu Girondy „*Vyhlazení*“.

²⁴⁸ Např. sekce Beauconseil. Viz TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 113.

„Francie umístila do Paříže sídlo národního zastoupení; Paříž to musí respektovat. Jestliže by někdy mělo být spácháno násilí na Konventu... Jestliže by nějaké z těch povstání, která se neustále opakují, vyústilo v útok proti zástupcům národa, pak vám přísahám jménem celé Francie, že Paříž by byla zničena... Lidé by brzy hledali na březích Seiny, zda Paříž vůbec existovala... Meč spravedlnosti, z kterého stále kape krev tyрана, je připraven srazit hlavu každému, kdo by se opovážil povznést nad národní zastoupení.“²⁴⁹

Pařížské lidové povstání 31. května pod vedením sice donutilo Konvent k ústupkům, nedošlo však požadované girondinské čistce. Sekce, které vtrhly do parlamentu, jenž se ještě odmítl zcela podrobit jejich diktátu, však zorganizovaly nové povstání o dva dny později. 2. června 1793 tak za pomoci již dříve osvědčených násilných prostředků a zcela mimoprávní a mimoparlamentní cestou došlo k „očistění“ poslanecké sněmovny od girondinských předáků, dá se tedy říci k antigirondinskému či „jakobínskému“ puči, popř. „jakobínské revoluci“. Část pařížského obyvatelstva v řádech desetitisíců vyburcovaná sekcemi (povstalecký výbor) ve spolupráci s jednotkami národní gardy (což byla ozbrojená moc Komuny vedená F. Hanriotem) opět oblehla Konvent. Zatímco v Tuileriích probíhalo smutně proslulé zasedání, východ z budovy zatarasilo sto padesát děl. Výbor pro veřejné blaho se prostřednictvím Barèrehovo naposledy pokusil události dodat zdání legality, když se pokusil přesvědčit dotyčné k podání demise, ovšem bezúspěšně. Kromě třicítky poslanců Hory²⁵⁰ s jasnými vazbami na povstalce se zbylých několik set pokusilo opustit jednací místnost a prorazit obklíčením Hanriotova sboru, pod namířenými hlavními kanóny však byli donuceni se vrátit a rozhodnout o osudu tří desítek²⁵¹ svých kolegů, jejichž vydání povstalci požadovali. „Tato událost má zcela zásadní význam, neboť... proti sobě stanuly dvě krystalicky čisté síly: na jedné straně zástupci národa a na druhé stoupcí přímé demokracie jako hrubá síla, již ztělesnil drobný lid a jeho děla.“²⁵² Konvent tedy ustoupil ozbrojenému nátlaku a vrátivší se poslanci pochybnou aklamací, do níž se zapojil(!) i početný dav sansculotů ve sněmovně, rozhodli, že dvacet devět girondinských poslanců bude zbaveno mandátu, vyloučeno z orgánu, do kterého bylo právoplatně zvoleno, a zadrženo. „Znásilnění konventu“²⁵³ bylo dokonáno, jedno politické uskupení potřebovalo druhé za cenu převratu, při němž pařížský lid vystoupil proti řádně zvoleným zástupcům francouzského národa. Datum 2. června spojené s girondinskou čistkou „vrhlo stín na ideu zastupitelského režimu“ a znamenalo počátek jakobínské diktatury – a diktatury Paříže.²⁵⁴ Kromě toho

²⁴⁹ Citováno in Richard COBB – Colin JONES (eds.), *Voices of the French Revolution*. Topsfield 1988, s. 184-186.

²⁵⁰ Skupina v čele s Robespierrem a Maratem, ale problematický a diskutovaný je podíl Dantona na tomto povstání. Michelet tuto třicítku poslanců popisuje jako „jakobínští montagnardi a maratovci“ (viz MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 411).

²⁵¹ Původně mělo být toho dne vyloučeno z Konventu až **34 poslanců** Girondy – kromě oně „**dvaadvacítky**“ vyjmenované Maratem v dubnu (viz poznámka 225) povstalci žádali ještě zatčení **dvanácti** poslanců tvořících parlamentní vyšetřovací *Komisi dvanácti*. Nakonec klesl počet proskribovaných poslanců na **29 = 19** z Maratovy „**dvaadvacítky**“ (neboť 3 byli dodatečně vyškrtnutí) + **10** členů *Komise dvanácti* (2 dodatečně vyškrtnutí). K těmto **29 poslancům** byli navíc připsáni i 2 bývalí **ministři** Clavière a Lebrun.

²⁵² FURET, *Francouzská revoluce*, s. 180.

²⁵³ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 407.

²⁵⁴ TINKOVÁ, *Revoluční francie*, s. 114-115.

také rozpoutalo novou fázi občanské války, když vyprovokovalo tzv. „federalistické“ povstání. Schama je skeptický k názorům obhajujících tyto lidově-demokratické, resp. antidemokratické praktiky a poukazujících na to, že jestli se měla revoluce ochránit, bylo zapotřebí jisté čistky: „V čem však spočívá tato revoluce, která zasluhovala ochranu? V režimu, kdy se zákon podvoluje těm nejhorším formám vydírání a kdy ozbrojená menšina části pařížské populace může ponižovat volené zástupce národa?“²⁵⁵

Nicméně je zjevné, že i Hora zpočátku pocítila zřetelný strach z bezprecedentního kroku, který ve spolupráci s ulicí učinila, neboť ono dekretované zadržení 29 poslanců mělo bezprostředně po 2. červnu zvláštní formu: po vypuzení z Konventu bylo proskribovaným girondinům uloženo „pouze“ domácí vězení, kdy byli hlídáni ve svých pařížských příbytcích několika muži Komuny. Vězení ostatně značně benevolentní, neboť mnohým²⁵⁶ z nich se podařilo utéct a opustit Paříž, aby se následně v departmentech pokusili o vyvolání vzpoury proti diktatuře hlavního města, resp. diktatuře jakobínů a Hory. Další jako Vergniaud, Gensonné, Valazé se však o útěk nepokusili a hodlali agresivně ofenzivě svých politických protivníků čelit v Paříži.²⁵⁷

III.3 Soudní orgán: Revoluční tribunál

III.3.1 Reorganizace vládních institucí a vznik Revolučního tribunálu

Pád trůnu otevřel období, které popřelo hlavní zásady, jež na poli trestněprávním revoluce prosadila. Už 17. srpna 1792, týden po povstání, které smetlo krále, byl na nátlak Komuny rezignovaným Zákonodárným shromážděním vytvořen tzv. Výjimečný soud (*Tribunal exceptionnel*), zvaný také „tribunál 17. srpna“, určený k souzení „zločinů spáchaných 10. srpna“ bez možnosti odvolání. Přesto, že takřka vzápětí zahájil svoji činnost procesy s několika „rojalisty“, pařížský dav začal 2. září realizovat svou vlastní představu o výkonu lidové spravedlnosti, resp. pomsty. I v celách Justičního paláce (nacházel v centru Paříže na Île de la Cité v objektu paláce Conciergerie, využívaného za revoluce jako vězení), kde soud zasedal, zabil desítky vězňů čekajících na přelíčení. Třídenní masakry ve věznicích „neponechaly soudu nic na práci... nikdo z oněch »spoluviníků 10. srpna«, pro jejichž ztrestání byl ustaven, nezbyl“.²⁵⁸ Shromáždění mu proto posléze rozšířilo jurisdikci na některé „běžné“ zločiny spáchané uvnitř

²⁵⁵ SCHAMA, *Občané*, s. 741.

²⁵⁶ Buzot, Pétion, Barbaroux, Salles, Guadet, Louvet

²⁵⁷ TINKOVÁ, *Revoluční francie*, s. 115.

²⁵⁸ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 39.

departementu Paříž a odňaté pařížskému kriminálnímu soudu, jimiž se zabýval do svého rozpuštění na konci listopadu 1792. Během své činnosti odsoudil k smrti na dvě desítky lidí, z nichž však jen několik (5?!) na počátku bylo „rojalistů“ s vazbou na 10. srpen, zbytek zločejni. Což byl „pro revoluční fanatiky poněkud neuspokojivý výsledek“, avšak jejich pozornost nadlouho upoutal proces s králem.²⁵⁹

Na jaře 1793, v konfrontaci s pohromami na všech stranách, Konvent až na několik málo výjimek uznal, že musí posílit pravomoci státu. Poprvé od počátku revoluce se legislativa zaměřila na vytvoření silných orgánů ústřední moci, pověřených pracovat pro republiku bez neustálých dotazů u „svrchovaného sboru“. Jak upozorňuje Schama, republika se snažila při prosazení reforem dosáhnout toho, co všem předchozím režimům už od předrevoluční vlády kardinála Brienna unikalo, totiž obnovit monopol státu na legální použití násilí. „K dosažení tohoto cíle bylo nutno učinit mnohé. Mimo jiné bylo nezbytné, aby stát ve svých rukou shromáždil trestní pravomoci, potřebné k ukojení všeobecné žízně po symbolech spiknutí.“²⁶⁰ Pokud měly lynčující a vraždící davy přijít o své trofeje, musel stát projevit ochotu těchto pravomocí veřejně a demonstrativně využít. Lidovou mstu měla nahradit institucionalizovaná msta revoluční Francie.

Na jaře tak dostaly departementní trestní soudy ve francouzských krajích za úkol soudit „revolučně“ – tedy mimo jiné bez odvolání a za použití zrychlené a zjednodušené procedury. Počátkem března rozhodl Konvent vyslat do departementů, stejně jako k armádám své zástupce-komisaře z řad poslanců, kteří disponovali rozsáhlými pravomocemi, mj. i soudními (např. ustavovat mimořádné soudy či soudní komise).²⁶¹

Snaha o centralizace justice v Paříži pak přinesla ještě další posun: 10. března byl – pod nátlakem lidového hnutí sekcí – dekretem Konventu po ostrém názorovém střetu mezi Girondou a Horou zřízen Mimořádný trestní soud, resp. Revoluční tribunál (tento název oficiálně dostal 29. října 1793), dle Hippolyta Taina „nejhnusnější nástroj blížící se vlády teroru“.²⁶² Danton ve svém projevu z onoho dne jasně vymezil úlohu nového soudu:

„...Bezpečnost lidu nyní vyžaduje drastické kroky. Nevidím žádnou střední cestu mezi obvyklými manýry a revolučním tribunálem. Dějiny doložily tuto pravdu; a poněvadž někteří v tomto shromáždění se odvažují připomínat ony dny zbarvené krví, kterých každý dobrý občan hluboce lituje [masakry v pařížských věznicích v září], za sebe musím říct, že kdyby tehdy tribunál existoval, lid, který byl haněn tak často a tak krutě za tamty dny, by si nemusel potřísnit ruce krví; řeknu vám, a musí se mnou souhlasit všichni, kdo byli svědky oněch událostí, že žádná lidská síla není s to zabránit výbuchu národní msty.

²⁵⁹ CHRISTENSON, *Political trials in history*, s. 137.

²⁶⁰ SCHAMA, *Občané*, s. 668.

²⁶¹ Poslanci ve funkci tzv. „zástupce na misi“ – *représentant en mission*.

²⁶² Hippolyte TAINE, *The French Revolution, Volume II: The Jacobin Conquest*. Indianapolis 2002, s. 797.

Poučme se z chyb našich předchůdců. Udělejme to, v čem selhalo Zákonomodárné shromáždění; budme krutí, aby nemusel být krutý lid; sestavme tribunál, ne dokonalý, protože to je nemožné, ale nejlepší možný, aby se lid dozvěděl, že meč zákona visí nad hlavami jeho nepřátel. (...)“²⁶³

Tato instituce měla soudit všechny závažné politické zločiny spáchané teoreticky na celém území republiky (prakticky se tohoto ideálu na „pařížský“ monopol moci v této oblasti podařilo dosáhnout až za rok, v dubnu 1794, jelikož zmínění poslanci Konventu, vyslaní na mise do krajů, postupně vytvořili *ad-hoc* také v dalších francouzských městech několik provinčních „revolučních tribunálů“) a tak legitimizovat organizovanou represí. Jedním z cílů bylo tedy i omezení „teroru zdola“, tedy případů lidové msty, jak to vystihl Danton: „*Budme krutí, aby nemusel být krutý lid.*“

Podle dekretu z 21. března byly všechny místní správy (komuny) či sekce (v rámci komun) v celé Francii vybaveny Dozorčím výborem (*Comité de surveillance*), který měl v každé obci dohlížet na cizince a podezřelé občany. 1. dubna byla zrušena poslanecká imunita. Kupodivu tento návrh vzešel z řad girondinů, kterým měl původně umožnit obvinění montagnardských předáků, především Marata, kteří neustále popouzeli pařížskou ulici proti Konventu. Brzy se však měl obrátit pro jim samotným. Konečně pak 6. dubna padlo rozhodnutí nahradit pětadvacetičlenný výbor všeobecné obrany mnohem kompaktnějším, devítičlenným Výborem veřejného blaha (*Comité de salut public*). Tento později klíčový orgán teroru reprezentoval skutečnou výkonnou moc a stal se nejmocnějším ze všech výborů Konventu.

III.3.2 Vývoj Tribunálu do září 1793

Vyšetřováním a sankcionováním politických zločinů nejrůznějšího druhu, spáchaných teoreticky na území celé Francie, se měl od jara 1793 zabývat speciální trestní soud, který podle **zákona z 10. března**²⁶⁴ „odhalí všechny úklady kontrarevoluce, všechny útoky proti svobodě, rovnosti, jednotě a nedělitelnosti republiky, vnitřní a vnější bezpečnosti státu, a všechna spiknutí směřující k restauraci monarchie či jiné autority ohrožující svobodu, rovnost a svrchovanost lidu“ (čl. 1), a jehož rozsudky nebude možné přezkoumávat v odvolacím řízení u Kasačního soudu (čl. 13). Konvent zkoncipoval zákon, který posléze nevídaným způsobem zpětně dopadl na tolik jeho členů. Dekret ustavoval, že Konvent má jmenovat soudce a porotce – druzí jmenovaní měli být vybráni z občanů departementu Paříž a 4 sousedících departementů. Hlasování se uskutečnilo 13. března, kdy byly vybrány osoby připadající v úvahu

²⁶³ Projev *Sur l'institution d'un tribunal révolutionnaire* z 10. března 1793. DANTON, *Discours civiques de Danton*, ed. FLEISCHMANN, s. 70-71.

²⁶⁴ Původní a úplný text zákona (*Décret relatif à la formation d'un tribunal criminel extraordinaire, et qui règle sa composition et ses attributions*) viz DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, réglemens, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome cinquième*, s. 190-191.

pro funkci 5 soudců včetně jejich předsedy a jejich dva zástupci, stejně jako veřejný žalobce (*accusateur public*). Rovněž bylo vybráno 12 porotců a stejný počet jejich zástupců. L.-J. Faure, který mezi poslanci obdržel největší počet hlasů na pozici veřejného žalobce, se jí však vzápětí vzdal, a tento post tak připadl druhému v pořadí, jímž byl Antoine Quentin Fouquier-Tinville. Ten jej naopak „dychtivě přijal“.²⁶⁵

Ve skutečnosti nechybělo mnoho, aby tribunál nikdy nezasedl pro nedostatek úředních osob, jelikož pouze dva soudci a jeden zastupující soudce – Montané, Foucault a Roussillon – z oněch deseti vybraných Konventem přijali danou funkci. Z 24 porotců a jejich zástupců 14 odmítlo vykonávat službu. Potýkáje se s těmito problémy, žádal ministr spravedlnosti Louis Gohier nové volby do instituce, která takto nemohla dostát naplnění stavů podle svého ustavujícího dekretu. Ale Konvent rozhodl, že redukovaný počet soudců, stejně jako porotců je dostačující – a tak byl tribunál úředně pověřen zasedat od počátku v rozporu se zakládajícím normativním aktem. Jacques Bernard Montané, nejstarší ze tří soudců, kteří tvořili celý soudní sbor tribunálu, tedy předsedal jen okleštěnému senátu. První přisedící, Etienne Foucault, byl jen „průměrnou a surovou osobností, která proklamovala svůj program slovy »Musíme mít krev! Lid volá po krvi!«“.²⁶⁶ Druhý přisedící soudce, Antoine Roussillon, byl klubový řečník a zastánce zářijových masakrů. Porotců zbylo oproti původnímu úmyslu jen deset. Porotci před předsedajícím soudcem přísahali „dodržovat zákony nebo zahynout na svých místech při jejich hájení“. 2. dubna byl nový soud připraven ukázat se veřejnosti a „městu, které žaslo nad nepřetržitým postupem čerstvých institucí, předurčených zajistit jeho štěstí“.²⁶⁷ Ještě než se chopil svých povinností, nabyt na důležitosti veřejný žalobce Fouquier-Tinville, jehož pravomoci byly významně posíleny. Dekret z 5. dubna jej pověřil soudně stíhat buď z moci jeho úřadu, nebo na základě obvinění/udání ustavených orgánů nebo prostých občanů. Jediné osoby, které byly poslanci vyňaty z jeho „spravedlnosti“ byli ministři, generálové a oni sami. Na jeho zatykač byl posléze jedinec zadržen, obžalován a umístěn do jedné z věznic, jejichž počet se v Paříži neustále zvyšoval.²⁶⁸

Soud poprvé zasedl k projednání případu 6. dubna 1793,²⁶⁹ což měl být „prolog krvavého dramatu trvajících šestnáct měsíců“.²⁷⁰ Co se týče odpovědnosti Fouquier-Tinville jakožto veřejného žalobce, je třeba si ozřejmit jeho úlohu v chodu speciálního trestního soudu.

²⁶⁵ O čemž svědčí jeho dopis ministru spravedlnosti Gohierovi z 29. března 1793. Viz LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 47.

²⁶⁶ *Tamtéž*, s. 51.

²⁶⁷ *Tamtéž*, s. 55.

²⁶⁸ *Tamtéž*, s. 57-58.

²⁶⁹ Obžalovaný emigrant Guyout des Maulans byl odsouzen k smrti. Analýzu jednotlivých kauz přináší jedinečná práce Henri Wallona *Historie de Tribunal Révolutionnaire de Paris, avec le journal de ses actes* (1880).

²⁷⁰ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 58-59.

Pokud byla osoba zatčena jako podezřelá, sepsala se oficiální zpráva o jeho zadržení dozorčím výborem (*comité de surveillance*) v jeho správním obvodu. Tento dokument obsahoval zápis o křížovém výslechu, který podstoupil před členy tohoto výboru. Podezřelá osoba byla poté s dokumentací se k ní vztahující poslána před Výbor veřejné bezpečnosti, kde jí byly znovu kladeny otázky. Poté byla, pokud to Výbor uznal za vhodné či nutné, poslána k Revolučnímu tribunálu. Spis byl Výborem doručen veřejnému žalobci, který jej prozkoumal, shrnul fakta, sestavil obvinění, ocitoval inkriminující vyjádření či písemnosti, poznamenal záporná stanoviska obviněného. Jedním slovem sestavil formální obžalobu, kterou posléze zastupoval při soudním líčení. Pakliže byl obžalovaný porotou uznán nevinným, byl osvobozen – pokud ovšem Fouquier-Tinville nežádal jeho další držení ve vazbě(!) jako opatření národní bezpečnosti. V případě vyslovení viny porotou žádal na soudcích aplikaci zákona a předseda senátu určil trest.²⁷¹ Jeho činnost byla provozována bez jakéhokoli rozlišování všech těch, na které byl upozorněn, bez ohledu na společenskou vrstvu, pozici, původ, názory, přičemž byl „předpisově bezcitný k opilcům a duševně chorým“.²⁷²

Jako první poslanec se před Revolučním tribunálem ocitl 24. dubna J.-P. Marat po obžalobě, kterou v Konventu prosadila Gironda, nicméně po projevech náklonnosti ze strany soudců, porotců i shromážděných diváků osvobozen. V průběhu dubna tribunál shledal, že v osmi případech nebyl důvod k obžalobě, vyřkl 9 rozsudků smrti a osvobodil 8 obžalovaných včetně Marata. Ve stejné době např. kriminální soud departmentu Paříž odsoudil k smrti 91 zločinců podle obecného práva.²⁷³ Lenôtre upozorňuje, že v této době a po několik následujících měsíců se řízení drželo obezřetných postupů běžných kriminálních soudů,²⁷⁴ když teror byl zatím ještě v zárodku. Ještě v případě tzv. Bretonského spiknutí (4.–17. června 1793), kdy poprvé proběhl proces s *fournée* neboli větším počtem osob zahrnutých do jedné obžaloby,²⁷⁵ „soudci postupovali ve své práci s rozvážnou pomalostí a velkou úctou k procesním formám“, ovšem často byli sevřeni literou zákonů vzešlých z Konventu.²⁷⁶

Lenôtre připomíná, že Konvent neustále pracoval na této instituci a postupně se zvyšoval počet personálu tohoto orgánu. Dekretem z 30. května měl být rozšířen soudcovský sbor, a rovněž mělo dojít k obnově poroty, k čemuž kvůli „jakobínské revoluci“ z 31. května/2. června došlo až v průběhu června. Dvanáctičlenná porota měla být nově utvořena „vlastenci z celé Francie“ vyjma příbuzných členů Konventu do druhého stupně, z čehož již bylo

²⁷¹ DUNOYER, *The Public Prosecutor of the Terror*, s. 39-40.

²⁷² *Tamtéž*, s. 41-42.

²⁷³ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 62, poznámka 3 na téže straně.

²⁷⁴ *Tamtéž*, s. 65.

²⁷⁵ 27 obžalovaných, z toho 12 odsouzených k smrti, 2 k deportaci a zbytek osvobozen. *Tamtéž*, s. 68.

²⁷⁶ *Tamtéž*, s. 69.

evidentní, že tribunál směřuje k souzení poslanců. Z 85 francouzských departmentů bylo 16 (pro obsazení funkcí 12 porotců + 4 zástupců) vylosováno a jistý počet občanů-residentů z daných oblastí byl vybrán do kandidátské listiny pro účely volby – a z každé z 16 dodaných listin bylo nakonec vybráno jedno jméno. Tato procedura, jíž bylo imaginárně dosaženo dvanácti nových porotců a jejich čtyř zástupců, se měla pravidelně opakovat patnáctého každého měsíce. V praxi se opět někteří, jímž byla tato „vlastenecká povinnost“ svěřena Konventem, nedostavili do Paříže.²⁷⁷

V nepokojné atmosféře, která po zavraždění „přítele lidu“ Marata (13. července) radikalizovala hlavní město, se přebudovaný a „de-dantonizovaný“ Výbor veřejného blaha²⁷⁸ rychle změnil v „nejvýkonnější ohnisko státní mašinerie, jaké kdy Francie poznala“,²⁷⁹ a stával se skutečnou revoluční vládou. Jak upozorňuje Taine, k jejímu chodu byl nezbytný zvýšený výkon „dvou vládních motorů“.²⁸⁰ Výboru veřejné bezpečnosti a právě Revolučního tribunálu. Procesem s Maratovou vražedkyní Charlotte Cordayovou, kterou 17. července odsoudil k smrti, se však tribunál na chvíli jakoby vyčerpal a odmlčel. V druhé polovině měsíce totiž z důvodu personálních problémů v podstatě přestal zasedat a vykazovat činnost, když ztratil jak většinu porotců, jimž 15. vypršel úvazek, tak posléze i předsedajícího soudce Montaného, zatčeného po interpelaci Fouquiera-Tinvilla v Konventu kvůli smířlivému postoji ve dvou řízeních.²⁸¹ Na konci července však zprávy o postupu nepřátelských vojsk, kapitulaci Valenciennes a Mohuče a rozmachu povstání v mnoha oblastech dohnaly Konvent k brysknímu oživení represivního aparátu a tvrdšímu postupu proti vnitřnímu nepříteli, „nepřátelům lidu“. Stalo se typickým rysem, že pokaždé když vzrostlo znepokojení Konventu, byl posílen Revoluční tribunál – tak se 31. července počet soudců zvedl na 10, veřejný žalobce obdržel ke dvěma asistentům třetího, stejně tak se rozšířil pomocný personál. Tribunál byl rozdělen na 2 komory, aby se zvládl vypořádat s nárůstem práce, a počet porotců se zvýšil na 30.²⁸²

Co se týče obsazení soudcovských křesel, ke stávajícím dvěma přibyla nová jména – jako první byl Konventem jmenován Claude-Emmanuel Dobsen, jeden z Fouquierrových kolegů od „tribunálu 17. srpna“, předseda pařížské sekce, který se fanaticky účastnil povstání 31. května/2. června proti Girondinům. Dalšími byli Pierre André Coffinhal a Gabriel

²⁷⁷ *Tamtéž*, s. 75-77. Lenôtre uvádí, že Lákadlem pro váhající se stala renta pro každého porotce 18 livrů denně, dekretovaná Konventem 24. července. Stejný dekret dopřával gáži 8 000 *livres* ročně pro Fouquiera-Tinvilla a rovněž předsedajícího soudce.

²⁷⁸ Volby do tohoto orgánu proběhly 10. července 1793. Členy se stali Barère, Couthon, Gasparin, Héroult de Séchelles, Lindet, Prieur de la Marne, Jean Bon Saint-André, Saint-Just a Thuriot. Viz FURET, *Francouzská revoluce*, s. 147.

²⁷⁹ SCHAMA, *Občané*, s. 790.

²⁸⁰ TAINÉ, *The French Revolution, Volume III*, s. 896. „Skrze tyto dva vládní motory drží Výbor pro veřejné blaho každou hlavu pod sekáčkem a každá hlava, která se vyhýbá sražení, se před ním sklání, v provinciích stejně jako Paříži.“

²⁸¹ Veřejnému žalobci se totiž nelíbil postoj předsedajícího soudce v procesu s Charlotte Cordayovou, tak o den dříve v procesu s 13 muži z Orléansu (12. července 1793). Viz DUNOYER, *Public Prosecutor*, s. 44.

²⁸² LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 78-79.

Toussaint Scellier, rovněž z členů soudu 17. srpna, a G. Delière, Marie-Savary a N. Grébauval. 28. srpna byl dekretem na post předsedy soudu (namísto uvězněného Montaného) dosazen Martial Joseph Armand Herman, předseda kriminálního soudu departementu Pas-de-Calais, tzn. Robespierův krajan. Právě ten na něj upozornil Výbor veřejného blaha – což byl opět významný politický krok k robespierskému ovládnutí soudu. Místopředsedou byl jmenován René Dumas.²⁸³

Národní ohrožení a neutuchající krize v průběhu srpna vyústily 5. září 1793 do posledního efektivního vzepětí pařížských sekcí, které opět obklíčily Konvent a žádaly, aby byl na pořad dne zařazen teror. Tlak krajní levice sevřel shromáždění jak zvnějšku prostřednictvím ozbrojeného hnutí sansculotů, tak zevnitř, když své zástupce – radikální poslance Collota d'Herbois a Billaud-Varrena – prosadila do střediska výkonné moci, Výboru pro veřejné blaho. Právě teror však tato „revoluční vláda“ využila k tomu, aby rychle vytvořila ústředně řízenou diktaturu, která postupně paralyzovala lidové hnutí i s jeho ideály přímé demokracie. Jedním z důsledků vítězného vystoupení pařížské ulice nicméně bylo – v rámci zavádění jí žádaného teroru – další posílení mimořádného trestního soudu: poslanec Merlin de Douai sdělil Konventu, že tribunál je zaplaven prací, jelikož vězni k němu putovali z celé Francie. Dekretem z 5. (a dalším ze 14.) září se počet soudních komor zvýšil na 4: každý den dvě soudily případy bez ustání a další dvě se zabývaly předběžným vyšetřováním a přípravami na další procesy.²⁸⁴ Personální obsazení Tribunálu v souvislosti s tím prudce vzrostlo na 16 soudců (včetně předsedy a místopředsedy) a 60 porotců,²⁸⁵ jejichž jmenování bylo napříště svěřeno do rukou Výboru veřejné bezpečnosti. Systém obsazování funkcí v tomto soudním orgánu byl totiž seznán defektní: nejenže jen velmi málo poslanců Konventu znalo jména na departementálních seznamech potenciálních členů tribunálu, ale zároveň zde bylo nebezpečí, že mohly obsahovat jména některých „nevhodných“ občanů. A tak byl tento systém změněn posílením pravomocí bezpečnostního Výboru, „který sám vybírá šestnáct soudců a šedesát porotců... z těch nejservilnějších, nejběsilejších a nejbrutálnějších fanaticů... tito lidé jsou licencováni a placeni vrazi“.²⁸⁶ Výborem zpracovaný seznam soudců a porotců následně podléhal jen formálnímu schválení Konventu, i když mohl do něj zasahovat – jako ostatně do všeho – nejvyšší Výbor veřejného blaha. Už déle neměly být pochyby ohledně výběru, jelikož od teď to měli být pouze „slovutní“ muži z Paříže, a důvěra v ně vložená byla tak velká, že byli jmenováni jako stálí činitelé. Jejich pracovní poměr měl být regulérně a štedře placen,

²⁸³ *Tamtéž*, s. 88-92.

²⁸⁴ *Tamtéž*, s. 79.

²⁸⁵ *Tamtéž*, s. 80.

²⁸⁶ TAINÉ, *The French Revolution, Volume III*, s. 896.

což – s pomocí strachu - mělo zabránit jakékoli touze rezignovat na svoji funkci.²⁸⁷ Oba hlavní výbory pak 28. září společně vybraly potřebný počet porotců.

Během necelého půlroku, mezi prvním zasedáním soudu 6. dubna 1793 a 21. zářím téhož roku, tzn. posledním dnem roku I republiky, vynesl revoluční tribunál 63 rozsudků smrti a 13 deportací, osvobodil 38 vězňů a v případě 132 dalších nenalezl důvod k soudnímu stíhání. Jak zdůrazňuje Lenôtre, všechny tyto případy byly zatím vedeny regulérně bez výrazného spěchu, měly vyžadované šetření, předběžné vyšetřování, předvolání a slyšení svědků, důkladné porady a uvážení případu jak u poroty tak soudců.²⁸⁸

Při „dodávání *clientele*“ soud nutně potřeboval asistenci obou výborů, jejichž význam v diktátorském režimu byl zásadní. O tu z řad poslanců Konventu se staral Výbor veřejného blaha, přesněji výhradně tři jeho členové (Robespierre, Saint-Just, Couthon), kteří pečlivě připravovali načasování a intenzitu justičních ofenzív. Saint-Just měl za úkol ve vhodnou dobu přednést poslancům zprávu, koncipovanou jako obžalobu, která po odhlasování ve sněmovně vedla k vydání zatykače nejen na jejich kolegy. Tímto způsobem mohl být však obviněn a zadržen prakticky kdokoli, aby následně putoval do lavice obžalovaných v Justičním paláci. Druhý nejvýznamnější státní orgán, Výbor veřejné bezpečnosti, „obdařený hrozivými policejními pravomocemi“²⁸⁹ a mající na starost oblast vnitra, řídil síť místních revolučních výborů a dozorčích výborů, které mu poskytovaly na posouzení tisíce případů zadržených podezřelých. Z nich vybíral ty jedince, jejichž případy měl projednat Revoluční tribunál.²⁹⁰

III.3.3 Tribunál pro politické procesy – změny od října 1793

Z porotců vybraných Konventem (resp. jeho dvěma hlavními výbory) 28. září 1793²⁹¹ zasedla většina na svá místa v průběhu října, i když některým trvalo déle než měsíc, než dorazili do Paříže. Šedesát občanů, kteří byli vybráni Výbory do tak významné pozice a jimž bylo svěřeno rozhodování nad životy tisíců lidí, bylo naprosto neobeznámeno s judičními zvyklostmi a často bez vyššího vzdělání. Dominovali zde řemeslníci, např. tři krejčí, pět truhlářů –

²⁸⁷ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 79-80.

²⁸⁸ *Tamtéž*, s. 74.

²⁸⁹ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 186.

²⁹⁰ *Tamtéž*, s. 190.

²⁹¹ Následujícího dne byl každému z vybraných porotců zaslán povolávací dopis tohoto znění (citováno in LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 93):

„Paříž 29. září 1793, rok II republiky.

Oznamuji Ti, občane, že Národní konvent Tě jmenoval porotcem mimořádného trestního tribunálu ustaveného v Paříži. Msta národa je svěřena do tvých rukou. Jsi to ty, ke komu lid vzhlíží, aby upevnil jeho svobodu, potrestal zrádce a zničil všechny naděje našich vnějších nepřátel, kteří mohou dosáhnout úspěchu pouze skrze proradnost a zradu. Tvoje prokázané vlastenectví je jistou zárukou toho, že nebudeš ztrácet čas a chopíš důležitých povinností, k nimž jsi byl povolán ctihodnými hlasy zástupců lidu. Ministr spravedlnosti, GOMER.

P. S.: Musíš se bezodkladně dostavit k tribunálu, který oficiálně obdržel dekret obsahující Tvou nominaci. Její kopie ti bude zaslána, jakmile bude vytištěna.“

mezi nimiž se nacházel i Maurice Duplay, u něhož žil ve skromném podnájmu Robespierre(!!!) – kloboučník, švec, zámečník,²⁹² ale také třeba pět malířů včetně Davidova oblíbeného žáka Topino-Lebruna.²⁹³ Ti, kdo nesli odpovědnost za výběr těchto mužů, byli veřejný žalobce Fouquier-Tinville a jeho zástupce Lescot-Fleuriot, kteří vedli oba výbory při sestavování seznamu, když prve jmenovaný do něj připsal řadu „společenských vydědenců“ a druhý řadu přátel ze své sekce. Zvláště je pak nutno upozornit na Robespierrovu „stopu“, jelikož vedle Duplaye i několik dalších porotců se rekrutovalo z okruhu jeho známých.²⁹⁴ Klíčový orgán soudu tak byl od září pod značnou kontrolou muže, jenž se dral zároveň do čela Výboru veřejného blaha.²⁹⁵

10. října 1793 vystoupil Saint-Just v Konventu se zprávou, ve které proklamoval nutnost nastolení revoluční vlády: „*Zákony jsou sice revoluční, ale ti, kdo je provádějí, ještě revoluční nejsou... Je nemožné naplňovat revoluční zákony, není-li vláda sama ustavena revolučně... Musíte potrestat nejen zrádce, ale také netečné. Musíte potrestat kohokoliv, kdo je pasivní vůči republice a nic pro ni nedělá... Je třeba vládnout mečem těm, kterým nelze vládnout zákony...*“²⁹⁶ Dekret, jenž byl toho dne na Saint-Justův návrh přijat, stanovoval, že vláda bude až do nastolení míru „revoluční“: Výbor pro veřejné blaho byl nadřazen ministerstvům i generálům a platnost nové ústavy (vyhlášené v srpnu 1793)²⁹⁷ se odložila na neurčito.²⁹⁸ To fakticky znamenalo oficiální nastolení bezprávního stavu v rámci rozvíjející se diktatury, založené na teroru. Právní řád měly nahradit opatření ve prospěch veřejné blaha.

Na bázi záříjových zákonů a tohoto říjnového dekretu začal restrukturalizovaný Revoluční tribunál pracovat daleko „efektivněji“, když vzápětí realizoval jednu z podob vládního represivního systému: politický teror²⁹⁹ – v rámci něj mělo dojít k vypořádání se nejen s odpůrci revoluce či republiky, ale posléze i samotné Hory. Je zajímavé, že zrovna v okamžiku, kdy se Revoluce vymanila z válečné krize (na severní hranici 8. září vítězství u

²⁹² LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 95.

²⁹³ Marseillský rodák François-Jean-Baptiste Topino-Lebrun (1764–1801) však splnil svou dějinnou úlohu i v jiném ohledu. Jules Clariete publikoval ve své práci *Camille Desmoulins, Lucille Desmoulins, étude sur les Dantonistes* z r. 1874 poznámky, které tento si tento porotce udělal v průběhu procesu s dantonisty. Je nepochybné, že u soudu byl tehdy přítomen pouze jako divák, jelikož jej úřední záznamy nezmiňují ve složení pouze sedmičlenné poroty vybrané pro daný účel Fouquier-Tinvillem. Clariete píše, že „tento slavný proces žije a dýchá v poznámkách Topino-Lebruna... které zcela zdiskreditovaly Coffinhalovu verzi“ (viz anglický překlad tohoto díla: CLARIETE, Jules, *Camille Desmoulins and his wife*, s. 323).

²⁹⁴ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 96.

²⁹⁵ Jeho členem se Robespierre stal 27. července 1793 místo Gasparina.

²⁹⁶ *Rapport sur le Gouvernement révolutionnaire* z 10. října 1793. Citováno in TINKOVÁ, s. 130.

²⁹⁷ Tzv. Jakobínská ústava z roku I.

²⁹⁸ Saint-Justovy slova: „*Za poměrů, v jakých se republika ocitá, nemůže být ústava plněna; zničila by sama sebe.*“ Citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 130.

²⁹⁹ Tinková kromě toho vymezuje teror ekonomický (zákony o maximálních cenách a mzdách nebo o řízeném obchodu z obilím, jejichž překročení se trestalo smrtí), teror protináboženský (nejen nepřisežní, ale i přisežní kněží se stávali podezřelými, republikánský kalendář nahradil kalendář gregoriánský, po protináboženské fázi nastoupil státem vnucený kult Nejvyšší bytosti, zavedení Robespierrem), teror kulturní i teror jazykový. TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 130-131.

Hondschoote a 16. října u Wattignies, uvnitř země 9. října vojsky Konventu dobyt Lyon a 17. října poražení vendéeští u Choletu) a došlo ke zlepšení situace, rozhodl se režim tvrdě udeřit na domácí frontě.³⁰⁰ Furet jako první upozornil na tuto závažnou asynchronitu, která znemožňuje omlouvat revoluční teror okolnostmi.

Procesem s královnou (14.–16. října 1793) začaly velké politické procesy a „v průběhu šesti měsíců byl tribunál prostředkem očištění Robespiera od všech těch, jejichž... názory tvořily překážku jeho nejasným ambicím“.³⁰¹ Je zajímavé, že tento časový úsek, ve kterém se vládnoucí jakobíni zbavili všech protivníků na politické scéně, vlastně předcházeli období tzv. velkého teroru, jehož počátek vymezujeme přijetím zákona 22. prairialu (10. června 1794) a pádem Robespiera (9. thermidoru /27. července). Jako první revoluční „strana“ přišli na řadu vůči jakobínům z Hory opoziční republikáni, tedy girondini, jejichž proces proběhl na konci října.

III.4 K průběhu procesu s girondiny

Po 2. červnu byli ti girondini, kteří neutekli z Paříže, drženi v domácím vězení. Girondin Boyer-Fonfrède, jeden z mála těch, jež byli vyjmuti z listiny proskribovaných poslanců během jakobínského puče a zůstali tedy v lavicích sněmovny, žádal Konvent, aby dekretoval důvody tohoto omezení osobní svobody. V průběhu června pak 94³⁰² poslanců oficiálně protestovalo proti převratu, stejně jako správní orgány v téměř šedesáti departementech. Brissotovi, zadrženému na útěku do Švýcarska, byla po návratu do Paříže namísto domácího vězení odhlasována Konventem „vazba“ ve staré věznici Abbaye už od 23. června.³⁰³

V Saint-Justově zprávě z 8. července 1793³⁰⁴ namířené proti girondinům, kterou Clariete označuje jako „sbírku pomluv, klepů a vražedných výlevů“³⁰⁵ bylo 9 uprchlých poslanců³⁰⁶ podněcující vzpuru prohlášeno za „zrádce vlasti“ (*traîtres à la patrie*) a s cejchem rebela postaveno mimo zákon, a pětice Vergniaud, Guadet,³⁰⁷ Gensonné, Mollevaut,³⁰⁸ Gardien označena za podezřelé ze spolčení s vyjmenovanými rebely.

³⁰⁰ FURET, *Terror*, s. 143.

³⁰¹ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 107.

³⁰² OZOUF, *Girondins*, s. 353. Protesty z 6. a 19. června 1793.

³⁰³ ELLERY, *Brissot de Warville*, s. 362-363.

³⁰⁴ *Rapport contre les Girondins* z 8. července 1793. K jejímu plnému znění viz SAINT-JUST, *Discours et rapports*, ed. SOBOUL, s. 114-115.

³⁰⁵ CLARIETE, *Camille Desmoulins*, s. 246.

³⁰⁶ Buzot, Barbaroux, Gorsas, Lanjuinais, Salles, Louvet, Bergoeing, Biroteau, Pétion.

³⁰⁷ Élie Guadet však brzy nato uprchl a rozšířil tak řady girondinských „rebelů“ postavených mimo zákon. Byl však dopaden a bezprostředně po identifikaci popraven v Bordeaux 17. června 1794.

Od okamžiku vyloučení se proti girondinům zůstavším v Paříži rozběhla jakobínská mediální kampaň, protože nebyli v regulérním vězení. Nelze opomenout, jaký neblahý efekt pro vyloučené poslance mělo zabití Marata Charlotte Cordayovou 13. července. V podstatě sebeobětovací akt „k záchraně Francie“³⁰⁹ spáchaný dívkou z normandského Caen – které se stalo shromaždištěm uprchlých girondinů, k nimž vnitřně tíhla – se musel nutně projevit v náladě Paříže, alespoň té radikální. Po Maratově zavraždění narostl tlak levicových extremistů a nenávist vůči Girondě, jejíž fyzická likvidace byla na Konventu požadována.³¹⁰ Na konci července byl Vergniaud se svými přáteli přemístěn do věznice La Force, která se stala jeho domovem na dva měsíce.

Zhouba, páchaná po celé léto '93 na Revoluci, Paříži a její diktátorské republice (neúspěchy na frontě, rojalistické povstání ve Vendée, stejně jako vzrůstající se „federalistická“ vzpoura podněcovaná uprchlými girondinskými poslanci) měla být vykoupena krví „zrádců“: před Revoluční tribunál měli být postaveni a smrtí potrestáni vedle údajných rojalistů jak „zrádci“ (čili neúspěšní) generálové³¹¹ francouzských armád, tak ti girondini, jež zůstali vládní moci po ruce. Jakobíni žádali jejich proces a smrt, stejně jako davy Pařížanů zmanipulované Komunou a sekcemi k dalšímu ozbrojenému výstupu vůči Konventu. Toto lidové vystoupení, žádající mj. zařazení teroru na pořádek dne, podrobilo sněmovnu nátlaku 5. září. Na závěr zasedání toho dne Barère prohlásil: „*Rojalisté chtěli vyprovokovat pozdvižení... Mají je mít... Chtějí krev... Budou ji mít. Krev spiklenců. Krev svého Brissota a Antoinetty.*“³¹² Už jen toto vyjádření stačí k tomu, aby bylo zřejmé, že o trestu smrti bylo jasno dříve než vůbec proběhl soud. Konvent rozhodl o přemístění girondinů do věznice Conciergerie, nazývané pro její propojení s Justičním palácem „předsíní smrti“,³¹³ ale trvalo ještě skoro měsíc, v němž došlo k zmíněné renovaci Revolučního tribunálu, než bylo definitivně rozhodnuto o postavení girondinů před tento soud.

Až 3. října, čtyři měsíce od zatčení girondinů, vystoupil na tribunu Konventu robespierovec a pověřený člen Výboru veřejné bezpečnosti Jean-Pierre André Amar, a na začátku svého projevu nechal zamknout dveře sněmovny. Kromě mužů ve vězení byla v jeho obžalovací zprávě do obvinění ze „spiklenectví proti svobodě a bezpečnosti francouzského lidu“ zahrnuta nová jména z řad Girondy, jež bylo nutno poslat před Revoluční tribunál (oproti

³⁰⁸ Étienne Mollevaut také posléze uprchl z Paříže a byl tedy postaven mimo zákon. Až do Thermidorského převratu se však úspěšně skrýval v Bretani a po něm byl „rehabilitován“ a vrátil se zpět do Konventu.

³⁰⁹ Jak svůj čin obhajovala Charlotte Cordayová před Revolučním tribunálem. Souzena Revolučním tribunálem 16., popravena 17. července 1793.

³¹⁰ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 123-124.

³¹¹ Např. velitel rýnské armády Custine popravený 28. srpna 1793.

³¹² Citováno in MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 464.

³¹³ BOWERS, *Pierre Vergniaud*, s. 447.

Saint-Justově zprávě z počátku července se počet „podezřelých“ zvýšil na 46[?],³¹⁴ a do čela spiknutí postaven Brissot),³¹⁵ stejně jako zvýšen počet „zrádců vlasti“ mimo zákon (uprchlých poslanců-rebelů) na 21(?),³¹⁶ načež si jeho zpráva vyžádala také bezodkladné uvěznění dalších třiasedmdesáti(!)³¹⁷ přítomných poslanců, kteří nepatřili do prvních dvou skupin a podepsali petice proti červnovému puči a vyloučení girondinských předáků. Dvě hodiny četl spis, jenž měl ještě důkladněji pročistit a razantněji zastrašit Konvent a zajistit tak jeho poslušnost vůči Výborům, stejně jako na něm vymoci postavení patřičných girondinů před Revoluční tribunál. Dohromady tak už byl Konvent zbaven 140 poslanců Girondy či jejích sympatizantů. Michelet dává do souvislosti načasování procesu s dobytím povstalého Lyonu (9. října), jakožto završení ofenzívy Konventu proti Girondě.³¹⁸

Nejdříve je však třeba zmínit, že již 7. října byl před tribunál předveden první girondin z původní „dvaadvacítky“ Antoine Gorsas, dopadený po návratu do Paříže předešlého dne. V jeho případě šlo pouze o specifické zkrácené řízení, neboť byl již 8. července jako uprchlík a rebel prohlášen „zrádcem vlasti“ a postaven mimo zákon (*mise hors la loi*). Uplatněním této procedury neměl jakožto „psanec“ ani právo před soudem promluvit, tedy kromě počátečního uvedení svého jména. Pouze toto ověření identity postačovalo jako důkaz k usvědčení a okamžitému vyřčení trestu smrti. Popraven byl ještě téhož dne.

Ze šestačtyřiceti girondinů obžalovaných Amarem 3. října se někteří nacházeli ve věznicích už dlouho (ti co byli vyloučeni už 2. června), někteří se skrývali či byli na útěku, a někteří do věznice zamířili po obžalobě (např. Boyer-Fonfrède či Ducos). V Conciergerie se tak po 6. říjnu shromáždila skupina 21 poslanců v čele s Vergniaudem a Brissotem, jež měla čelit obvinění z roajalismu, federalismu, podněcování občanské války, zatažení Evropy do války proti Francii a příslušnosti k frakci. Zařazení jejich procesu po stětí královny (16. října) mělo jen umocnit dojem ze systematického potlačování roajalismu.

Bowers pojmenoval kapitolu o soudním řízení ve své biografii Vergniauda „*Anarchie třímá otěže spravedlnosti*“³¹⁹ a Michelet rovněž připomíná, jak revoluční moc rezignovala i na pouhé zdání legality: „Proces byl prost vší licoměrnosti. Každý hned od začátku viděl, že má pouze jediný cíl: zabít. Zhrdli všemi formalitami, v té době ještě před Revolučním soudem

³¹⁴ Mona OZOUF, *Girondins*. In François FURET – Mona OZOUF, *A Critical Dictionary of the French Revolution*. Boston 1989, s. 352. Jinde se uvádí počet 45, viz např. TAINÉ, *The French Revolution, Volume III*, s. 886.

³¹⁵ , *Brissot*, s. 369.

³¹⁶ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 229.

³¹⁷ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 465; TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 132; jmenovitý seznam přináší LAMARTINE, *History of the Girondins – Vol. III.*, s. 163-164.

³¹⁸ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 467. I samotná kapitola věnovaná procesu nese název „*Pokračování Lyonu – Smrt girondinů*“.

³¹⁹ BOWERS, *Pierre Vergniaud*, s. 457.

obvyklými.³²⁰ Veřejný žalobce Fouquier-Tinville se nicméně octl pod obrovským tlakem, neboť jakobíni žádali hlavy girondinů a vláda urychlené zahájení procesu, přičemž nebyl schopen zajistit jediný důkaz svědčící o jejich vině, žádné usvědčující materiál mu nebyl dodán, a svoji formální obžalobu musel vystavět ve spolupráci s Robespierrem a Saint-Justem podle Desmoulinsova květnového pamfletu *L'Historie des Brissotins*, proto jí Lamartine nazývá „historie pomluvy napsaná pomlouvačem a pojatá jako důkaz katem“.³²¹ Hlavní teze obviňovala skupinu, že v rámci „nemravně egoistického kariérismu“ vytvořila „frakci“ – což byl za Revoluce pravý protipól nesobeckého vlastenectví –, která přes všechna vnější prohlášení vždy zůstala věrna roajalismu, aby po dosažení loutkové vlády rozkouskovala Francii.³²²

Přestože panovaly neopodstatněné obavy, jak proces přijme řada girondinských sekcí hlavního města, začal 24. října 1793, neboli 3. brumairu roku II (v tento den totiž Konvent přijal nový revoluční kalendář) proces s *fournée* jednadvaceti girondinských poslanců. Bylo jim sice samotným soudem přiděleno sedm obhájců v čele brilantním Chauveau-Lagardem,³²³ jenž před tím odvážně bránil i Charlotte Cordayovou a Marii-Antoinettu, nikdo z nich však během celého přelíčení nedostal prostor a nesměl pronést ani závěrečnou řeč. Svědci byli připuštěni pouze ze strany obžaloby, když byli povoláni hlavní „teroristé“ z Komuny Hébert a Chaumette, pařížský starosta Pache, a jejich montagnardští spojenci z řad Konventu jako Chabot, Fabre d'Églantine, Bourdon, tedy úhlavní nepřátelé Girondy na úrovni městské správy i legislativního orgánu. Jejich svědectví nicméně opět vyložilo jen řadu osobních obvinění bez přesvědčivých důkazů, a proces brzy zabředl do konfrontace mezi svědky a žalovanými, přičemž „Brissot a Vergniaud“³²⁴ předložili působivý výklad vlastního jednání a bod po bodu vyvrátili původní obžalobu³²⁵ a popularita girondinů u veřejnosti přítomné v soudní síni a následně v Paříži rostla. Zároveň nešlo pominout dojem zejména Vergniaudovy výřečnosti na porotce a soudce, čímž byly zneklidněny oba hlavní výbory. Jak to vystihl Michelet: „První den byli mnohem dál než nyní. Tento gordický uzel bylo možné rozetnout jen mečem. Aby mohli gilotinovat obžalované, museli nejdříve gilotinovat proces.“³²⁶ Průběh řízení, ve kterém po pěti dnech nebyla ze strany obžaloby dokázána jediná rozhodná skutková podstata, vedla k neblaze proslulé snaze Fouquier-Tinvilla o razantní zkrácení procesu. Do-

³²⁰ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 469.

³²¹ LAMARTINE, *History of the Girondins – Vol. III.*, s. 176.

³²² SCHAMA, *Občané*, s. 819-820.

³²³ Claude François Chauveau-Lagarde (1756–1841) nadaný právník z Chartres, byl obhájcem rovněž v procesu s generálem Mirandou, Baillym, paní Rolandovou, Charlotte Cordayovou, či královnou Marií Antoinettou.

³²⁴ Jeho působivé řečnické výstupy u soudu zejména třetího a čtvrtého dne procesu, tj. 26. a 27. října 1793, podrobně přibližuje BOWERS, *Pierre Vergniaud*, s. 473-478.

³²⁵ SCHAMA, *Občané*, s. 818-19.

³²⁶ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 470.

kládá ji dopis veřejného žalobce žádající Konventu o pomoc³²⁷ z 28. října, pátého dne procesu:

„Pomalost postupu mimořádného revolučního tribunálu nás nutí seznámit vás s několika postřehy... jsme zdržováni v naší práci formalitami které předepisuje zákon. Proces s poslanci, které jste obžalovali, začal před pěti dny, a pouze devět svědků bylo zatím vyslyšeno... Diskuze, kterou upovídánost vězňů činí extrémně dlouhou, potom začala, a po těchto soukromých debatách nemá snad každý z obžalovaných ještě přání pronést hlavní řeč na svou obhajobu? Tento proces tudíž bude nekonečný. Ostatně otázka zní – proč musíme mít svědky? Konvent – celá Francie – obviňuje tyto lidi. Důkazy jejich zločinů jsou evidentní a všichni jsou přesvědčeni, že jsou vinni. Tribunál sám nezmůže nic – je povinen držet se zákona; záleží na Konventu, aby skoncoval se všemi formalitami, které mu brání v práci.“³²⁸

Rovněž ze zasedání v jakobínském klubu, kde dominovali muži Komuny Hébert a Chaumette, vzešla následujícího dne deputace, jež v Konventu žádala o očištění tribunálu od „forem, jež ohrožují svobodu“.³²⁹ Netrpělivost vykazoval i jakobínský tisk, když např. *L'Anti-Fédéraliste* napsal: „Proč je zákon neopravňuje vyhlásit, že jejich usvědčení bylo dosaženo? Člověk obviněný lidem je vinen pouze prostým faktem, že lid je jeho žalobcem...“³³⁰ A Hébertův *Père Duchesne* se ptal: „Vy, stateční parchanti, co tvoříte tribunál, nemarněte svůj čas. Proč tolik ceremonií na to, aby se usekaly hlavy zrádcům, které lid už dávno odsoudil?“³³¹ Pod vlivem těchto okolností zkoncipoval Robespierre³³² znění dekretu, ve kterém Konvent 29. října (tzv. zákon z 8. brumairu) odsouhlasil zásadní nerespektování procesních práv obžalovaných osob, zejména právo na obhajobu. Klíčový poslední odstavec, který měl zavřít ústa Vergniaudovi, zněl: „Pokud se stane, že řízení před revolučním tribunálem trvalo tři dny, předseda je povinen zahájit následující sezení dotazem vůči porotcům, zda již bylo jejich mínění dostatečně poučeno. Jestliže porotci odpoví kladně, bude vyhlášen rozsudek.“³³³ Ještě téhož dne byl tento dekret odeslán tribunálu. Jak se v souvislosti správně ptá Michelet, „lze legálně aplikovat nově utvořený zákon na při započatou podle jiných norem? Nebyli úzkoprsí.“³³⁴

Aplikován byl hned následujícího stání 30. října 1792/9. brumairu roku II, čímž bylo zamezeno jak hlavní obhajovací řeči advokáta Chauveau-Lagarda či Vergniauda, tak všech ostatních, z nichž mnozí nebyli během procesu vůbec připuštěni ke slovu! Tohoto posledního dne procesu došlo ještě k zajímavému intermezzu, když při ranním zahájení přelíčení porotci odpověděli záporně na otázku, zda je jejich mínění dostatečně poučeno, a kladnou odpověď

³²⁷ BOWERS, *Pierre Vergniaud*, s. 481.

³²⁸ Citováno in LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, pozn. 1 na s. 112.

³²⁹ Citováno in BOWERS, *Pierre Vergniaud*, s. 485.

³³⁰ Citováno *tamtéž*, s. 483.

³³¹ Citováno in LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 112.

³³² Na nalezení konceptu zákona z 8. brumairu v Robespierrově listinné pozůstalosti upozorňuje řada historiků (Michelet, Lenôtre, Bowers).

³³³ Citováno in LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 113.

³³⁴ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 471.

pronesl předseda poroty Antonelle až večer po několikahodinovém odročení, během něhož nedošlo v případě k žádné změně. Tato krátká fráze tak utřala výpovědi, znamenala konec výslechům, obhajobám a předcházela presidentovu shrnutí případu, po němž se porota na několik hodin odebrala, aby ve 22.30 jednohlasně deklarovala vinu obžalovaných. Šokující verdikt a následná výzva veřejného žalobce vůči soudcovskému senátu aby aplikoval právo, tzn. vyhlásil trest smrti, vyvolaly tak vehementní protesty girondinů, že byli ozbrojenými složkami vyvedeni ze soudní síně. Drama v sále umocnil Dufriche-Valazé, který se probodl skrytým nožem. Verdikt na základě zákona ze 16. prosince 1792, podle něž „všichni, kdo by se pokusili zničit jednotu a nedělitelnost republiky, budou potrestáni smrtí a jejich jmění zabaveno a konfiskováno ve prospěch republiky“,³³⁵ tak předseda soudu Herman pronášel před prázdnými lavicemi. Popraveni byli následujícího dne.

III.5 Politický teror a jeho ukončení

III.5.1 Činnost Revolučního tribunálu do thermidorského převratu

Již jsem zmínil, že s nastoupivším podzimem roku 1793 se Revoluce, diktována z hlavního města, vymanila z těžké krize. Republikánská vojska několikrát zvítězila a uvolnila tak tlak na pařížskou revoluční vládu, která se ovšem rozhodla kontrovat stupňujícím se terorem uvnitř země. Furet upozorňuje, že Teror, nahlíženo ve vztahu k válce, zahraniční i občanské, byl poněkud opožděnou odpovědí na situaci, která se již začala zlepšovat.³³⁶ Během období od půlky října 1793 do počátku ledna 1794 poslal Revoluční tribunál v hlavním městě na smrt 193³³⁷ obžalovaných. Mezi těmito „kontrarevolucionáři“ se kromě královny, generála republikánských vojsk Armanda de Biron³³⁸ či girondinů octly i níže uvedené osobnosti Revoluce.

Dva dny před Manon Rolandovou poslal tribunál pod gilotinu jednu z postav, ke které se upíraly mnohé naděje během prvních let Revoluce: králova bratra. Filip Égalité, bývalý vévoda Orleánský, který jako poslanec za Paříž v Konventu od jeho ustavení zasedal s Horou a hlasoval pro smrt svého bratra-krále, byl zatčen již 5. dubna, poté co jeho syn přešel se

³³⁵ Citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 132.

³³⁶ FURET, *Terror*, s. 143.

³³⁷ *Tamtéž*, s. 142.

³³⁸ Popraven 31. prosince 1793.

zrádným generálem Dumouriezem k Rakušanům, a stal se tak obětí vyrovnání účtů s orleánskou dynastií. Proces proběhl velice rychle 6. listopadu a téhož dne byl popraven.³³⁹

Poté následovali význační konstituční monarchisté neboli feuillanti. 11. listopadu byl popraven Jean Sylvain Bailly, jeden z hrdinů 14. července a první revoluční starosta Paříže (15. července 1789 – 18. listopadu 1791), jmenovaný po dobytí Bastilly. Po něm proces s dalším idolem první fáze revoluce: Antoine Barnave, jeden z nejoblíbenějších politiků let 1789-1791, již přes rok vězněný v rodném Grenoblu, byl před Revoluční tribunál postaven 28. listopadu 1793. Soud trval pouhý den – ten následující jej čekala gilotina.³⁴⁰

V provinciích počet popravených během podzimu rovněž stoupal a svého vrcholu dosáhl v zimě 1793/1794, když se teror koncentroval převážně v oblastech, kde byla potlačena povstání. Zde měl podobu jakési revoluční msty po dosažení vítězství, která ovšem měla jak „oficiální“ (justiční), tak mnohdy „neoficiální“, živelnou podobu (tzn. popravy či přímo masakry konané bez soudu).

Co se týče Paříže, tak pokračovala jakási paradoxní nepřímá úměra, kdy zatímco se Francie vzpamatovávala z vnitřního rozkladu a zcela zažehnala vnější ohrožení, v revolučním centru se teror na jaře 1794 stále přitvrzoval. Nejprve měl tento trend co dočinění s vyostřením frakcionářského boje mezi jakobíny a bojem o moc. Zanedlouho po odstranění Girondy se totiž vládní moc ocitla pod tlakem jak levicových extremistů z pařížské Komuny, tak pravicové-dantonovské frakce Hory. „Smrt se stala obecným trestem za politický konflikt.“³⁴¹

Výbor veřejného blaha, ovládaný triumvirátem Robespierre – Couthon – Saint-Just, se nejdříve vypořádal s nebezpečím zleva, kde skupina tzv. „přemrštěnců“ (*exagérés*, popř. „hébertistů“) kolem J. R. Héberta, vydavatele populistického listu *Le Père Duchesne*, neustávala ve své protináboženské agitaci a požadovala další radikalizaci revoluce v sociální a ekonomické oblasti a prohlubování sociálního i politického teroru. Poté co se jí nepodařilo rozdmýchat další povstání v Paříži na začátku března 1794, byli po Saint-Justově zprávě³⁴² v Konventu její vůdci (Hébert, Ronsin, Momoro, Vincent) pozatýkáni v noci ze 13. na 14. března. Před Revolučním tribunálem stanuli 21. března, a spolu s nimi byli souzeni i tzv. „agenti ciziny“ (např. Proli, Péreira či Cloutz), dohromady 20 osob. Byl to první z tzv. „amalgamových procesů“, v nichž se na stejné lavici obžalovaných ocitli političtí nepřátelé a zdiskreditovaní politici vedle podvodníků, intrikánů či hospodářských delikventů. Byl to účinný

³³⁹ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 116-117.

³⁴⁰ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 131.

³⁴¹ FURET, *Terror*, s. 142.

³⁴² *Rapport sur les factions de l'étranger* z. 13. března 1794/23. ventôse r. II.

způsob, jímž bylo možno pošpinit politiky v očích veřejnosti – a to i cestou na popraviště, kde mohl lid pozorovat všechny pohromadě: obviněné politiky i obyčejné zločince na jedné káře. Čtvrtého dne procesu 24. března, kdy byla porota „dostatečně poučena“. Separátně byl prohlášen nevinným a osvobozen Robespierův špion Laboureau, což mělo učinit dojem na veřejnost,³⁴³ a jistá paní Quétineauová, u níž není známo, proč byla zahrnuta do *fournée* hébertistů. Zbýlých 18 obviněných putovalo ještě toho dne na popraviště, což řada Pařížanů uvítala se škodolibou radostí, neboť právě Hébert ve svém listu tolik propagoval gilotinu. Nicméně se také poprvé veřejně objevily projevy nespokojenosti nad metodami a spěšností Revolučního tribunálu.³⁴⁴

Po likvidaci levicových *ultras* mělo dojít na zažehnání nebezpečí zprava, kde v opozici proti politice Výboru působila skupina poslanců Hory. Tito umírnění montagnardi, tzv. „shovívaví“ (*indulgents*, popř. „dantonisté“) v čele s Dantonem a Desmoulinsem, kteří kritizovali diktaturu Výboru, zpochybňovali oprávněnost teroru a požadovali jeho zastavení, byli pozatýkáni v noci ze 30. na 31. března. Z Výboru veřejného blaha tento krok iniciovali především Collot d’Herbois a Billaud-Varrenne, kteří byli spjati s právě popravenými hebertisty a prahli po pomstě, stejně jako nekompromisní Saint-Just, v jehož představě revoluce nikdo shovívavý neměl místo. Již v únoru ve své zprávě prohlásil: „*Republika se utváří zničením všeho, co jest s ní v rozporu. ... Spravedlnost není shovívavost, ale přísnost... Ti, jež jsou pohnuti soucitem vůči vězněným, jsou vinni vůči republice: vinni, protože nedychtí po ctnosti; vinni, protože netouží po teroru... Ti největší viníci chtějí odstranit popravší lešení jen proto, že se bojí na ně vstoupit...*“³⁴⁵ Nicméně bylo třeba přesvědčit Robespiera, který se zákrokem proti revolučnímu symbolu Dantonovi a svému příteli Desmoulinsovi váhal; nakonec ustoupil a „vládní“ zatykač na společné noční schůzi obou hlavních výborů 30. března podepsali všichni členové Výboru veřejného blaha až na Roberta Lindeta,³⁴⁶ což však nehrálo roli – jednomyslnost se nevyžadovala.

Je příznačné, že k zadržení poslanců-dantonistů došlo bezprostředně po schůzi ještě té noci, bez vědomí a patřičného dekretu legislativního orgánu, neboť výbory se obávaly, že obžalovací zpráva proti dantonistům, kterou měl Saint-Just připraven pro Konvent, by za přítomnosti Dantona ve sněmovně nebyla schválena. Byl by to zajisté zajímavý souboj dvou

³⁴³ Předseda soudu Dumas měl vůči přítomným divákům prohlásit, že „*právo s potěšením dosvědčuje, že je bok po boku s neviností*“. Samotný Laboureau o dva dny později v jakobínském klubu učinil projev, který zahájil slovy: „*Občané, vidíte čerstvý důkaz spravedlivosti revolučního tribunálu...*“ Viz LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 134 a pozn. 1 na téže straně.

³⁴⁴ *Tamtéž*, s. 134-135.

³⁴⁵ *Rapport sur les personnes incarcérées* z 26. února 1794/8. ventôse r. II. Citováno in MADELIN, *Danton*, s. 321.

³⁴⁶ WENDEL, *Danton*, s. 300. Autor zde cituje Lindeta, který měl prohlásit: „*Jsem zde, abych chránil občany, ne abych vraždil vlastence*“. Za Výbor veřejné bezpečnosti odmítl na zatykač připojit svůj podpis také pouze jeden jeho člen – Philippe Rühl.

nejlepších řečníků revoluce, pokud by se střetli tváří v tvář na půdě Konventu, ale revoluční vláda nemínila v tomto případě riskovat. Takto ovšem již zde došlo k úpravě procedury a k formálnímu obvinění ze strany výborů došlo v Konventu až po zatčení, tzn. během zasedání 31. března, kde bylo nutno nejdříve pobouřené poslance – jejichž jménem promluvil L. Legendre – přesvědčit o oprávněnosti, a posléze je přimět Saint-Justovým řečnickým uměním k dodatečnému schválení tohoto zákroku. Poté co Saint-Just přednesl jménem výborů svůj neblaze proslulý obviňující projev,³⁴⁷ v němž se obracel na vynuceně absentující poslance (např. „*Dantone! Byl jsi služebníkem tyranie*“), Konvent zpětně posvětil zatčení dantonistů a jejich postavení před soud. A veřejný žalobce Fouquier-Tinville byl nucen v nouzi a bez usvědčujících dokumentů jako formální obžalobu použít právě Saint-Justovu zprávu, která byla zároveň i jediným předloženým listinným důkazem!

Proces s dantonisty byl před Revolučním tribunálem, tím orgánem, jehož vznik o rok dřív sám Danton tak vehementně obhajoval, zahájen 2. dubna 1794/13. germinalu r. II, a vedle soudců „ohrožených smrtí, kdyby se před ní zachránili ti, které měli soudit“,³⁴⁸ machinací s obsazením poroty³⁴⁹ a dalšímu amalgámovému promísení „politických vězňů“³⁵⁰ se „zločinci“³⁵¹ při něm došlo k novým procedurálním úpravám. Klíčovými pro ně byli druhý a třetí den přelíčení, kdy 3. dubna Danton svou vehementní obhajobou kromě ovlivnění veřejného mínění zapůsobil i na část porotců, a den nato s ostatními protestoval, že nebyli povoláni svědci, z nichž většina pocházela z řad poslanců Konventu. To veřejný žalobce, instruovaný Výborem k tomu, aby zabránil předvedení Dantonových svědků za každou cenu, nemohl dopustit; otázkou zůstávalo kde sebrat zákonnou oporu pro toto odepření.³⁵² Fouquier-Tinville se proto obrátil na Konvent, kterému napsal dva dopisy, z nichž první končil slovy „*tušíme, že jediný způsob jak je [obžalované] donutit k mlčení by byl dekret*“, a ve druhém dal podnět k tomu, aby bylo možné zamezit obžalovaným v projevu a obhajobě.³⁵³ Bylo opět Saint-

³⁴⁷ *Rapport contre les Dantonistes* z 31. března 1794/11. germinalu r. II.

³⁴⁸ MADELIN, *Danton*, s. 342.

³⁴⁹ V procesu neřadil ani jejich zákonem požadovaný počet, protože z celého šedesátičlenného seznamu jich pouze sedm bylo uznáno za dostatečně „spolehlivé“ k dosažení účelu řízení a vybráno Fouquier-Tinvillem. Porotě předsedal Trinchard. Viz LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 135.

³⁵⁰ Georges-Jacques **Danton** (* 26. října 1759 Arcis-sur-Aube), Lucie-Simplice-Camille-Benoît **Desmoulins** (* 2. března 1760 Guise), Marie-Jean **Hérault de Séchelles** (* 15. listopadu 1759 Paříž), Pierre **Philippeaux** (* 5. března 1756 Ferrières), Jean-François **Delacroix** (* 3. dubna 1753 Pont-Audemer), k nimž v průběhu procesu (!!!) – během druhého dne přelíčení – přibyl ještě vítězný (!!!) generál z Vendée François-Joseph **Westermann** (* 5. září 1751 Molsheim).

³⁵¹ Šlo zejména o politiky zapletené do spekulací v rámci skandální likvidace Východoindické společnosti (poslanci François **Chabot**, Claude **Basire**, Philippe **Fabre d'Eglantine**, Joseph **Delaunay**, ale také abbé d'Espagnac) a pochybné postavy ze zahraničí, údajně zapojené do „spiknutí cizinců“ (rakouští bratři Emmanuel a Junius Freyové, Španěl Guzmán, Dán Diedrichsen).

³⁵² WENDEL, *Danton*, s. 323.

³⁵³ Citováno in LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, pozn. 2 na s. 139. Jeho text zněl: „*OBČANÉ POSLANCI, — od zahájení přelíčení se strhla strašlivá bouře. Obžalovaní, jako šílení, žádají slyšení svědků pro svou obhajobu, — občany poslance Simona, Courtoise, Laignelota, Frérona, Panise, Lindeta, Calona, Merlina de Douai, Gossuina, Legendreho, Robina, Goupilleaua de Montaigu, Roberta Lindeta, Lecointra z Versailles, Brivala a Merlina de Thionville. Odvolávají se*

Justovým úkolem vynutit tento dekret na konventu, a osvědčený zpravodajce Výboru nalezl sofismata, která očernila obžalované – dokonce z jejich rozhořčení nad porušováním procedury učinil zločin a označil jejich boj za procesní práva za „vzpouru“. Svým osobitým řečnickým stylem³⁵⁴ přednesl tento projev:

„ZPRÁVA VYHOTOVENÁ JMÉNEM VÝBORŮ PRO VEŘEJNÉ BLAHO A VŠEOBECNÉ BEZPEČNOSTI:

Veřejný žalobce Revolučního tribunálu nás informoval, že vzpoura viníků zapříčinila zastavení soudního vyšetřování, dokud Konvent nerozhodne.

Unikli jste největšímu nebezpečí, které kdy ohrožovalo svobodu: komplici nyní byli odhaleni, a tito zločinci, právě u nohou spravedlnosti, zděšení zákonem, prozradili svá tajemství. Jejich zoufalství, jejich běsnění, vše ukazuje, že jejich zdánlivá dobrosrdečnost byla nejkrytečtější léčkou nastraženou Revoluci. Který nevinný člověk kdy rebeloval proti zákonům? Nepotřebujeme další důkaz jejich zločinného úsilí než tuto nestoudnost.(...)

Děkujeme vám za to, že jste nás umístili na toto místo cti. Stejně jako vy zaštitíme naši vlast svými těly. Smrt je ničím oproti triumfům Revoluce; dnem slávy byl ten, kdy římský senát bojoval proti Catilinovi. Takový den by upevnil svobodu lidu navždy.

Vaše Výbory vám ručí za heroickou ostražitost. Kdo vám může odmítnout svou úctu v tomto děsivém okamžiku, kdy naposledy bojujete proti frakci, která byla shovívavá k vašim nepřátelům, a která nyní opětovně shromáždila všechnu svoji zuřivost k boji proti svobodě?

(...) Lide! Musíš zvítězit. Ale nechť tato zkušenost tě donutí milovat Revoluci za nebezpečí, jimž vystavila tvé přátele. Je bezpříkladné, že tvá spravedlnost mohla být potupena... Tito noví spiklenci uráží veřejné svědomí. Co víc chceme, abychom si dotvořili přesvědčení o jejich zločinech? Ubozáci! Ztvrdili svou zločinnost postavením se na odpor zákonům. Jen zločince strohá spravedlnost děsí. Jak nebezpeční byli všichni ti, kteří skrývali svá spiknutí a svou drzost pod maskou bezelstnosti. V tomto okamžiku dochází ke spiknutí ve věznicích v jejich prospěch. ... Dopisy, které vám budou přečteny, vám ukážou, v jakém jste nebezpečí.

Což to za výsadu, že obžalovaní jsou nestoudní? Potom nechme vyvolat tyrany Custina a Brissota zpět z hrobu; protože oni alespoň neměli strašlivou výsadu urážet své soudce.

V ohrožení vlasti, na vznešeném místě kam vás dosadil lid, ukažte, jak daleko máte k viníkům. S těmito stanovisky vám vaše Výbory navrhnou příložený dekret:

k lidu kvůli odepření, o němž prohlašují, že bylo vůči nim učiněno. Přes neústupnost předsedy a celého soudu, jejich opakované žádosti sužují jednání, a prohlašují, že nebudou ticho, dokud jejich svědkové nebudou vyslechnuti a bez ... Žádáme vás, abyste nám s konečnou platností vyznačili, jak máme postupovat s ohledem na tuto žádost, neboť právní řád nám neposkytuje žádný prostředek, jak toto odmítnutí zdůvodnit. A. Q. FOUQUIER. HERMAN.“

³⁵⁴ Odpůrce jakobínů Hippolyte Taine věnuje ve své práci značnou pozornost Saint-Justovým zprávám v Konventu. Píše, že Saint-Just byl člověk s „myslí tak pokřivenou a zvrhlou, že nalézala klid jen v nejdivočejších paradoxech, nestoudném klamání a vražedných lžích“, a odkazuje na „jeho projev proti králi, zprávu o Dantonovi, o girondinech atd.“. Následně pak v rozboru obecných charakteristik jeho rétoriky konstatuje, že „ze zaobírání se fakty není v jeho projevu nic než překroucení pravdy; klamy v něm překypují z čistých výmyslů, tak zjevné, tak nestoudné jako ty od šarlatána...“, a jako příklad uvádí na prvním místě zprávu pojednávající o Dantonovi. A dále Taine pokračuje ve šízravé kritice Saint-Justa: „...ba ani se neuráčí zastírat je [výmysly a lži] alespoň zdáním pravděpodobnosti; pokud jde o Girondiny, a co se týče Dantona, Fabra d'Eglantine a jeho dalších protivníků... starých nebo nových, postačuje mu jakýkoli provaz na jejich oběšení“. Viz TAINÉ, *The French Revolution, Volume II: The Jacobin Conquest*, s. 785 a poznámka pod čarou 17); *The French Revolution, Volume III: The Revolutionary Government*, s. 1058 a poznámka pod čarou 67), resp. s. 1058-1059.

K Saint-Justově roli zpravodaje Výboru veřejného blaha pak píše, že Saint-Justova pokřivená a zvrhlá mysl „nalézala klid jen v... nestoudném klamání a vražedných lžích“, čímž měl na mysli především jeho řečnické výkony v Konventu: „...nikdy neužívaly veřejné osobnosti, oslovující Francii a příští generace, takové iracionální argumenty a neuváděli lži s větší nestoudností.“ Taine důsledně rozebírá slohovou i ne/logickou výstavbu jeho projevů a zpráv, kterými posílal na smrt, a v kontrastu vůči jeho bouřlivému mládí znechuceně připomíná: „Nyní je vážný... nyní zabíjí – ale s jakými argumenty a jakým stylem!“ Vidí v něm ponurého inkvizitora, jehož přičiněním „v Konventu za daného stavu není místo pro nic jiného než strach. ... diskuse nepřichází v úvahu; když Saint-Just... prohlašuje cokoli, je nutno tomu věřit; jeho pojednání je kategorickým rozkazem... vyžaduje poslušnost; ... není to zpráva co vytahuje z kapsy kabátu, ale obušek“. Viz TAINÉ, *The French Revolution, Volume III: The Revolutionary Government*, s. 1057-1060.

(...) *Předseda užije jakýchkoli prostředků, které zákon připouští, k vynucení úcty vůči své autoritě a Revolučnímu tribunálu, a potlačí jakýkoli pokus ze strany obžalovaných soužit veřejný klid a bránit postupu spravedlnosti.*

Je rozhodnuto, že každá osoba, obžalovaná ze spiknutí, která se zpěčuje či spílá národní spravedlnosti, bude postavena mimo zákon a dostane se jí okamžitého rozsudku.“³⁵⁵

Dekret patřičného znění byl zhotoven po Saint-Justově zprávě, ke které by přečtena zpráva od špiona Laflotta, která obviňovala generála A. Dillona, že se zapojil s Desmoulinovou ženou Lucille do fiktivního spiknutí za osvobození obžalovaných. Tento **zákon z 15. germinalu**, dále urychlující a modifikující trestní proceduru v neprospěch obžalovaných, byl poslanci přijat jednomyslně, jediný hlas se nepozvedl proti tomuto vypovězení procesních práv – dokonce ani ten dantonisty Legendreho. Následujícího dne, 5. dubna 1794/16. germinalu r. II, byl okamžitě použit k odejmutí slova – a tedy práva na obhajobu – a vypovězení protestujících obžalovaných ze soudní síně pro urážení soudu, stejně jako byl aplikován „girondinský“ zákon z 8. brumairu o dostatečném poučení poroty po třech dnech procesu. Pečlivě vybraná porota je uznala vinnými z podílu na „spiknutí směřujícímu k restauraci monarchie, zničení národního zastupitelstva a republikánské vlády“.³⁵⁶ Rozsudkem, pronášeným před prázdnými lavicemi, byli všichni odsouzeni k smrti a ještě téhož dne popraveni. Týden nato, 13. dubna, pak vystoupala na popraviště dokonce směs zbylých hébertistů a shovívavých v počtu 19 osob, v níž se nacházel mj. Chaumette, vdova po Desmoulinsovi Lucile a po Hébertovi Françoise.

Jak upozorňuje Furet, tak po likvidaci obou rivalských uskupení našla chvíle absolutní diktatury Výboru veřejného blaha. Procesem s hébertisty byla umlčena revoluční Paříž, kde podle Saint-Justova pregnantního vyjádření doslova „revoluce zamrzla“. A likvidací dantonistů se stal Konvent jen slepě poslušným tělesem, „zajatcem teroru, který udeřil do řad zástupců národa“.³⁵⁷ Nicméně revoluční vláda měla být ještě dále utužena. 8. dubna 1794 došlo k mírné reorganizaci Revolučního tribunálu, když jedna z hlavních postav tažení proti politickým protivníkům, předseda soudu Herman, byla „za odměnu“ povolána do funkce ministra vnitra. Na jeho místo tak postoupil kovaný robespierrovec René Dumas, místopředsedy se stali Coffinhal a Scellier.

Výbor veřejného blaha se vzápětí postaral o rozmožnění jejich práce, když na Saint-Justův návrh byl 16. dubna přijat dekret, kterým se centrem revoluční justice měla stát Paříž (**zákon z 27. germinalu** r. II). Nařizoval, aby ti, kteří jsou podezřelí ze spiknutí, ze všech částí republiky, byli souzeni pouze v Paříži a pouze Revolučním tribunálem. Revoluční spravedl-

³⁵⁵ *Rapport sur une nouvelle conjuration (contre les Dantonites)* ze 4. dubna 1794/15. germinalu r. II. SAINT-JUST, *Discours et rapports*, ed. SOBOUL, s. 176-177.

³⁵⁶ Citováno in CLARETIE, *Camille Desmoulin*, s. 340.

³⁵⁷ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 200.

nost v podobě teroru již neměla být nadále svévolně vykonávána v provinciích. Takto byla – ještě s pomocí doplňujícího dekretu z 8. května – pravomoc tohoto pařížského soudu rozšířena na celou Francii.

K dalšímu urychlení procedury u Revolučního tribunálu, jenž se musel vyrovnávat s nárůstem případů, pak byl přijat nechvalně proslulý dekret z 10. června (tzv. **zákon z 22. prairialu** roku II, také označován jako *loi de la Grande Terreur*),³⁵⁸ kterým začalo období revolučních represálií označované jako „velký teror“. Text zákona v Konventu obhajoval jeho autor Georges Couthon: „*Lhůta k potrestání nepřátel vlasti nemá být delší než doba potřebná k jejich poznání; neběží ani tak o to, aby byli trestáni, jako o to, aby byli zničeni... Neběží jen o to dát nějaké příklady, ale o vyhlazení nesmiřitelných pochopů tyranie, anebo zaniknout společně s republikou.*“³⁵⁹ Novinkou v zákoně tak byly změny týkající se posláni a všemohoucí síly tohoto obávaného a spěšně pracujícího soudu. V článku IV. se praví, že „Revoluční tribunál je zřízen k tomu, aby trestal nepřátele lidu“, což je ustanovení ohlašující něco víc než urychlené řízení. Tito široce definovaní (čl. VI) nepřátelé již neměli být souzeni, nýbrž trestáni, což bylo synonymum pro vyhlazení: „Nepřátelé lidu jsou ti, kdož usilují zničit veřejnou svobodu buď násilím, nebo lstí“ (čl. V). „Trestem za všechny zločiny, o nichž vědomost náleží Revolučnímu tribunálu, je smrt“ (čl. VII). „Zákon povoluje pomluveným patriotům mít obhájce z vlasteneckých porotců; spiklencům ho nepovoluje“ (čl. XVI). Kromě tohoto odnětí práva na advokáta a tedy potlačení obhajoby zákon zrušil „nadbytečnou formalitu předběžného vyšetřování“ (čl. XII), takže se vlastně veškeré fáze trestního stíhání sloučily do jediného slyšení před soudem. Zároveň umožnil založit obžalobu na pouhém udání (čl. IX), stejně jako vlastně zbavil přelíčení smyslu, neboť soudce oprávnil k tomu, že nemuseli vyslechnout svědky (pokud měli „důkazy materiální či mravní“ – čl. XIII). Pravidlem rozsudků měla být „uvědomělost soudců, osvícená láskou k vlasti; jejich cílem triumf republiky a zkáza jejich nepřátel“ (čl. VIII). Jak vidno, Revoluce se posléze vrátila ke starorežimním zásadám, spočívajícím na teorii odplaty a libovůli trestní justice, které ve své první fázi tak rázně odmítla. Robespierre, který onoho 22. prairialu předsedal sněmovně, podpořil zákon proti několika poslancům znepokojeným jeho vyzněním: „*Postavíme se čelem zlovolným náznakům, podle nichž by někteří chtěli za přehnaně přísná označit opatření, která nám předepisuje veřejný zájem. Tato přísnost je hrozivá jen pro spiklence a pro nepřátele svobody.*“³⁶⁰ Zákon zároveň určoval jmenovitě složení: předsedu soudu (Dumas), 4 místopředsedy (Coffinhal, Scellier,

³⁵⁸ Originální text viz Jean Bapstiste DUVERGIER (ed.), *Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique)*: Tome septième. Paris 1834, s. 190-192.

³⁵⁹ Citováno in TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 140.

³⁶⁰ Citováno in FURET, *Francouzská revoluce*, s. 206.

Naulin, Ragmey), veřejného žalobce (Fouquier-Tinville) a jeho 4 zástupce, 12 soudců a 50 porotců, přičemž řízení měla probíhat v sekcích o 12 členech (3 soudci a 9 porotců).³⁶¹

Oba texty, germinálový a prairialový, urychlily chod mechanismu byrokratického teroru. Jestliže za celé předcházející období své existence od prvního procesu 6. dubna 1793 do 10. června 1794 poslal Revoluční tribunál na popraviště **1251**³⁶² osob a daleko více osvobodil, pak po tomto datu vynášel již takřka výhradně rozsudky smrti a většinou „skupinové“. Jak upozorňuje Furet, enormní nárůst počtu popravených lidí je zčásti způsoben soustředěním represe do hlavního města, nicméně za necelých sedm týdnů od přijetí prairialového zákona do Rebespierrova pádu 27. července/9. thermidoru poslal soud na smrt **1376**³⁶³ odsouzených „nepřátel režimu“. V pařížských věznicích se na počátku thermidoru nacházelo na 8 000 „podezřelých“ osob, tzn. politických vězňů pozatýkaných v hlavním městě i transportovaných z různých koutů země.

III.5.2 Bilance období teroru ve Francii

Počet osob poslaných pod gilotinu pařížským Revolučním tribunálem do 9. thermidoru (**2 627**)³⁶⁴ však představuje, navzdory finální koncentraci justice v hlavním městě, stále jen nějakých 16% z celkem **16 500–17 000 osob**³⁶⁵ popravených v období teroru (bráno jako duben 1793–červenec 1794) po celé Francii v důsledku činnosti revolučních „soudních dvorů“: místních revolučních tribunálů, speciálních komisí a poslanců na misích – a tedy alespoň po jakémsi „odsouzení“ k smrti.³⁶⁶ Otázkou zůstává, jak toto „odsouzení“ vypadalo, neboť „obžalování... byli usvědčováni spatra. Stovky rozsudků smrti zabraly pouhou minutu na jednotlivce. Děti ve věku sedm, pěti a čtyř let byly souzeny. Otec byl odsouzen místo syna a syn za otce. Pes byl odsouzen k smrti... Množství obžalovaných osob, jejichž rozsudky nebyly písemně vyhotoveny, bylo popraveno. V Angers byly rozsudky nad více než čtyřmi sty muži a

³⁶¹ Viz čl. I–III zákona z 22. prairialu.

³⁶² Tinková uvádí na s. 140 a 331 své *Revoluční Francie* tento počet nesprávně jako množství obětí Revolučního tribunálu během „velkého teroru“. Ostatní publikace jej uvádějí k předešlému období necelých patnácti měsíců do přijetí zákona z 22. Prairialu – viz např. GOUGH, *The Terror in the French Revolution*, in: BOWDEN – DAVIES (eds.), *Terror: From Tyrannicide to Terrorism*, s. 88; BUCKLEY, *Tragedy Walks the Streets: The French Revolution in the Making of Modern Drama*, s. 61.

³⁶³ GOUGH, *The Terror in the French Revolution*, in: BOWDEN – DAVIES (eds.), *Terror: From Tyrannicide to Terrorism*, s. 88

³⁶⁴ Součet 1251 + 1376. Viz také FURET, *Terror*, s. 143; TAINE, *The French Revolution, Volume III*, s. 1189.

³⁶⁵ Tento počet se většinou uvádí s ohledem na výzkumy Donalda Greera, které jsou obsaženy v jeho objevené publikaci *The Incidence of the Terror During the French Revolution: A statistical Interpretation* z r. 1935 a vyčíslily 16 594 odsouzených na smrt. Viz např. FURET, *Terror*, in: FURET – OZOUF (eds.), *A Critical Dictionary of the French Revolution*, s. 143. K tomu také TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 331.

³⁶⁶ Jak toto odsouzení vypadalo, je otázkou, nicméně zde byl „aspoň“ oficiálně vyneseno jakýsi rozsudek smrti.

tři sta šedesáti ženami, popravenými z důvodu aby se uvolnily věznice, zmíněny v registrech pouze písmeny F či G (F=*fusillé*/zastřelen, G=*gilotinován*)“.³⁶⁷

Je třeba zdůraznit, že bez soudu byly v rámci represálií teroru popraveny další desítky tisíc lidí (s nimiž celkový počet obětí roste až na nějakých 35 000–40 000),³⁶⁸ které se však proto již vymykají zařazení do legálního justičního teroru.

Mnozí se stali obětí hromadných poprav (zastřelení, topení) tam, kde se gilotina ukázala jako příliš pomalá – jednalo se zejména o západní regiony, zasažené vzpourou vendéských, ale také oblastí, kde se revoluční moc musela vyrovnávat s „federalistickou“/progirondinskou vzpourou, tzn. kraj kolem Lyonu a další regiony jižní Francie (zejména města Bordeaux, Marseille, Toulon), nebo i severní departmenty ve styku s frontou (Somme či Pas-de-Calais). Proti obyvatelstvu „vojenského Vendée“³⁶⁹ pak byly od počátku roku 1794 po několik měsíců užity vyhlazovací praktiky až charakteru genocidy (např. operace „d'ábelských kolon“ generála Turreaua), u jejichž obětí je otázkou, zda je brát jako válečné ztráty vendéského konfliktu či zařadit do obětí teroru, které by tak stouply až nad 100 000.³⁷⁰

Mezi jmény *représentants en mission* vyslaných Konventem do patřičných regionů a realizujících vládní teror vyniká zejména Jean-Baptiste Carrier, po němž zůstalo asi deset tisíc mrtvých (!!! – odsouzených i bez soudu) „kontrarevolucionářů“ v Nantes: 4–5 000 utopených v Loire, kolem 2 000 postřílených a gilotinovaných a přes 3 000 zemřelých ve věznicích na tyfus a další nemoci).³⁷¹ Kruté represálie ve jménu revoluční spravedlnosti rozpoutali také např. Jean-Marie Collot d'Herbois a Joseph Fouché v Lyonu, Joseph Le Bon v Arrasu a Cambrai, Jean-Lambert Tallien v Bordeaux či Paul Barras a Stanislas Fréron v jihovýchodní Francii.³⁷² Není jistě bez zajímavosti, že všichni tito teroristé patřili mezi „thermidoriány“, kteří se po úspěšném svržení Robespierrovy diktatury snažili co nejrychleji s terorem skoncovat. Tato politika prosazovaná po 9. thermidoru Konventem však měla zatnout i do jejich řad.³⁷³

Mezi hlavní důvody odsouzení k smrti patřila rebelie a zrada (80%), „federalismus“ neboli činnost zaměřená proti jednotnosti a nedělitelnosti republiky (10%), „názorové delikty“ tvořily 9%, a zbylé 1% hospodářská delikvence (krádeže zboží, falšování asignátů apod.). Co

³⁶⁷ TAINE, *The French Revolution, Volume III*, s. 1190-1191.

³⁶⁸ Což je opět údaj přebíraný od D. Greera, viz např. COBB – JONES (eds.), *Voices of the French Revolution*, s. 179.

³⁶⁹ *Vendée militaire* byl termín označující území, které zasáhlo rojalistické povstání a válečné operace k jeho potlačení, a kromě samotného departmentu Vendée zahrnovalolo i části sousedních departmentů Loire-Inférieure (jižní část) Maine-et-Loire (jihozápadní část) a Deux-Sèvres (severní část).

³⁷⁰ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 196. GOUGH, *Terror in the French Revolution*, in: BOWDEN – DAVIS (eds.), *Terror: From Tyrannicide to Terrorism*, s. 91.

³⁷¹ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 126.

³⁷² K tomu např. Michel VOVELLE, *Revoluce*. In: Georges DUBY (ed.), *Dějiny Francie*. Praha 2003, s. 412; TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, 404-425.

³⁷³ Popraveni byli Carrier a Le Bon, Collot d'Herbois deportován na Guyanu.

se týče sociálního rozvrstvení, tak mezi justičními oběťmi představovali 31% dělníci, řemeslníci a tovaryši, 28% rolníci a 25% *bourgeois*, pouze 6,5% připadlo na kněží a 8,5% na „aristokraty“.³⁷⁴ Vzhledem k menšímu počtu příslušníků posledních dvou společenských vrstev byly obě poměrně tvrdě zasaženy.

Je zajímavé, že z 85 departementů jen v 6 nepadl žádný rozsudek smrti a ve 43 nepopravili více než 25 osob. Naopak toliko v 17 departmentech byl počet popravených vyšší než 90: z toho v 5 departmentech nepřesáhl 250, v dalších v 7 dosáhl maximálně 500, a pouze v 5 (tři západní „vendéeské“ departmenty Vendée, Loire-Inférieure a Maine-et-Loire zachvácené povstáním, department Rhône s metropolí Lyonem a department Paříž) šel – výrazně – nad 500.³⁷⁵ Jinak podáno, v několika západních departementech na čele s třemi „vendéeskými“ byla vykonáno 52% poprav a ve „federalistických“ regionech na čele s Lyonem asi 19%. S připočtením pařížských obětí (16%) tak na celý zbytek Francie připadá 13% z onoho celkového počtu obětí justičního teroru.³⁷⁶

V zemi bylo za teroru zatčeno 400 000³⁷⁷ až půl milionu osob,³⁷⁸ z nichž uvedený počet odsouzených k smrti představuje 3,5–4%. Ovšem dalších 18 000–23 000 zahynulo ve **věznicích** na nemoci a nákazy.³⁷⁹ Jestliže 14. července 1789 bylo v dobyté Bastille osvobozeno 7(!) vězňů, prošlo pařížskými věznicemi během let 1793–94 na 7000 zatčených, když téměř padesát objektů v hlavním městě bylo postupně využito jako žaláře. Většina těchto „nových Bastil“ byla vyprázdněna po Robespierrově pádu.³⁸⁰

III.5.3 Revoluční tribunál po termidorském převratu

Onoho 27. července 1794/9. thermidoru r. II, kdy byl v Konventu zatčeni Robespierre M., Saint-Just, Couthon, Robespierre A. a Le Bas, byl rovněž přímo během přelíčení z nařízení Konventu zadržen rovněž předseda Revolučního tribunálu Dumas. Nicméně to nijak neochromilo jeho chod a ještě téhož dne bylo odsouzeno a pod dozorem Hanriotovy gardy gilotinováno 45³⁸¹ osob.

³⁷⁴ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 331.

³⁷⁵ FURET, *Francouzská revoluce*, s. 203.

³⁷⁶ FURET, *Terror*, s. 144.

³⁷⁷ S odkazem na práci J.-L. Matharana uvádí GOUGH, *Terror in the French Revolution*, in: BOWDEN – DAVIS (eds.), *Terror: From Tyrannicide to Terrorism*, s. 90.

³⁷⁸ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 331.

³⁷⁹ GOUGH, *Terror in the French Revolution*, in: BOWDEN – DAVIS (eds.), *Terror: From Tyrannicide to Terrorism*, s. 90.

³⁸⁰ Kromě již zmíněných Conciergerie či Abbaye, sloužících jako věznice již za *ancien régime*, byly využity zrušené kláštery či konventy jako např. Carmes a St. Lazare, vzdělávací instituce jako Collège des Quatre-Nations či chudobince jako La Salpêtrière a Bicêtre. Viz COBB – JONES (eds.), *Voices of the French Revolution*, s. 216-217.

³⁸¹ MICHELET, *Francouzská revoluce*, s. 560.

Poté co byli Robespierre a jeho druzi v noci dočasně osvobozeni je Konvent postavil mimo zákon i s jejich osvoboditeli z pařížské Komuny (mezi nimi i místopředsedu soudu a iniciátora osvobození Coffinhala). Když byli 10. thermidoru opětovně dopadení robespierrovci postaveni před Revoluční tribunál, žádný proces se – podobně jako u girondina Gorsase – vlastně nekonal a k vyřčení trestu smrti stačilo ověření identity „rebelů“. Krátký soud s těmi, od nichž tak dlouho přijímal rozkazy, opět řídil Konventu loajální Fouquier-Tinville, a pod gilotinu je poslal soudcovský senát ve složení Scellier (předseda), Foucault, Maire, Bravet, Harny.³⁸² Ve skupině 22 odsouzených³⁸³ se nacházel rovněž jejich kolega a den předtím ještě nadřizený Dumas, ale např. i starosta hlavního města Fleuriot-Lescot³⁸⁴ (bývalý Fouquierův zástupce) nebo velitel národní gardy a jedna z hlavních postav antigirondinského puče Hanriot. 11. thermidoru pak bylo pod gilotinu posláno stejným způsobem dalších 71(!) a den nato ještě 12 robespierristů, převážně z členů a úředníků Komuny a policejních orgánů.³⁸⁵ Thermidorským převratem však byla zejména zlikvidována další skupina poslanců, nyní však procesem protichůdného charakteru než byly události 2. června 1793, kdy pařížská ulice „znásilnila“ Konvent, neboť 9. thermidor znamenal po dlouhé době vítězství shromáždění nad ulicí.

Thermidoriánská reakce okamžitě začala odbourávat pilíře teroru a diktatury a personálně „čistit“ patřičné instituce. S ohledem na revoluční justici bylo již 14. thermidoru/1. srpna v Konventu odhlasováno zrušení zákona z 22. prairialu, pozastavení činnosti Revolučního tribunálu a zatčení veřejného žalobce Fouquier-Tinville, který ještě dva dny před tím vedl proces s poslední *fournée* robespierrovců. Proto také dopadeného místopředsedu Tribunálu Coffinhala poslal 6. srpna 1794 na smrt jako „psance“ – rovněž po pouhé identifikaci – departementní kriminální soud.³⁸⁶

Tribunál, obnovený v pozměněném složení 11. srpna, kdy se předsednictví ujal Claude-Emmanuel Dobsen a funkce veřejného žalobce M.-J. Leblois, během následujících čtyř měsíců (do 18. prosince 1794) z 942 projednávaných případů poslal na smrt „pouze“ 46³⁸⁷ obžalovaných. Mezi nimi se octl i poslední poslanec odsouzený k smrti touto institucí, když tažení Konventu za skoncování s terorem a proti bývalým „teroristům“ demonstroval zejména

³⁸² Historie, s. 251, pozn. 2.

³⁸³ Z pětičlité skupiny zatčených v Konventu 9. thermidoru byli v této *fournée* popraveni Maximilien **Robespierre** (* 6. května 1758 Arras) a jeho mladší bratr Augustin **Robespierre** (* 21. ledna 1763 Arras), Georges **Couthon** (* 22. prosince 1755 Orcet) a Louis **Saint-Just** (* 25. srpna 1767 Decize). Philippe **Le Bas** (* 4. listopadu 1762 Frévent) se zastřelil ráno 10. thermidoru na pařížské radnici po jejím dobytí silami Konventu.

³⁸⁴ Funkci vykonával od 10. května 1794, kdy nahradil zatčeného, J.-N. Pacheho, zkompromitovaného vazbami na hébertisty.

³⁸⁵ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 224.

³⁸⁶ Viz dekrety Konventu ze 14. thermidoru r. II, jejichž soupis přináší DUVERGIER (ed.), *Collection complète... Tome septième*, s. 239. K tomu také LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 225, 230-231.

³⁸⁷ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 233.

podzimní proces s bývalým komisařem a fanatickým exponentem teroru Jean-Baptiste Carrierem a členy jeho soudní „revoluční komise“ z Nantes. Dlouhý proces s „carrieristy“, jež byli souzeni vlastně za to, že ještě před několika měsíci³⁸⁸ až přespříliš důsledně prováděli vládní politiku, začal 8. září a tentokrát veřejné mínění protestovalo proti nadměrné shovívavosti soudu, neboť z celé šestařicetičlenné *fournée* byli 16. prosince nakonec popraveni jen Carrier a dva jeho společníci; zbytek byl uvězněn.³⁸⁹

Dva dny nato byla opět pozastavena činnost Revolučního tribunálu, popáté reorganizovaného a opětovně uvedeného do chodu 27. prosince 1795, přičemž během následujících 3 měsíců vynesl pouze jediný(!) rozsudek smrti.³⁹⁰

Od 28. března se pak před Revolučním tribunálem odehrával doslova „proces s Tribunálem“,³⁹¹ neboť před ním stanula *fournée* 24 jeho bývalých vrcholných funkcionářů, vedle soudců a porotců také bývalý veřejný žalobce. 6. května byli Fouquier-Tinville, ex-soudci či dokonce ex-předsedové Scellier, Herman, Garnier, Foucault, Renaudin, Vilate, a někteří ex-porotci (dohromady 15 osob) odsouzeni k trestu smrti a popraveni příštího dne. Poté, co sám Revoluční tribunál ve své patnáctičlenné personifikaci vystoupal na popravčí lešení, už tato instituce pod gilotinu nikoho neposlala. 31. května 1795 byla na návrh Legislativního výboru definitivně zrušena.³⁹²

Posledními poslanci Konventu, kteří byli v Paříži odsouzeni k smrti, se stala šestice montagnardů z tzv. „Hřebenu Hory“ (Bourbotte, Duroy, Soubrany, Duquesnoy, Goujon a Romme), a to za podporu pařížského lidového povstání, které 20. května 1795/1. prairialu r. III násilně ovládlo sněmovnu. Po vyslechnutí rozsudku, který ovšem vynesla speciální vojenská komise 17. června/29. prairialu, se všichni tito levicoví radikálové pokusili o sebevraždu: tři z nich dovezla kára na popraviště už mrtvé, a tak byli gilotinováni jen zbylí tři umírající.³⁹³

³⁸⁸ Carrier byl z Nantes odvolán v únoru 1794.

³⁸⁹ LENÔTRE, *The Tribunal of the Terror*, s. 234.

³⁹⁰ *Tamtéž*, s. 233-234.

³⁹¹ Jak nazval kapitulu o procesu s bývalým personálem Revolučního tribunálu Lenôtre. *Tamtéž*, s. 244.

³⁹² *Tamtéž*, s. 266-268, 276.

³⁹³ TINKOVÁ, *Revoluční Francie*, s. 156.

ZÁVĚR

Viděli jsme, že po roce 1789 se významně proměnilo a modernizovalo francouzské trestní právo, bohužel jen do té doby, než trestní represe přešla v r. 1793 do služeb revolučního teroru. I to, k jakým změnám došlo v oblasti trestního práva během několika málo let, svědčí o neuvěřitelné dynamice revolučního vření ve Francii.

Je nutno si uvědomit, že „Francouzská revoluce“ v žádném případě není jedinou událostí, ale vyniká svou vnitřní diskontinuitou: rozpadá se na několik výrazně odlišných fází nebo je dokonce řetězením několika revolucí. A právě s pádem dvou subjektů, na které jsem hlavně zaměřil pozornost a které při následných soudních procesech přišly o život, tedy krále a Girondy, je možno spojit počátky nových fází či revolucí v onom řetězci. S pádem krále v r. 1792 „revoluce 10. srpna“ a s pádem Girondy v r. 1793 „jakobínská revoluce“ z 2. června, které obě měly za cíl ne snad přímo a okamžitě zabít, ale přinejmenším nadobro zamezit oslabenému, leč stále význačnému politickému hráči jakoukoli aktivní roli v dalším dění, jinak řečeno politicky jej zničit. Obě revoluce způsobující pád těchto význačných hráčů se odehrály v obdobích, kdy se Francie ocitla ve velké krizi v důsledku vojensko-politické a hospodářské situace. V obou případech došlo k radikalizaci atmosféry v hlavním městě a obě revoluce realizovalo pařížské lidové hnutí. A jak upozorňuje Furet, v obou případech došlo k oné realizaci silovým vynucením na zvolených zástupcích národa, tedy ozbrojeným triumfem lokální přímé demokracie nad demokracií zastupitelskou.

Je příznačné, že ačkoli pád obou politických subjektů si vynutili pařížští lidoví povstalci, jejich další osud už ležel v rukou vrcholného státního orgánu, jenž ovšem nad paralelními mocenskými strukturami hlavního města v dané době nijak nedominoval: Národního konventu. Ve věci krále ležel v jeho rukou přímo, ve věci Girondy nepřímo skrze instituce které vytvořil na jaře 1793 (Výbor veřejného blaha, Revoluční tribunál). Samozřejmě že pařížský lid i nadále působil na Konvent a ovlivňoval zacházení s poraženými – např. zahájení soudního procesu s králem, umístění girondinů do vězení. Je rovněž zajímavé, že shodou okolností u obou poražených subjektů – jak u krále, tak u Girondy – došlo k vyřčení rozsudku smrti až po několika měsících od provedené „revoluce“, kdy už válčící Francie svou situaci navenek stabilizovala a krize poněkud pominula (u obou došlo dokonce uplynutí takřka shodné doby pěti měsíců, než po pádu z politické scény vystoupaly na popraviště). V neposlední

řadě je třeba zmínit, že v obou případech nevyjadřoval zbytek země – či její podstatná část – zrovna souhlas s určitým krokem provedeným v Paříži vůči danému subjektu: u krále se to projevilo až při rozhodování o trestu, kdy jsou zřetelné indicie, že národ by v případném plebiscitu nevolil královu smrt, a nespokojenost s rozsudkem také napomohla ke vzbouření oblasti Vendée proti Revoluci pod heslem „Bůh a král“; u girondinů se nesouhlas projevil již těsně po provedení „jakobínské revoluce“ a rovněž s tragickými důsledky, neboť byl vyjádřen formou „federalistického“ povstání a uvrhl Francii dál do víru občanské války.

V případě Ludvíka XVI. je možno konstatovat, že jeho usmrcení „legální cestou“ bylo možné až po poměrně dlouhém, velice složitém a dramatickém vývoji v letech 1789–1792, během nichž upadlo postavení krále ve francouzské společnosti natolik, že mohl být souzen, ovšem zase ne až tak, aby byl souzen jako běžný občan. Na úpadku královského majestátu se podílely jak chybné a neprozíravé kroky samotného Ludvíka, tak mocenské složky působící na revoluční politické scéně, scéně spíše pařížské než obecně francouzské. Neboť právě v Paříži působili hlavní královi protihráči neboli síly jej postupně drtící – parlament, městská správa a lidové hnutí. Právě nepřátelství neovladatelného hlavního města, kterého se francouzští králové tolik obávali, nakonec rozhodlo o jeho svržení. Jeho fyzická likvidace však při samotném procesu nebyla na počátku řízení vůbec vyžadována ze strany státní moci, resp. vrcholného orgánu, kterým byl Národní konvent, jenž se zároveň snažil bazírovat na ústavnosti a současně ústavu z r. 1791 v mnohém porušoval. Na podzim 1792, kdy se proces s králem rozbíhal, se legislativní sbor do značné míry vymanil z područí města, ve kterém sídlil, či alespoň vyrovnal převahu pařížské komuny z léta téhož roku. Je proto možno konstatovat, že nezávislost rozhodování při následném souzení krále byla vyšší než u jakéhokoli následného politického procesu. A to přesto, že v sobě Konvent kumuloval veškerou státní moc, tedy pro daný případ i soudní, a vystupoval v pozici žalobce, poroty i soudce! Zároveň však byl nikomu nepodřízeným shromážděním, jež se potenciálně muselo sklonit jen před celonárodním referendem. Navíc shromážděním mužů ze všech koutů země, přičemž jejich velký počet skýtal jistou záruku názorové diferenciaci, což se projevilo i při samotném přelíčení. Řízení tedy bylo v rámci možností korektní, poslanci si ponechali dostatek času, svolali četné komise – ty udělaly práci vyšetřujícího soudce. Materiál, který shromáždily, byl úctyhodný a proces byl tedy v prosinci dobře připraven. Byla zde skutečně vůle prokázat králi vinu z vlastizrady a rozsudek se měl odvíjet od úspěchu v práci s protistranou. Přes prohřešky proti procesním právům následoval řádný výslech i obhajoba obžalovaného za pomoci advokátů, nebyly zde žádné snahy o zkrácení procesu, ba naopak. A dokonce se v samotném soudním orgánu, kromě výrazné nejednoznačnosti při rozhodování, objevily snahy o negaci ver-

diktu smrti, a to jak před jeho očekávaným vyřčením, tak i poté. Proces byl tedy veden čestněji než jakýkoli politický proces v *ancien régime* či v období teroru. Pouze jeho výsledek byl vyústěním nikoli prokázané viny, ale úspěchu fanatické politické teorie, která nakonec dokázala přesvědčit potřebnou většinu poslanců a trest tak byl aplikován na základě politických kritérií.

Usmrcení girondinů soudní cestou bylo zcela rozdílného charakteru, neboť šanci jako Ludvík XVI. nikdy neměli a o způsobu vedení „královského procesu“, na kterém v lavicích sněmovny všichni participovali, si mohli jen nechat zdát. S jejich pádem 2. června 1793 opět na jistou dobu vyvstala převaha Paříže nad národním shromážděním. Hora, která potřebovala sansculoty k rozdrčení Girondy, si chtěla zatím zachovat jejich spojenectví, neboť představovali její jedinou skutečnou oporu. O nezávislosti soudního orgánu tak nemůže být vůbec řeč, neboť ten byl podřízen svému stvořiteli, okleštěnému Konventu v područí montagnardů, který se v době rozhodování o zahájení procesu ještě nevymanil ze závislosti na pařížském lidovém hnutí a vycházel mu všemožně vstříc – i ustavováním diktatury založené na teroru. Tento terro, tolik žádaný sansculoty v létě 1793, už nebyl jen instinktivní reakcí širokého spektra obyvatelstva, jako tomu bylo za masakrů v září roku 1792, ale stal se správní a soudní institucí, která byla implikována shora Konventem a jeho Výbory. Revoluce prostřednictvím státu udeřila na Francouze, kteří se postavili proti ní, anebo na ty, kteří z toho byli jen podezřelí, tzn. jí samotnou poražení. V jejím politickém rejstříku se nikdy nepamatovalo na zákonný způsob pro vyjádření nesouhlasu a ještě méně na otevřený spor. Národní společenství mělo být politickými vítězi očištěno od všech, kdo se něčeho podobného odvážili. Definitivní vypořádání s těmito „živly“ mělo v očích mnohých přinést vyřešení problémů všemožného rázu. Proto byla smrt pro girondiny vyžadována již na počátku řízení ze strany státní moci, a jí podřízený Revoluční tribunál měl tomuto požadavku jen co nejrychleji vyhovět. Když se to kvůli razantní obhajobě Brissota a Vergniauda nedařilo, byl okamžitě přijat zákon, jenž mu to měl usnadnit. Nedošlo k žádnému vyšetřování, k žádnému předložení důkazního materiálu a za svědky byli povoláni pouze členové pařížské Komuny, jakobíni, jež se 2. června podíleli na povstání proti těm, kteří nyní seděli na lavici obžalovaných. Z celé skupiny girondinů dostalo prostor k vyjádření jen pár jedinců, obhajoba ze strany advokáta se nekonala. Místo presumpce nevinny se vlastně aplikovala presumpce viny, kterou měla „nezávislá“ porota pouze veřejně deklarovat, což také – po Konventem posvěceném zkrácení řízení – jednomyslně učinila.

V dalším období, kdy se jakobínská diktatura oprostila od závislosti na lidovém hnutí a eliminovala veškerý odpor, se soudní procesy v rámci teroru staly ještě formálnějšími, neřku-li zbytečnějšími. Vládní zásahy do procedury a personálního obsazení učinily

z potlačování procesních pravidel a práv obžalovaných běžný (a vyžadovaný) standard a z Revolučního tribunálu poslušný nástroj diktátorského režimu. Zůstalo jen divadelní představení pro veřejnost s předvídatelným koncem. Revoluce, která na svém počátku realizovala velkou reformu trestního práva, ve svém dalším vývoji všechny humanistické a osvícenské ideály zase popřela. Ve způsobu uplatňování trestní represe a její gradaci až ad absurdum začala nakonec mnohem dále, než tolik kritizovaný *ancien régime*.

PRAMENY A LITERATURA

A. PRAMENY

Právní normy (chronologicky):

Déclaration des droits de l'homme et du Citoyen du 26 août 1789. In: Jean Babtiste Duvergier (ed.), Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome troisième. Paris 1834, s. 240.

Décret concernant les condamnations pour raison des délits et des crimes du 21 janvier 1790. In: Jean Babtiste Duvergier (ed.), Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome premier. Paris 1834, s. 95.

Code pénal du 25 septembre – 6 octobre 1791. In: Jean Babtiste Duvergier (ed.), Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome troisième. Paris 1834, s. 352-356.

Constitution du 3 septembre 1791. In: Jean Babtiste Duvergier (ed.), Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome troisième. Paris 1834, s. 240-257.

Acte énonciatif des crimes de Louis, dernier roi des Français (11 décembre 1792). In: Jean Babtiste Duvergier (ed.), Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome cinquième. Paris 1834, s. 74-76.

Loi du 22 prarial an II. In: Jean Babtiste Duvergier (ed.), Collection complete des lois, décrets, ordonnances, règlements, avis du Conseil-d'état (de 1788 à 1830 inclusivement, par ordre chronologique): Tome septième. Paris 1834, s. 190-192.

Ostatní:

Archives parlementaires de 1787 à 1860: recueil complet des débats législatifs et politiques des Chambres françaises. Première série, 1787 à 1799. Tome LVII. Du 12 janvier 1793 au 28 janvier 1793 [online]. Wikipédia [cit. 20. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Votes_sur_la_mort_de_Louis_XVI>.

CONDORCET, Nicolas de: Speech of 3rd December 1792. Center for History and New Media (George Mason University) [online]. 1996–2009 [cit. 2. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://chnm.gmu.edu/revolution/d/322/>>.

DANTON, Georges Jacques: Discours civiques de Danton. Ed. Hector Fleischmann, Paříž 1920.

SAINT-JUST, Louise-Antoine Léon de: Discours et rapports. Ed. Albert Soboul, Paris 1957.

VERMOREL, Auguste (ed.). Oeuvres de Robespierre. Paris 1866.

VERMOREL, Auguste (ed.). Oeuvres de Vergniaud, Gensonné, Gudadet. Paris 1867.

B. LITERATURA

ALTWEGG, Jürg: Královská oběť revoluce a přesto žádný monstrproces: Ludvík XVI. před soudem. In: Uwe SCHULTZ (ed.), Velké procesy: právo a spravedlnost v dějinách. Praha 1997, s. 208-217.

BAR, Carl Ludwig von. A History of Continental Criminal Law. Boston 1916.

- BUCKLEY, Matthew S.: *Tragedy Walks the Streets: The French Revolution in the Making of Modern Drama*. Baltimore 2006.
- GOUGH, Hugh: *Terror in the French Revolution*. In: Brett Bowden – Michael T. Davis (eds.), *Terror: From Tyrannicide to Terrosrism*. Brisbane 2008.
- BOWERS, Claude G.: *Pierre Vergniaud, Voice of the French Revolution*. New York 1950.
- CAMUS, Albert. *Člověk revoltující*. Praha 1995.
- CHRISTENSON, Ron: *Polittical Trials in History*. New Jersey 1991.
- CLARIETE, Jules: *Camille Desmoulins and his Wife*. Londýn 1876.
- COBB, Richard – JONES, Colin (eds.): *Voices of the French Revolution*. Topsfield 1988.
- DUNOYER, Alphonse: *The Public Prosecutor of the Terror*. Londýn 1914.
- ELIOTT, Catherine: *French Criminal Law*. Portland 2001.
- ESMEIN, Adhemar: *History od Continental Criminal Procedure (with Special Reference to France)*. Boston 1913.
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat*. Praha 2000.
- FURET, François: *Francouzská revoluce, díl 1. Od Turgota k Napoleonovi (1770–1814)*. Praha 2004.
- FURET, François: *Terror*. In: François Furet – Mona Ozouf (eds.), *A Critical Dictionary of the French Revolution*. Boston 1989, s. 137-150.
- ELLERY, Elois: *Brissot de Warville*. Boston 1915.

- HUET, Marie H el ene: Mourning Glory: The Will of the French Revolution. Philadelphia 1997.
- JORDAN, David P.: The King's Trial: Louis XVI vs. the French Revolution. Los Angeles 2004.
- LAMARTINE, Alphonse de: History of the Girondins – Vol. III. Lond yn 1905.
- LENÔTRE, Georges: The Tribunal of The Terror. A study of Paris in 1793–1795. Philadelphia 1909.
- MADELIN, Louis: Danton. New York 1921.
- MICHELET, Jules: Francouzsk  revoluce. Praha 1989.
- OZOUF, Mona: Girondins. In: François Furet – Mona Ozouf (eds.), A Critical Dictionary of the French Revolution. Boston 1989, s. 351-362.
- OZOUF, Mona: King's Trial. In: Fran ois Furet – Mona Ozouf (eds.), A Critical Dictionary of the French Revolution. Boston 1989, s. 95-106.
- SCHAMA, Simon: Ob can : kronika francouzsk  revoluce. Praha 2004.
- TINKOV , Daniela: Revoluční Francie 1787–1789. Praha 2008.
- TINKOV , Daniela: Gironda mezi rudou a bílou I. Otázka „republiky bez Teroru“ ve francouzsk  historiografii 19. století. In: Jiří Hanuš – Radomír Vlček (eds.), Interpretace Francouzsk  revoluce. Brno 2004, s. 40-53.
- TAINE, Hippolyte: The French Revolution, Volume II: The Jacobin Conquest. Indianapolis 2002.
- TAINE, Hippolyte: The French Revolution, Volume III: The Revolutionary Government. Indianapolis 2002.

VOVELLE, Michel: Revoluce. In: Georges Duby, Dějiny Francie. Praha 2003, s. 402-431.

WALZER, Michael: Killing Tyrants. In: Dissent Magazine [online]. 2007 [cit. 28. 10. 2009].

Dostupné na WWW: <<http://www.dissentmagazine.org/article/?article=764>>.

WENDEL, Hermann: Danton. New Haven 1935.